

**ΟΤΑΝ Η ΕΞΑΡΤΗΣΗ ΜΕΣΑ ΣΤΗ ΣΥΝΤΡΟΦΙΚΗ ΣΧΕΣΗ
ΕΧΕΙ ΦΥΛΟ. ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΤΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ
ΤΗΣ ΣΤΑΧΤΟΠΟΥΤΑΣ ΔΕΝ ΤΕΛΕΙΩΝΕΙ ΜΕ ΤΟ «ΕΖΗΣΑΝ
ΑΥΤΕΣ ΚΑΛΑ ΚΑΙ ΕΜΕΙΣ ΚΑΛΥΤΕΡΑ»**

ΜΕΤΕΧΟΥΣΕΣ ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ

Κουλούρη Μαρία

Μουζάκη Ιωάννα

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ

Ταμπουρατζή Ιωάννα

Πτυχιακή εργασία για τη λήψη του Πτυχίου στην Κοινωνική Εργασία, από το τμήμα Κοινωνικής Εργασίας της Σχολής Επαγγελματιών Υγείας και Πρόνοιας του Ανώτατου Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος (Α. Τ. Ε. Ι.) Πάτρας.

Πάτρα Σεπτέμβριος 2007

Α.Τ.Ε.Ι. ΠΑΤΡΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΟΤΑΝ Η ΕΞΑΡΤΗΣΗ ΜΕΣΑ ΣΤΗ ΣΥΝΤΡΟΦΙΚΗ
ΣΧΕΣΗ ΕΧΕΙ ΦΥΛΟ. ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΤΟ
ΠΑΡΑΜΥΘΙ ΤΗΣ ΣΤΑΧΤΟΠΟΥΤΑΣ ΔΕΝ ΤΕΛΕΙΩΝΕΙ
ΜΕ ΤΟ «ΕΖΗΣΑΝ ΑΥΤΕΣ ΚΑΛΑ ΚΑΙ ΕΜΕΙΣ
ΚΑΛΥΤΕΡΑ»**

ΜΕΤΕΧΟΥΣΕΣ ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ

Κουλούρη Μαρία

Μουζάκη Ιωάννα

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ

Ταμπουρατζή Ιωάννα

Πάτρα Σεπτέμβριος 2007

ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ

Κατ' αρχήν, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε όλους όσους μας προσέφεραν την πολύτιμη βοήθεια τους, για την πραγματοποίηση αυτής της εργασίας.

Ειδικότερα, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε την Ταμπουρατζή Ιωάννα, κοινωνική λειτουργό, καθηγήτρια των Α.Τ.Ε.Ι. Πάτρας, για την επιστημονική καθοδήγηση και ενημέρωση για την εκπόνηση της πτυχιακής εργασίας.

*"Δεν βλέπουμε τα πράγματα όπως εκείνα είναι
αλλά όπως εμείς είμαστε".*

Anais Nin

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΕΛ.	
ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ.....	iii
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.....	v
ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ.....	1
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΜΕΛΕΤΗΣ.....	2
ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΑ / ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	4

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΘΕΜΑ.....	5
1.2. ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ.....	7
1.3. ΣΚΟΠΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ.....	8
1.4. ΟΡΙΣΜΟΙ ΟΡΩΝ.....	9

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΑΛΛΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΚΑΙ ΣΧΕΤΙΚΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΜΕΡΟΣ Ι

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

2.1.1. ΟΙ ΛΟΓΟΙ ΠΟΥ ΚΑΘΙΕΡΩΣΑΝ ΤΗ ΓΥΝΑΙΚΑ ΩΣ ΤΟ «ΑΣΘΕΝΕΣ» ΦΥΛΟ.....	11
2.1.2. Ο ΑΓΩΝΑΣ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ:	
Α) ΣΤΗ ΜΟΡΦΩΣΗ.....	14
Β) ΣΤΗΝ ΕΡΓΑΣΙΑ.....	16
Γ) ΣΤΗΝ ΙΣΗ ΑΜΟΙΒΗ ΓΙΑ ΙΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑ.....	19

Δ) ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΕΠΙΛΟΓΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΟΣ.....	20
2.1.3. Η ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ-ΑΣΤΕΑΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ.....	22

ΜΕΡΟΣ II

ΑΝΑΛΥΣΗ ΘΕΜΑΤΟΣ

2.2.1. ΒΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΥ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ.....	28
2.2.2. ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΓΥΝΑΙΚΑ:.....	34
Α) ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ.....	34
Β) ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΜΑΘΗΣΗΣ.....	39
Γ) ΓΝΩΣΤΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ.....	41
2.2.3. ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ - ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ	
Α. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ.....	44
Β. ΟΜΑΔΑ ΣΥΝΟΜΗΛΙΚΩΝ.....	47
Γ. ΣΧΟΛΕΙΟ.....	48
Δ. Μ.Μ.Ε.....	49
2.2.4. ΠΩΣ ΤΑ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ....	51

ΚΕΦΑΛΑΙΟ III

3.1. ΣΥΝΤΡΟΦΙΚΟΤΗΤΑ-ΣΧΕΣΕΙΣ.....	54
3.2. ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΙ ΡΟΛΟΙ ΚΑΙ ΕΞΑΡΤΗΤΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΜΕΣΑ ΣΤΙΣ ΣΥΝΤΡΟΦΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ.....	58
3.3. ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΜΕ «ΣΥΝΔΡΟΜΟ ΣΤΑΧΤΟΠΟΥΤΑΣ».....	64

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

4.1. Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΛΥΣΗΣ ΤΗΣ ΣΥΝΤΡΟΦΙΚΗΣ ΣΧΕΣΗΣ ΑΠΟ ΤΗ ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΝΔΡΑ.....	70
4.2. ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΟΥ ΣΥΝΔΡΟΜΟΥ ΣΤΟ ΨΥΧΙΣΜΟ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ	
Α) ΔΙΑΤΡΟΦΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΡΑΧΕΣ.....	77
Β) ΟΥΣΙΟΕΞΑΡΤΗΣΕΙΣ.....	81
Γ) ΝΕΥΡΩΤΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ.....	84
Δ) ΚΑΤΑΘΛΙΨΗ.....	88
4.3. ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΓΥΝΑΙΚΑ...95	

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	100
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	107
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	132

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ

Γενικός σκοπός της μελέτης είναι η ανάδειξη του προβλήματος της εξαρτημένης συμπεριφοράς της γυναίκας από το σύντροφο σε συναισθηματικό, κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο.

Σ' αυτή τη κατεύθυνση η βιβλιογραφική ανασκόπηση ξεκινά με την αναφορά της ιστορικής αναδρομής των διαφυλικών σχέσεων, των αγώνων των γυναικών για δικαιώματα τους και με την ανάπτυξη των αιτιολογικών παραγόντων του φαινομένου είτε αυτοί είναι βιολογικοί, είτε ψυχολογικοί, είτε κοινωνικοί.

Στη συνέχεια, αναλύονται οι συντροφικές σχέσεις μέσα στις οποίες συναντάτε για πρώτη φορά το πρόβλημα και οδηγεί τη γυναίκα σε παθολογικές συμπεριφορές.

Η μελέτη βασίζεται βασίζετε στις γυναίκες οι οποίες στερούνται τα δικαιώματα τους υπακούοντας στους παραδοσιακούς ρόλους υποδεικνύουν στη γυναίκα το ρόλο της άψογης νοικοκυράς, της αφοσιωμένης συζύγου και της υπερπροστατευτικής μητέρας αλλά και στις γυναίκες που ενώ εργάζονται και παραμένον άτεκνες, δεν είναι ανεξάρτητες.

Τέλος, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι η μελέτη αποτελεί μια γενικότερη θεώρηση και προσπάθεια διερεύνησης και ένα ερέθισμα για στατιστική μελέτη και ευρύτερη προέκταση του θέματος.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΜΕΛΕΤΗΣ

Καταρχήν, στο πρώτο κεφάλαιο εισάγεται το κυρίως θέμα της μελέτης που είναι η εξάρτηση της γυναίκας από τον άνδρα και τοποθετείται το πρόβλημα που αντιμετωπίζει η γυναίκα μέσα στις συντροφικές σχέσεις και ιδιαίτερα στο γάμο. Σκοπός της μελέτης είναι να καταδείξει το μέγεθος του προβλήματος της εξάρτησης μέσα στη σχέση, να εξετάσει αιτίες από τις οποίες προέρχεται το φαινόμενο και να παρουσιάσει μορφές εκδήλωσης της εξάρτησης και να γίνουν προτάσεις για αποφυγή του φαινομένου.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, γίνεται ανασκόπηση άλλων μελετών και συγγραμμάτων σχετικών με το γυναικείο φύλο. Στο πρώτο μέρος αναφέρονται οι αιτίες που καθιέρωσαν τη γυναίκα ως το «ασθενές φύλο». Γίνεται αναφορά στη διαδρομή που ακολούθησε ο αγώνας για τα δικαιώματα της γυναίκας. Παρουσιάζεται η διαφοροποίηση του θεσμού του γάμου από την παραδοσιακή κοινωνία στη σύγχρονη-αστιακή. Στο δεύτερο μέρος, γίνεται ανάλυση του θέματος. Περιγράφονται οι βιολογικές, κοινωνικές και ψυχολογικές προσεγγίσεις του θέματος.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύονται θέματα που αφορούν τη συντροφικότητα, τις σχέσεις, την εξαρτημένη συμπεριφορά της γυναίκας απέναντι στο σύντροφο στη σχέση. Παρουσιάζεται και το «σύνδρομο της σταχτοπούτας» που είναι απόρροια της εξάρτησης.

Στο προτελευταίο κεφάλαιο, γίνεται λόγος για την διαφοροποίηση στην αντιμετώπιση της διάλυσης της συντροφικής σχέσης της γυναίκας από τον άνδρα. Επιπρόσθετα, αναφέρονται οι συνέπειες της εξάρτησης από το σύστημα (οικογενειακό και ευρύτερο κοινωνικό) που είναι οι διατροφικές διαταραχές της γυναίκας, η υπερβολική κατανάλωση ψυχοτρόπων και άλλων φαρμάκων, οι νευρώσεις και η κατάθλιψη. Σε σχέση με τα παραπάνω αναφέρονται οι θεραπευτικές προσεγγίσεις όπως η ψυχοδυναμική προσέγγιση, η γνωστική-συμπεριφοριστική προσέγγιση και η ανθρωπιστική προσέγγιση. Πιο

συγκεκριμένα, η αναφορά εστιάζεται σε εναλλακτικούς τρόπους θεραπείας που αφορούν τη γυναικεία ψυχολογία όπως η φεμινιστική θεραπεία και η μη-σεξιστική.

Τέλος, αναφέρονται τα συμπεράσματα που ανακύπτουν από τη μελέτη, τη σπουδαιότητα δηλαδή του φαινομένου της εξάρτησης από το σύντροφο, στον πληθυσμό των γυναικών. Εν κατακλείδι προτείνονται μέτρα διασφάλισης της ουσιαστικής ισότητας των δύο φύλων και προώθηση της ανεξαρτητοποίησης της γυναίκας, συναισθηματικά, οικονομικά και κοινωνικά από το σύντροφο.

ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΑ / ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Αρθρ: άρθρο

βλ. :βλέπε

Ε.Ε.: Ευρωπαϊκή Ένωση

Η.Π.Α. : Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής

κ.α. : και άλλα

Μ.Μ.Ε : Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης

μτφρ: μετάφραση

Ο.Η.Ε. : Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

ό.π. :όπως παραπάνω

σελ. :σελίδα/ες

π.χ. :παραδείγματος χάριν

χ.τ. :χωρίς τόπο

χ.χ. : χωρίς χρονολογία

USA: United States of America

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

Εισαγωγή

1.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΘΕΜΑ

Στην εποχή μας, οι γυναίκες μετά από αγώνες αιώνων διεκδικούν τα δικαιώματα που τους ανήκουν. Από τις αρχές του 20ου αιώνα, οι γυναίκες με πολύ μόχθο επιτυγχάνουν το δικαίωμα για μόρφωση, υποχρεωτική εκπαίδευση ανεξαρτήτως φύλου, το δικαίωμα να εργασθούν και να λαμβάνουν ίση αμοιβή για ίση εργασία με τους άνδρες και τέλος, το δικαίωμα της ψήφου (εκλέγειν και εκλέγεσθαι).

Παρά αυτά τα βήματα που επιτεύχθηκαν εξαιτίας συλλογικών αντιδράσεων των γυναικών όλου του κόσμου από τον προηγούμενο κιόλας αιώνα, ακόμη και σήμερα, η κοινωνία προβάλλει στερεότυπα για τη γυναίκα και τους ρόλους της. Η κοινωνικοποίηση της γυναίκας γίνεται μέσα από φορείς που υποστηρίζουν ακόμη αυτούς τους ρόλους. Την οικογένεια, το σχολείο και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον με συγκεκριμένα γυναικεία πρότυπα, όπως αυτά προβάλλονται μέσω των Μ.Μ.Ε. Όλοι αυτοί οι παράγοντες μειώνουν την αξιοπρέπεια της θηλυκής ύπαρξης και συμβάλλουν στην καταπίεση της από το αντρικό φύλο αλλά και από το κοινωνικό σύνολο.

Εκτός τούτου, η γυναίκα αντιμετωπίζει και το πρόβλημα της συναισθηματικής εξάρτησης. Δηλαδή κατά πόσο η ίδια είναι έτοιμη να ανεξαρτητοποιηθεί και να νιώσει αυτονομία και σιγουριά όντας μόνη της. Αυτό συμβαίνει γιατί οι γυναίκες ανατρέφονται έτσι, ώστε να μη γίνονται δυναμικές, να δυσκολεύονται στη λήψη πρωτοβουλιών και να καταπιέζουν τον αυθορμητισμό τους, ήδη από την παιδική ηλικία. Έπειτα, στη σχολική ηλικία, τα κορίτσια, δεν λαμβάνουν από το σχολείο τα ερεθίσματα που χρειάζονται ώστε να νιώσουν αυτόνομα και ισάξια με τα αγόρια της ίδιας ηλικίας.

Αργότερα, ως έφηβες, καταλήγουν να ανακαλύπτουν την ταυτότητα τους που τις περισσότερες φορές αυτή είναι μία δοτή ταυτότητα, δηλαδή μια ταυτότητα που εκφράζει τις αξίες της οικογένειας και τις προσδοκίες της κοινωνίας από τη νεαρή κοπέλα.

Πολλές γυναίκες, στις μέρες μας, συνεχίζουν να πιστεύουν ενδόμυχα στο μύθο της σταχτοπούτας. Δηλαδή ότι πάντα θα υπάρχει κάποιος να τις προστατεύει. Συχνά λοιπόν υπάρχει προσκόλληση σε ένα πρόσωπο, ο οποίος είναι ενήλικας, και αυτός δεν είναι άλλος από τον σύντροφο ή τον σύζυγο. Οι γυναίκες με «το σύνδρομο της σταχτοπούτας», όπως ονόμασε η δημοσιογράφος και συγγραφέας Colette Dowling, στη μελέτη της για τη γυναικεία ψυχολογία, «περιμένουν ακόμη κάτι εξωτερικό να αλλάξει τη ζωή τους όπως η σταχτοπούτα». Σύμφωνα με τη συγγραφέα «αυτή είναι και η κυριότερη δύναμη που κρατάει αιχμάλωτη τη γυναίκα σήμερα» (Dowling,1981,σελ. 17).¹

Το πρόβλημα αυτό, δηλαδή της συναισθηματικής εξάρτησης, αγγίζει τις περισσότερες γυναίκες σήμερα, ειδικά σε κοινωνίες όπου οι δομές είναι παραδοσιακές όπως η ελληνική. Ακόμα και οι γυναίκες που εξωτερικά δείχνουν πετυχημένες επαγγελματικά και κοινωνικά, έχουν την τάση να υποτάσσουν τους άλλους, να εξαρτώνται από άλλους και να ψάχνουν από αυτούς αγάπη, προστασία και βοήθεια σε όποια δυσκολία αντιμετωπίζουν και οτιδήποτε τις φοβίζει.

Πολλές γυναίκες δεν έχουν επίγνωση του προβλήματος με αποτέλεσμα να επαναπαύονται ωσότου κάτι απρόσμενο έρθει στη ζωή τους (ένα διαζύγιο, ανάγκη εύρεσης εργασίας σε περίπτωση απώλειας του συζύγου κ.α.).

Όταν τελικά αναγνωρίζουν το πρόβλημα, αυτές οι γυναίκες έρχονται σε εσωτερική σύγκρουση. Αισθάνονται απογοητευμένες. Πολλές φορές, η κατάσταση αυτή ευδοκιμεί για την δημιουργία νευρωτικών τάσεων και σε

¹ Dowling Colette ,1983, “The cinderella complex”, published by Colette Dowling in arrangement with Ellen Levine Literary Agency, μτφρ :Μαρίνα Λώμη «Το σύνδρομο της σταχτοπούτας –ο φόβος της γυναίκας μπροστά στην ανεξαρτησία», Γλάρος, Αθήνα

πολλές περιπτώσεις, όταν υπάρχει πλήρης συναισθηματική απομόνωση και απουσία ουσιαστικής σχέσης μεταξύ των συντρόφων, κατάθλιψη.

1.2. Το πρόβλημα

Όπως το χαρακτήρισε η Αμερικανίδα φεμινίστρια Μπέτη Φρίνταν, (Betty Friedan) «το πρόβλημα που δεν έχει όνομα», είναι η μόνιμη παρεμπόδιση των γυναικών ν' αναπτύξουν όλες τις ανθρώπινες δυνατότητες τους για κάποιους λόγους, κοινωνικούς, οικονομικούς, ψυχολογικούς, οικογενειακούς και άλλους (Καρζής, 1993)². Αυτοί οι λόγοι θα εξετασθούν διεξοδικά στα επόμενα κεφάλαια.

Η εξάρτηση είναι στην αρχή ο φυσιολογικός τρόπος σχέσης του βρέφους με τους άλλους ανθρώπους. Στη σχολική και μετέπειτα στην ενηλικίωση φαίνεται πως είναι ένας τρόπος αντιμετώπισης του στρες, μία αντίδραση στην αποστέρηση ή μια προστασία απέναντι σε μία αποστέρηση του μέλλοντος, σύμφωνα με τη ψυχολόγο Τζ. Μπάρντγουικ (Dowling , 1981,σελ.13-16)³.

Τα είδη της εξάρτησης μπορεί να είναι:

1)συγκινησιακή εξαρτημένη συμπεριφορά – η επιδίωξη και η απαίτηση μιας στοργικής ή προστατευτικής συμπεριφοράς από κάποιον άλλο, ιδιαίτερα από κάποιον ενήλικο.

2) λειτουργική συμπεριφορά – ζητάει κανείς βοήθεια για να λύσει ένα πρόβλημα που δε μπορεί να το λύσει μόνος του.

3) επιθετική εξαρτημένη συμπεριφορά – όταν μονοπωλεί κανείς την προσοχή ή την αγάπη για τον εαυτό του στερώντας την από κάποιον άλλο.

Σε όλες τις περιπτώσεις, εξάρτηση, σημαίνει έλλειψη ανεξαρτησίας, «σημαίνει να ακουμπάς σε κάποιον άλλο για στήριγμα και βοήθεια» (ο.π).

² Καρζής Θ.,1993, «Η γυναίκα στον 20ό αιώνα . Βιομηχανική επανάσταση, μάχη της ψήφου, γυναίκες στον πόλεμο, κοινωνική επανάσταση», Φιλιπότης, Αθήνα

³ Dowling Colette ,1983, “The cinderella complex”, published by Colette Dowling in arrangement with Ellen Levine Literary Agency, μτφρ :Μαρίνα Λώμη «Το σύνδρομο της σταχτοπούτας –ο φόβος της γυναίκας μπροστά στην ανεξαρτησία», Γλάρος, Αθήνα

Ένας άνθρωπος που δεν δίνει αξία στον εαυτό του, περιμένει από κάποιον άλλο – το σύζυγο, τη σύζυγο, το γιο ή την κόρη – να του δώσει την αξία.

Η ψυχολόγος Τζ. Μπάρντγουικ, επίσης αναφέρει πως σε μελέτες που έγιναν στο πανεπιστήμιο του Μίτσιγκαν το 1971 διαπιστώθηκε πως τα στοιχεία της παθητικότητας, της εξάρτησης και πάνω απ' όλα της έλλειψης αυτοεκτίμησης είναι οι παράμετροι που διαφοροποιούν σταθερά τις γυναίκες από τους άντρες (ο.π.).

Εξάρτηση, είναι με άλλα λόγια, η πρώτη μορφή κοινωνικής παρόρμησης και συμπεριφοράς αφού εκδηλώνεται με την έμφυτη τάση των μωρών να εξαρτώνται από τη μητέρα. Η εξάρτηση στους ενήλικες μπορεί να προκληθεί μέσα από καταστάσεις που είναι άγνωστες και τρομακτικές και που σε αυτές οι άλλοι κατέχουν το κλειδί. Η εξάρτηση ή η υποταγή έχουν στενή σχέση με το αντίθετο τους, την κυριαρχία: μερικοί άνθρωποι μπορεί να δείχνουν και τα δύο είδη συμπεριφοράς σε διαφορετικές περιστάσεις. Οι αυταρχικοί και υποτακτικοί προέρχονται από οικογένειες όπου οι γονείς ήταν πολύ αυταρχικοί και αυστηροί. Μια ερμηνεία για αυτή τους τη συμπεριφορά είναι ότι σαν εξαρτημένοι, συνεχίζουν τη σχέση που είχαν με τους γονείς τους. Σαν αυταρχικοί, μιμούνται τους γονείς τους. (Argyle, 1981,σελ.33)⁴

1.3. Σκοπός της Μελέτης

Αρκετές γυναίκες στις μέρες μας δεν έχουν συνειδητοποιήσει το πρόβλημα ανεξάρτητα ότι όλες επιζητούν την ελευθερία. Ωστόσο υποφέρουν από εσωτερικές συγκρούσεις. Πολλές γυναίκες όταν έρχονται αντιμέτωπες με κάποιες συνειδητοποιήσεις και αναγνωρίζουν το πρόβλημα, νιώθουν άγχος και κατάθλιψη.

Γενικός σκοπός της συγκεκριμένης μελέτης είναι να μελετήσει την αδυναμία των γυναικών για ανεξαρτησία, να περιγράψει το φαινόμενο αυτό και

⁴ Argyle Michael ,1981, «The psychology of interpersonal behaviour», μτφρ: Δερμιτζάκης Μπάμπης, «Ψυχολογία της διαπροσωπικής συμπεριφοράς», Θυμάρι, Αθήνα

να ερευνήσει τους τύπους εξάρτησης της. Επίσης, να εξετάσει τι ωθεί τη γυναίκα στην εξαρτημένη συμπεριφορά και τι την κρατάει εγκλωβισμένη έχοντας ως αντίκτυπο ελλείμματα στον ψυχισμό της, χωρίς να είναι σε θέση να αυτονομηθεί εσωτερικά με αποτέλεσμα να διακατέχεται από νευρωτικές τάσεις και κατάθλιψη. Παράλληλα, η μελέτη αυτή εξετάζει κατά πόσο οι φορείς κοινωνικοποίησης βοηθούν το κορίτσι καθ' όλη την ανάπτυξη του να ανεξαρτητοποιηθεί και κατά πόσο η ίδια η κοινωνία συντηρεί τις στερεοτυπικές αντιλήψεις απέναντι στη γυναίκα και προτείνει λύσεις για άμβλυνση του φαινόμενου.

1.4. Ορισμοί όρων

Αυτοεκτίμηση είναι ιδέα, στάση, συναίσθημα, εικόνα και εξωτερικεύεται με τη συμπεριφορά (Virginia Satir,1989)⁵. Η διαφορετικά, αυτοεκτίμηση είναι το αποτέλεσμα μίας ηθικής αξιολόγησης που κάνει ένα άτομο για τον εαυτό του. Έχει να κάνει με τον τρόπο που ο καθένας αξιολογεί τον εαυτό του σε κλίμακες όπως «αξίζω – δεν αξίζω», «καλός- κακός» ή «σωστό- λάθος». Είναι θέμα συστήματος αξιών, δηλαδή ηθικής. (Πιντέρης 1987,σελ. 36-37)⁶

Αυτοπεποίθηση είναι θέμα ικανοτήτων .Το άτομο κρίνει τον εαυτό του με την κλίμακα «ικανός –ανίκανος» (ή «μπορώ δεν μπορώ»). (ο.π.)

Εξάρτηση είναι στην αρχή ο φυσιολογικός τρόπος σχέσης του βρέφους με τους άλλους ανθρώπους. Στη σχολική και μετέπειτα στην ενηλικίωση φαίνεται πως είναι ένας τρόπος αντιμετώπισης του στρες, μία αντίδραση στην αποστέρηση ή μια προστασία απέναντι σε μία αποστέρηση του μέλλοντος, σύμφωνα με τη ψυχολόγο Τζ.Μπάρντγουικ (Dowling , 1981, σελ.265)⁷.

Κοινωνικοποίηση είναι η διαδικασία με την οποία το παιδί μαθαίνει να

⁵ Satir Virginia ,1988, “The new people making”, Science and Behavior Books, Inc.,Mountain View, California, μτφρ: Λιλή Στυλιανούδη,1989, «Πλάθοντας ανθρώπους» , Κέδρος, χ.τ.

⁶ Πιντέρης Γιώργος, 1987, «Συντροφικότητα αλά ελληνικά»,Τέταρτη Έκδοση, Θυμάρι, Αθήνα

⁷ Dowling Colette, 1983, “The cinderella complex”, published by Colette Dowling in arrangement with Ellen Levine Literary Agency, μτφρ :Μαρίνα Λώμη «Το σύνδρομο της σταχτοπούτας –ο φόβος της γυναίκας μπροστά στην ανεξαρτησία», Γλάρος, Αθήνα

συμπεριφέρεται κατά τα πρότυπα της ομάδας στην οποία προορίζεται να ζήσει και να δράσει. Μέσω της διαδικασίας αυτής αποκτά την κοινωνική συνείδηση και τον αυτοέλεγχο που απαιτείται για να γίνει υπεύθυνο μέλος της κοινότητας. Το παιδί όταν έρχεται στον κόσμο δεν έχει καμία γνώση του τι είναι «πρέπον» και του τι είναι «αντικοινωνικό», ποιο «επιτρέπεται» και ποιο «δεν αρμόζει» στη σχέσεις του με τους άλλους. Το περιεχόμενο της κοινωνικοποίησης τα συγκεκριμένα πρότυπα συμπεριφοράς αποκτώνται μέσω ποικίλων ψυχολογικών διαδικασιών όπως είναι η μίμηση, η ταύτιση, η ενίσχυση κ.α. (Παρασκευόπουλος, 1980)⁸

Η αλλιώς, κοινωνικοποίηση ονομάζεται η διαδικασία με την οποία «εξανθρωπίζεται» ο άνθρωπος. Ορίζεται ως μία διαδικασία ένταξης και ενσωμάτωσης του ατόμου σε ένα κοινωνικό σύνολο. Με τη διαδικασία αυτή το άτομο αποκτά μια θέση μέσα στο σύνολο και γίνεται φορέας της κοινωνικής κληρονομιάς που θεμελιώνει τη συλλογική ταυτότητα. (Τσαούσης ,2001)⁹

«σύνδρομο της σταχτοπούτας» είναι ένα δίκτυο από απωθημένων στο μεγάλο μέρος τους στάσεων και φόβων, που κρατούν τις γυναίκες σ' ένα είδος μισόφωτου κάνοντας τες να αποφεύγουν την πλήρη χρήση του μυαλού και της δημιουργικότητάς τους. Σαν τη σταχτοπούτα, οι γυναίκες σήμερα περιμένουν κάτι εξωτερικό ν' αλλάξει τη ζωή τους (Dowling,1981,σελ34)⁷

Ψυχική υγεία στο σύγχρονο δυτικό πολιτισμό ορίζεται ως η ισόρροπη κατάσταση μεταξύ όλων των διαστάσεων της ζωής του ατόμου – της βιολογικής, της κοινωνικής, της συναισθηματικής και της πνευματικής- κατά την οποία το άτομο παρουσιάζει ικανοποιητικά επίπεδα συναισθηματικής και συμπεριφορικής προσαρμογής (www.kethi.gr)¹⁰.

⁸ Παρασκευόπουλος Ν. Ιωάννης, 1980, «Εξελικτική Ψυχολογία –Η ψυχική ζωή από τη σύλληψη στην ενηλικίωση», τόμος 2, Αθήνα

⁹ Τσαούση Δ.Γ. , 2001, «Η κοινωνία του ανθρώπου», Gutenberg, Αθήνα

¹⁰ Διαδικτυακή πηγή: www.kethi.gr

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΑΛΛΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΚΑΙ ΣΧΕΤΙΚΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΜΕΡΟΣ Ι

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

2.1.1. ΟΙ ΛΟΓΟΙ ΠΟΥ ΚΑΘΙΕΡΩΣΑΝ ΤΗ ΓΥΝΑΙΚΑ ΩΣ ΤΟ «ΑΣΘΕΝΕΣ» ΦΥΛΟ

Οι ιστορικοί, λένε ότι η σημερινή κοινωνία είναι πατριαρχική. Το όνομα «πατριαρχία» προέρχεται από τη λατινική λέξη pater, που σημαίνει πατέρας. Εδώ και πολλές χιλιάδες χρόνια, ο άνδρας και πατέρας είναι αυτός που εξουσιάζει την οικογένεια και την κοινωνία. Κοιτώντας αναδρομικά στο παρελθόν, συμπεραίνει κανείς πως οι γυναίκες από τότε που οι κοινωνίες έγιναν πατριαρχικές μέχρι και πριν από έναν αιώνα στερήθηκαν σημαντικά δικαιώματα (Rattner, 1970,σελ.8)¹¹.

Ο προσδιορισμός των σημαντικότερων λόγων που επέδρασαν έτσι ώστε η ανθρώπινη κοινωνία από τη συγκρότηση του μητρικού γένους να φτάσει στην πατριαρχία είναι οι ακόλουθοι:

1) Ο πρώτος λόγος για τη μετάβαση αυτή είναι η αναγνώριση του αναπαραγωγικού ρόλου του άνδρα. Όσο ο άνθρωπος αγνοούσε ότι η συνουσία έχει σαν αποτέλεσμα τη γέννηση των παιδιών και θεωρούσε ότι η γυναίκα γεννά μόνη της τα παιδιά, απουσίαζε η έννοια του πατέρα που περιγράφει αυτή τη σχέση(Λεντάκης , σελ.140-149)¹².

2) Ο δεύτερος λόγος, είναι η κοινωνικοποίηση με τη θεσμοποίηση του

¹¹ Rattner Josef , 1970,« Psychologie der frau» , μτφρ: Γιώργος Βαμβαλής, «Ψυχολογία της γυναίκας- Η σύγχρονη γυναίκα ανάμεσα στο μύθο και στην πραγματικότητα», Ηλία Μανιατέα, Αθήνα

¹² Λεντάκης Ανδρέας,1986, «Είναι η γυναίκα κατώτερη από τον άνδρα;», 2η έκδοση, Αθήνα

φυσικού καταμερισμού εργασίας ανάμεσα στα δύο φύλα. Δηλαδή, ο κοινωνικός καταμερισμός που καθόρισε τη φροντίδα για το μεγάλωμα των παιδιών στις γυναίκες-μητέρες και τη φροντίδα της κάλυψης της ανάγκης για τροφή στον άνδρα. Η Margaret Mead γράφει ότι στις ανθρώπινες κοινωνίες οι αρσενικοί βοηθούν τα θηλυκά στη φροντίδα των παιδιών όσο είναι νεαρά. Αυτό αποτελεί μία διαφορά από τα ζώα πράγμα που φανερώνει ότι πρόκειται για μία κοινωνική ανακάλυψη στην πορεία της ανθρώπινης ιστορίας. Σε κάθε γνωστή ανθρώπινη κοινωνία σ' ολόκληρο τον κόσμο, ο νεαρός άνδρας μαθαίνει ότι όταν μεγαλώσει, ένα από τα πράγματα τα οποία θα πρέπει να κάνει για να γίνει πλήρες μέλος της κοινωνίας, είναι να προμηθεύει τροφή στη γυναίκα και τα νεογνά της. Με άλλα λόγια, έχουμε απομάκρυνση από τη βιολογική φυσική συμπεριφορά του καταμερισμού εργασίας ανάμεσα στα δύο φύλα και κοινωνικοποίηση της συμπεριφοράς αυτής με τη θεσμοθέτηση του ρόλου του τροφέα στο αρσενικό (Mead, 1967, σελ176- 191)¹³.

Ίσως πριν από εκατό χιλιάδες χρόνια οι γυναίκες άρχισαν να κατασκευάζουν κατάλληλα εργαλεία και να επινοούν αποτελεσματικότερους τρόπους για να συλλαμβάνουν μεγαλύτερα ζώα. Αν το κυνήγι των μικρών ζώων ήταν επικίνδυνο ,η καταδίωξη των μεγάλων θηραμάτων μπορούσε να καταλήξει στο θάνατο ή στο σοβαρό τραυματισμό των κυνηγών. Στις μικρές κοινωνίες, όπως εκείνες της παλαιολιθικής εποχής, κάθε απροσδόκητος θάνατος θα επηρέαζε σοβαρά τη βιωσιμότητα της ομάδας, ιδιαίτερα αν επρόκειτο για το θάνατο γυναικών σε ηλικία αναπαραγωγής. Βαθμιαία οι γυναίκες άρχισαν να ασχολούνται λιγότερο με το κυνήγι μέχρι που σταθεροποιήθηκε ο γνωστός καταμερισμός εργασίας.(Κοκκινίδου-Νικολαΐδου, 1993,σελ.41)¹⁴

3) Ο τρίτος παράγοντας είναι η βαθμιαία μετάβαση από το ομαδικό στο πιο εξατομικευμένο, αποτέλεσμα μίας σύνθετης διεργασίας πολλών

¹³ . Mead Margaret ,1967, “male and female” , Penguin, χ.τ.

¹⁴ Κοκκινίδου Δ., Νικολαΐδου Μ.,1993, «Η αρχαιολογία και η κοινωνική ταυτότητα του φύλου- Προσεγγίσεις στην αιγαιακή προϊστορία», Βάνιας, Θεσσαλονίκη

παραγόντων ταυτόχρονα όπως η αυξημένη παρατηρητικότητα, η βελτίωση της παραγωγής, η ύπαρξη μιας αναγκαίας μορφής κοινωνικής εμπειρίας και θεσμοποιημένης διαβίωσης.

Όταν ο άνθρωπος καθίσταται ικανός να μείνει μόνος (εξαιτίας των μεθόδων που επιτρέπουν την ατομική δράση π.χ. παγίδες), εμφανίζεται η ατομική οικογένεια. Το δίκαιο του μητρικού γένους καθόριζε τη μεταβίβαση της περιουσίας από τη θηλυκή γραμμή κι απέκλειε τα αρσενικά. Τώρα, όμως, που ο άνδρας μπορεί να παράγει και ν' αποκτά αγαθά από μονάχος του, απαιτεί την υποχρεωτική μονογαμία της γυναίκας ώστε να είναι αδιαμφισβήτητοι οι γόνοι του άνδρα. Οπότε έχουμε και μετατροπή της κληρονομικής διαδοχής. Επομένως και η καταπίεση της γυναίκας εμφανίστηκε με την ατομική οικογένεια , μετά από την εμφάνιση της ατομικής ιδιοκτησίας (κτηνοτροφία: άνδρας κυνηγός-γυναίκα εξημερώνει κ.α.), που οδήγησε στην εμφάνιση των τάξεων και στην ταξική καταπίεση (όπως¹¹ ,σελ.140-149).

Από την απώτατη προϊστορία, και σε παγκόσμια κλίματα το παρελθόν ερμηνεύεται μέσω της ανδρικής παρουσίας και δράσης στα πλαίσια μιας «αρχαιολογίας σωβινιστικής».Οι άνδρες προβάλλονται ως ισχυροί ,δραστήριοι, επιθετικοί, αναλαμβάνουν τις αποφασιστικές πρωτοβουλίες στη ζωή της κοινότητας και επιδίδονται στις σημαντικές εξωοικιακές ασχολίες. Αντίθετα στις γυναίκες αποδίδεται ρόλος περιθωριακός και παρουσιάζονται παθητικές, ανίσχυρες, εξαρτημένες και περιορισμένες στη γέννηση και την ανατροφή των παιδιών μέσα στο σπίτι. Άλλωστε η λεγόμενη μητριαρχία, θεωρήθηκε πρωτόγονο στάδιο της ιστορίας, το οποίο εξέλιπε για να παραχωρήσει τη θέση του στην πατριαρχία, σύμφωνα με μία αντίληψη περί ευθύγραμμης και ανοδικής εξελικτικής διαδικασίας. (όπως 14, σελ.22)

2.1.2. Ο ΑΓΩΝΑΣ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ

Ένα μέρος αυτού του αγώνα, για τα δικαιώματα της γυναίκας, πραγματοποιήθηκε από τις γυναίκες για την απόκτηση του δικαιώματος της ψήφου. Στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα εμφανίστηκαν οι λεγόμενες «σουφραζέτες», γυναίκες που αγωνίζονταν για την πολιτική ισότητα των δικαιωμάτων. Έκαναν συνεχώς αιτήσεις στα κοινοβούλια, διαδηλώσεις και απεργίες πείνας με σκοπό να τραβήξουν την προσοχή της δημοσιότητας στην άσχημη θέση της γυναίκας. Αυτές που οδηγούσαν την εξέγερση ενάντια στις προκαταλήψεις των ανδρών ήταν τολμηρές και έξυπνες γυναίκες αλλά η υπόλοιπη μερίδα της κοινωνίας είχε αντίθετη άποψη και χαρακτήριζε αυτές τις γυναίκες αποτυχημένες. Δε δίστασαν να φτάσουν στο σημείο να χαρακτηρίσουν την υποστήριξη των δικαιωμάτων της γυναίκας σαν αθεΐα, αφού υποστήριζαν ότι οι γυναίκες πρέπει να είναι υποτελείς στους άνδρες τους.

Στην αντίληψη των ανδρών εκείνης της εποχής, μία γυναίκα που υποστήριζε τα δικαιώματα της ήταν ψυχρή και αναίσθητη και που ήθελε να συναγωνιστεί τον άνδρα σε τομείς που άνηκαν σε αυτόν(επαγγελματική και κοινωνική ζωή). Στην πραγματικότητα, η πείρα διδάσκει ότι οι μορφωμένες γυναίκες είναι μάλλον υπέρτερες από ερωτική και γενικά συναισθηματική άποψη από τις υπόλοιπες.

Ο αγώνας των φεμινιστριών εντέλει δικαιώθηκε. Τα πανεπιστήμια άνοιξαν τις πύλες τους και στις γυναίκες, και από το 1880 υπήρχαν φοιτήτριες της ιατρικής, της νομικής, των θεωρητικών και φυσικών επιστημών. Μετά από τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο οι γυναίκες σε όλες σχεδόν τις πολιτισμένες χώρες είχαν το δικαίωμα του «εκλέγειν» και του «εκλέγεσθαι».(Rattner,1970)¹⁵

Α) ΣΤΗ ΜΟΡΦΩΣΗ

«Καμία γυναίκα δεν είναι μεγαλοφυΐα. Οι γυναίκες είναι διακοσμητικό

¹⁵ Rattner Josef , 1970,« Psychologie der frau» , μτφρ: Γιώργος Βαμβαλής, «Ψυχολογία της γυναίκας- Η σύγχρονη γυναίκα ανάμεσα στο μύθο και στην πραγματικότητα», Ηλία Μανιατέα, Αθήνα

φύλο» αποφάνθηκε τον περασμένο αιώνα ο Oscar Wilde (1856- 1900).

Για ποιο λόγο, άραγε στο γυναικείο φύλο μολονότι πάει σχολείο, διαβάζει ποίηση, διδάσκεται μουσική και ζωγραφική δεν υπάρχουν Μιχαήλ Άγγελοι, Μπετόβεν, Νεύτωνες, Σέξπιρ, Ρούμπενς, Τολστόι; - ήταν ένα τυποποιημένο ερώτημα της τότε διεθνούς ανδροκρατίας και κανένας από αυτούς που το διατύπωναν δε δεχόταν ν' ακούσει την απάντηση:

α) οι διάφορες κοινωνίες, αποφάσισαν και θεσμοθέτησαν πως η γυναίκα έπρεπε να περιποιείται τον καλλιτέχνη σύζυγο της ενώ το να ασχοληθεί η ίδια με την τέχνη θεωρούνταν από τον κοινωνικό περίγυρο ανεπίτρεπτο και αντικοινωνικό,

β) κάθε πνευματική ή καλλιτεχνική δημιουργία προαπαιτεί ένα πλαίσιο κατάλληλων συνθηκών, μέσα στις οποίες θα γεννηθεί. Οι γυναίκες κρατήθηκαν μακριά από τέτοια πλαίσια αλλά μάθαιναν από μικρή ηλικία ότι η είσοδος σ' αυτά αποτελεί αποκλειστικό προνόμιο των ανδρών. (Καρζής,1993)¹⁶

Ο 20ός αιώνας, προχώρησε στη βαθμιαία εξάλειψη του ρατσισμού προς τα δύο φύλα, τουλάχιστον στον πνευματικό τομέα. Πραγματικά, το 1906, στη Γαλλία υπάρχουν ήδη 600γιατρίνες και 37 δικηγορίνες. Το 1908, τα πανεπιστήμια της Γερμανίας φιλοξενούν 1900 φοιτήτριες και το 1911 στην Αγγλία ασκούσαν το ιατρικό επάγγελμα ,επίσημα, 474 γιατρίνες. Λίγο αργότερα καθιερώθηκε η υποχρεωτική δωρεάν παιδεία , σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες και σε όλους τους πολίτες ,ανεξάρτητα από φύλο, συχνά κι από ηλικία, επειδή πολλές φορές ο πληθυσμός ήταν ολοκληρωτικά αναλφάβητος.

Έτσι κατέρρευσε και ο μύθος της πνευματικής κατωτερότητας του γυναικείου φύλου. Ενισχυτικό ρόλο έπαιξε η ανάπτυξη της έρευνας, στα τελευταία χρόνια της δεκαετίας του '60, για τη γενικότερη κατάσταση των γυναικών σε όλο τον πλανήτη, για τις διακρίσεις στη δημόσια και ιδιωτική ζωή

¹⁶ Καρζής Θ.,1993, «Η γυναίκα στον 20ό αιώνα . Βιομηχανική επανάσταση, μάχη της ψήφου, γυναίκες στον πόλεμο, κοινωνική επανάσταση», Φιλιπότης, Αθήνα

σε βάρος των γυναικών, παράλληλα με τις διεκδικήσεις για πολιτικά δικαιώματα των φοιτητών(Μάης του '68 στη Γαλλία), τα αντιπολεμικά κινήματα και τη δημιουργία «των σπουδών για μαύρους» στην Αμερική (Παρασκευόπουλος, Μπεζεβέγκης, Γιαννίτσας , Καραθανάση , 1998, σελ.33)¹⁷.

Στην Ελλάδα αυτό γίνεται φανερό, λίγο πριν το 1975, στο πλαίσιο μιας μεγάλης «εκπαιδευτικής ανοδικής κινητικότητας». Μετά το 1980 , στις εισαγωγικές εξετάσεις των ανώτατων σχολών , σχεδόν πάντα κατά σημαντική πλειοψηφία πρωτεύουν τα κορίτσια. Τρανταχτό παράδειγμα, τα γυναικεία βραβεία Νόμπελ που έχουν απονεμηθεί στη διάρκεια του 20ού αι. Επίσης, προκύπτει ότι το μοναδικό πρόσωπο στον κόσμο που έχει πάρει δύο Βραβεία Νόμπελ είναι γυναίκα :η Μαρία Κιουρί (όπως¹⁶).

Την ίδια εποχή, η θεωρία πως η «πολλή μόρφωση» προκαλεί στις γυναίκες την απώλεια της «θηλυκότητας», έρχεται πάλι στο προσκήνιο. Κατά τα τέλη του αιώνα, σε διάφορες χώρες του κόσμου, ιδιαίτερα μάλιστα σε κάποιες από τις πιο προηγμένες, παρατηρείται μία αντίφαση: από το ένα μέρος να φοιτούν στα πανεπιστήμια χιλιάδες κοπέλες, και από το άλλο σε διάφορους κοινωνικούς κύκλους να θεωρείται ακόμη το πανεπιστήμιο, σαν πεδίο αρσενικής δραστηριότητας. Πραγματικά, πολλοί αποδίδουν στις κοπέλες του ακαδημαϊκού χώρου μια τάση να επιδοθούν σε κάτι που μειώνει το φυσικό τους ρόλο και προσδίδει αρσενικές ιδιότητες (ο.π.).

B) ΣΤΗΝ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η έννοια εργασία , όπως την αντιλαμβάνονται οι οικονομολόγοι εμφανίζεται με δύο μορφές:

- A. παραγωγή αγαθών, ή συμβολή στην παραγωγή τους
- B. παροχή υπηρεσιών σε τρίτους

Από τότε που υπάρχουν ταξικές κοινωνίες, η εργασία είναι μια ανθρώπινη

¹⁷ Παρασκευόπουλος Ν. Ιωάννης, Μπεζεβέγκης Ηλίας, Γιαννίτσας Νικόλαος, Καραθανάση Αρετή, 1998, «Διαφυλικές Σχέσεις-Εισηγήσεις στο Σεμινάριο Κατάρτισης Εκπαιδευτικών Στελεχών σε Θέματα Σεξουαλικής Αγωγής και Ισότητας των Φύλων», β' τόμος, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα

δραστηριότητα με καθαρά ταξικό χαρακτήρα. Ο καθένας ανήκει σε κάποια κοινωνικο-οικονομική τάξη. Αυτή καθορίζει και το είδος της εργασίας που εκτελεί, εκτός αν δεν εκτελεί καμία εργασία, επειδή αυτό απαιτεί το ήθος της κοινωνικο-οικονομικής του τάξης. Άλλωστε, όπως είναι γνωστό, στις περισσότερες ιστορικές περιόδους και στους περισσότερους λαούς, οι άνθρωποι της διευθύνουσας τάξης δεν δούλευαν αλλά ανάθεταν την εργασία στις κατώτερες τάξεις. Στο ίδιο καθεστώς υπαγόταν και η γυναικεία εργασία. Ανάλογα με την τάξη τους οι γυναίκες, εκτελούσαν κάποιο συγκεκριμένο είδος εργασίας είτε καμία εργασία.

Στα χρόνια του πρώιμου εποικισμού της Αμερικής, οι άνδρες σύζυγοι διατηρούσαν την πεποίθηση πως ο ρόλος της γυναίκας είναι η «καλή» σύζυγος και «καλή» μητέρα και τίποτα άλλο. Ότι, δηλαδή, η γυναίκα έρχεται στον κόσμο, όχι για να έχει δικούς της σκοπούς, φιλοδοξίες, στόχους, οράματα, ζωή, αλλά για να υπηρετεί τους άλλους.

Κάθε κοινωνική άποψη, είτε προκαταβολικά είτε εκ των υστέρων, βρίσκει τους θεωρητικούς υποστηρικτές της. Οι θεωρητικοί της μη εργασίας της γυναίκας έξω από το σπίτι θεώρησαν ακατανόητο αυτό το «γυναικείο εργασιακό μαζοχισμό», τη στιγμή που ο σύζυγος αναλάμβανε την υποχρέωση να καλύψει όλες τις οικογενειακές ανάγκες. Αγνόησαν όμως το ψυχολογικό μέρος καθώς η πλειονότητα των γυναικών που συχνάζουν στα ψυχιατρεία ή τους χορηγούνται ηρεμιστικά, είναι έγγαμες ανεπάγγελτες.

Επειδή η εργασία της γυναίκας στο σπίτι δεν αποτελεί παραγωγή στην κυριολεξία, ούτε και παροχή υπηρεσιών σε τρίτους αφού τα μέλη της οικογένειας θεωρητικά δεν εντάσσονται στους τρίτους. Στην οικονομική επιστήμη τα «οικιακά» χαρακτηρίζονται μη εργασία και οι «νοικοκυρές» μη εργαζόμενες, μία άποψη που θεμελιώθηκε όταν ο *homo industrialis* ο βιομηχανικός άνθρωπος, ταύτισε την έννοια της εργασίας με τη συμμετοχή στην παραγωγή ή στις υπηρεσίες έξω από την οικογενειακή εστία.

Παρόλο που η τεχνολογική εξέλιξη μετέφερε στον οικιακό χώρο συσκευές

οι οποίες είχαν ως σκοπό να διευκολύνουν την οικιακή εργασία για πολλά χρόνια τίποτα ωστόσο δεν άλλαζε. Μια βρετανική έρευνα, στη δεκαετία του 1970 αποκάλυψε πως η συντήρηση του νοικοκυριού απαιτεί, κατά μέσο όρο 77 ώρες εργασίας την εβδομάδα και πως οι ώρες τις νοικοκυράς από το 1929 ως τα μέσα της δεκαετίας του '70 δεν είχαν μειωθεί ούτε μία. Μία άλλη έρευνα στις Η.Π.Α. ,του 1979, διαπίστωσε πως η νοικοκυρά-μητέρα αφιερώνει στα πολυποίκιλα καθήκοντα της 99,6 ώρες την εβδομάδα και όπως υπολογίστηκε , αν αυτή αμειβόταν για την καθεμία από τις δουλειές που εκτελεί με το βασικό ημερομίσθιο θα έπρεπε να της καταβάλλονταν για εβδομαδιαίο 351,66 δολάρια και το ετήσιο εισόδημα της να φτάνει τα 18.286,32 δολάρια!

Οι γυναίκες άρχισαν ν' αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της του οποιουδήποτε εθνικού δυναμικού, μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, χάρη σε διάφορες ευεργετικές διατάξεις των εθνικών νομοθεσιών, αλλά και στην υπερεθνική νομοθεσία του Ο.Η.Ε. και της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας. Σήμερα καμία εθνική οικονομία (ούτε και η παγκόσμια) δε θα μπορούσε να επιβιώσει χωρίς αυτές γιατί και ο αριθμός των γυναικών είναι τεράστιος αλλά και επειδή «το φτηνό εργατικό μηχανικό εξισορροπεί τις δαπάνες για τα μηχανήματα». Επιπλέον, το όλο καπιταλιστικό σύστημα, όπως εξελίχθηκε στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα, διευκολύνεται από την ταυτόχρονη απασχόληση των συζύγων, άντρα και γυναίκας, που αυξάνει τον οικογενειακό προϋπολογισμό και πολλαπλασιάζει τις δυνατότητες για αγορά καταναλωτικών αγαθών.

Βασικό ανασταλτικό παράγοντα, στο δικαίωμα της εργασίας, αποτελεί η οικογένεια αφού με εξαίρεση περιπτώσεις πιεστικής οικονομικής ανάγκης δεν είναι ακόμη ξεκάθαρο κατά πόσο μία σύζυγος επιθυμεί να εργάζεται έξω από το σπίτι. Επίσης παίζει ρόλο αν είναι αρεστή ή μη η εργασία και κατά πόσο ανταποκρίνεται στις ικανότητες της συγκεκριμένης γυναίκας (όπως¹⁶).

Σύμφωνα με την Φωτεινή Ρεΐση-Ματσούκα, ειδική μεταπτυχιακή υπότροφο στο τμήμα γαλλικής γλώσσας και φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο

Αθηνών και εισηγήτρια στο σεμινάριο Κατάρτισης Εκπαιδευτικών- Στελεχών σε Θέματα Σεξουαλικής Αγωγής και Ισότητας των Φύλων, στο σύνολο των απασχολούμενων στη χώρα μας, το 36,9% είναι γυναίκες, ενώ στους ανέργους οι γυναίκες καλύπτουν ποσοστό 56% (όπως¹⁷, σελ.39)

Γ) ΣΤΗΝ «ΙΣΗ ΑΜΟΙΒΗ ΓΙΑ ΙΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑ»

Παραπάνω έγινε λόγος για «φτηνό γυναικείο εργατικό δυναμικό». Τι γίνεται με την περίφημη αρχή «ίση αμοιβή για ίση εργασία»;

Επίμονο αίτημα των φεμινιστριών αλλά και όλων των εργαζόμενων γυναικών, αυτή η αρχή θεσμοθετήθηκε για πρώτη φορά το 1958, με τη συνθήκη της Ρώμης, που αποτελεί την ιδρυτική πράξη της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας. Στο άρθρο 119 της συνθήκης ορίζεται ότι κάθε κράτος οφείλει να διασφαλίζει την αρχή της ισότητας των αμοιβών σε όσους άνδρες και γυναίκες προσφέρουν την ίδια εργασία. Αυτή η διάταξη δεν είναι μία τυπική διάταξη του διεθνούς δικαίου, προαιρετικής εφαρμογής αλλά είναι διάταξη με άμεση, υποχρεωτική ισχύ στη διακριτική εξουσία και σύμφωνα με την κυρίαρχη βούληση και του κάθε κράτους- μέλους για όλα τα κράτη που υπέγραψαν την ιδρυτική συνθήκη με την οποία εντάχθηκαν στην Ε.Ο.Κ. γι' αυτό και υπερισχύει από κάθε αντίθετη νομοθεσία. Σήμερα η υποχρέωση της ίσης αμοιβής για ίση εργασία αποτελεί νόμο για όλες τις χώρες της Ε.Ε.

Βέβαια, πολλοί εργοδότες βρέθηκαν να παραβιάζουν το νόμο, ιδιαίτερα στον ιδιωτικό τομέα αφού στο δημόσιο τομέα, η κρατική εξουσία δεν μπορούσε εύκολα να παραβιάσει το νόμο που η ίδια είχε ψηφίσει. Και αυτό συνέβη γιατί στους εργοδότες αφενός είχε παραμείνει η εργοδοτική συνήθεια ότι «οι γυναίκες είναι φθηνότερες» και αφετέρου επειδή παράλληλα ενισχυόταν από τις διάφορες ευεργετικές ρυθμίσεις για τις μητέρες, που η εργοδοσία εξ' αρχής είχε θεωρήσει ασύμφορες γι' αυτήν.

Μετά τη νομοθετική κατοχύρωση της ίσης αμοιβής για εργασία, φαίνεται ότι τρία αίτια στοχεύουν στην υπονόμηση της:

Η φύση της ελεύθερης οικονομίας με όλες τις δυσκολίες που εμπεριέχει

στον αποτελεσματικό έλεγχο της εργοδοσίας, Η ψυχρή αναληψία μιας κατηγορίας εργοδοτών μπροστά στον ανθρώπινο παράγοντα Ο εγγενής βιολογικός καταναγκασμός του γυναικείου φύλου που έχει επωμιστεί για τη διαίωνιση του είδους (όπως¹⁶). Σε μία επίσημη έκθεση του Ο.Η.Ε., διαπιστώνεται πως όλες οι γυναίκες μαζί του πλανήτη, παράγουν τα μισά τρόφιμα της ανθρωπότητας. Για τις περισσότερες, η εργασιακή μέρα είναι διπλή –εξωτερική εργασία και οικιακά και όταν προσφέρουν ίση εργασία με τους άντρες κερδίζουν λιγότερα από τα 2/3 των αντρικών αποδοχών. Παρόλο που αποτελούν το 1/3 του εργατικού δυναμικού, απολαμβάνουν μόλις το 1/10 του παγκόσμιου εισοδήματος και δεν είναι ιδιοκτήτριες ούτε του 1% της παγκόσμιας γαιοκτησίας (ο.π.)

Σύμφωνα με την έκθεση της επιτροπής της Ε.Ε. για την απασχόληση, μία άλλη σημαντική εξέλιξη στην αγορά εργασίας τα τελευταία χρόνια, αποτελεί η αύξηση στις λεγόμενες «άτυπες» μορφές απασχόλησης. Είναι ένα φαινόμενο που παρατηρείται και στην ελληνική κοινωνία, που στην συντηρητική πλειοψηφία του 90% καλύπτεται από γυναίκες. (όπως¹⁷, τόμος β, σελ.41).

Είτε πρόκειται για εργασία εποχική, ορισμένου χρόνου ή μερικής απασχόλησης, είναι εργασία κακοπληρωμένη, χωρίς κοινωνική ασφάλιση, που αναγκάζει τη γυναίκα να εργάζεται παράλληλα με τις φροντίδες του σπιτιού και της οικογένειας.

Δ) ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΕΠΙΛΟΓΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΟΣ

Ένας άλλος τομέας όπου ο αγώνας του γυναικείου φύλου στον εργασιακό χώρο συνεχίζεται είναι, εκείνος του διαχωρισμού των επαγγελμάτων σε αντρικά και γυναικεία, ένας διαχωρισμός που έχει βελτιωθεί σημαντικά χωρίς όμως και να έχει εξαφανιστεί. Πέρα από τη βιολογική διαφορά των φύλων σε σωματική δύναμη και οργανική αντοχή, η διάκριση των επαγγελμάτων κατά φύλα δεν είναι παρά ένα εφεύρημα της ανδροκρατικής αυθαιρεσίας, με μοναδικό σκοπό τη διατήρηση της εγκαθιδρυμένης φυλετικής υπεροχής.

Στο διαχωρισμό των επαγγελμάτων κατά φύλα , ο περιορισμένος αριθμός

γυναικών στα πρώην αντρικά και η τεράστια πλειοψηφία τους στα ακόμη γυναικεία οφείλεται:

Α) Σε μία άρνηση πολλών αρρένων συζύγων να δεχτούν στο πλευρό τους την πετυχημένη επαγγελματία ενός επαγγέλματος που κάποτε φάνταζε κατεξοχήν αντρικό, για το λόγο ότι η επαγγελματική ακτινοβολία της γυναίκας τους, τους κάνει να αισθάνονται κοινωνικά και προσωπικά μειωμένοι.

Β) Σ' ένα ποσοτικά σημαντικό κατάλοιπο καχυποψίας, που διατηρεί πάντα η κοινωνική βάση για τον επιστήμονα, ή τον επαγγελματία, που δεν ανήκει στο αρσενικό γένος.

Στον παλιό μύθο που λέει πως η γυναικεία επαγγελματική δραστηριότητα επιδρά βλαβερά στη «θηλυκότητα». Επειδή η φροντίδα θεωρείται ολοκληρωτικά γυναικείο χαρακτηριστικό, οι γυναίκες πλειοψηφούν στα επαγγέλματα υγείας αλλά και άλλα (π.χ. αεροσυνοδός). (όπως¹⁶)

Γ) Ωστόσο το μορφωτικό επίπεδο και η ειδίκευση των γυναικών παίζει σημαντικό ρόλο στην επιλογή του επαγγέλματος και στην πρόσβαση στους επαγγελματικούς χώρους. (όπως¹⁷, σελ.42).

Επαγγέλματα που στον ένα γεωγραφικό χώρο χαρακτηρίζονται αντρικά, στον άλλο θεωρούνται γυναικεία, και αντίστροφα. Π.χ. στην Ινδία και σε πολλές αφρικανικές χώρες, η δακτυλογραφία και η γραμματεία είναι εργασίες που εκτελούνται από άντρες, ενώ στα περισσότερα άλλα μέρη, οι θέσεις αυτές κατέχονται από γυναίκες. Με την ύφανση και την οικοδομική, που η πρώτη ασκείται από γυναίκες στη Λατινική Αμερική και στην Αφρική, ενώ η δεύτερη από άνδρες σε πάρα πολλές χώρες, στην Ινδία συμβαίνει το αντίστροφο: κυρίως άνδρες στα υφαντουργία, κυρίως γυναίκες στα εργοτάξια, με αποτέλεσμα εδώ να παραβιάζεται και ο βιολογικός κανόνας.

Στη Νιγηρία, στο Ζαΐρ, στη Γουινέα, στη Γκάνα και αλλού το γυναικείο φύλο κατέχει σχεδόν το μονοπώλιο, χονδρικό και λιανικό, του εμπορίου. Τόση είναι η οικονομική ευρωστία των γυναικών εκεί που έχουν οργανωθεί σε ισχυρότερα σωματεία που επηρεάζουν και την οικονομική και την πολιτική

τους ζωή. Στην Ευρώπη και στις Η.Π.Α., ο διαχωρισμός των επαγγελμάτων κατά φύλα έχει περιοριστεί δραστικά. Οι γυναίκες, με την δική τους μαχητικότητα αλλά και με την αναγκαστική προσαρμογή του αντρικού φύλλου στις κοινωνικο-οικονομικές εξελίξεις, εισήλθαν στον αντρικό επαγγελματικό χώρο. Η γυναίκα κατάκτησε το δικαίωμα της εργασίας, την ίση αμοιβή και τα Πρώην αντρικά επαγγέλματα αλλά όχι ολοκληρωτικά (Καρζής)¹⁶.

2.1.3. Η ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ-ΑΣΤΕΑΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Ο γάμος είναι ένας κοινωνικός θεσμός είναι όμως και μια διαβατήρια τελετουργία, σύμφωνα με τη Λ. Μουσούρου (2002)¹⁸. Στη σύγχρονη αντίληψη του γάμου, ο θεσμός αυτός θεωρείται ότι δημιουργεί μια καινούργια οικογένεια – η οικογένεια δηλαδή εξαρτάται από το γάμο. Έτσι, στις σύγχρονες κοινωνίες, η οικογένεια δημιουργείται με το γάμο και διαλύεται με τη λύση του. Αντίθετα, στην παραδοσιακή οικογένεια, θεωρείται ότι η οικογένεια υπάρχει πριν από το γάμο και συνεχίζει να υπάρχει μετά τη λύση του. Η παραδοσιακή εκτεταμένη οικογένεια δεν εξαρτά την ύπαρξη της από την τύχη της κάθε μίας από της συζυγικές οικογένειες που την αποτελούν. (ό.π. , σελ. 37-38)

Με το γάμο εξασφαλίζεται η νομιμότητα (έτσι όπως κάθε φορά προσδιορίζεται κοινωνικά) των παιδιών και άρα της διαδοχής και της κληρονομιάς. (ό.π.) Η διαφοροποίηση ουσιαστικά του γάμου πρόκειται για κρίση του θεσμού της αστικής μονογαμικής (καπιταλιστικής) οικογένειας. Το παρελθόν διατηρείται παρά τα νέα στοιχεία που δημιούργησαν οι καπιταλιστικές παραγωγικές σχέσεις: την σχετική οικονομική ανεξαρτησία των γυναικών και το γάμο που στηρίζεται στον έρωτα.

Όλοι οι άνθρωποι έχουν μία νοητή εικόνα για την τυπική οικογένεια που

¹⁸ Μουσούρου Λουκία Μ., 2002, «Η κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας», Δωρικός, χ.τ.

βασίζεται στο μοντέλο του 1950. Αυτή η μυθική οικογένεια αποτελείται από μια αφοσιωμένη σύζυγο και από έναν επικερδή υπάλληλο σύζυγο και δύο αξιαγάπητα παιδιά- ένα μεγαλύτερο αδερφό και μια μικρή αδερφή. Η αφοσιωμένη σύζυγος σηκώνεται νωρίς το πρωί για να ετοιμάσει θρεπτικό πρωινό πριν ο επικερδής σύζυγος φύγει για τη δουλειά του και τα αξιαγάπητα παιδιά για το σχολείο τους. Η αφοσιωμένη σύζυγος δεν εργάζεται εκτός σπιτιού, μαγειρεύει για την οικογένεια της και φροντίζει γενικά το νοικοκυριό. Κάπως έτσι είναι η τυπική οικογένεια. (Matlin , 1996, σελ.311-312)¹⁹ Σε μία παραδοσιακή κοινότητα η εθνικότητα έχει σημαντική επιρροή στην επιλογή συζυγικού συντρόφου.(Min, 1993)²⁰ Για παράδειγμα, στην Αμερική του 1990 η τυπική ηλικία για τον πρώτο γάμο ήταν 24,5 χρόνια για τη γυναίκα και 26,5 για τον άνδρα (Saluter, 1994)²¹.Στον Καναδά οι αντίστοιχες ηλικίες γάμου είναι τα 26 χρόνια για τις γυναίκες και 28 για τους άνδρες (statistics Canada, 1990)²².

Βέβαια, η πλειοψηφία των βορειοαμερικάνων πάνω από την ηλικία των 18 χρόνων είναι παντρεμένοι.

Ο Jung, ο πατέρας της μοντέρνας έρευνας της ενήλικης ανάπτυξης υποστηρίζει ότι το άτομο δεν είναι δυνατόν να φτάσει στην ωριμότητα πριν τα είκοσι του χρόνια. Σύμφωνα με τον ίδιο η επόμενη ευκαιρία που παρουσιάζεται στο άτομο για νέες βασικές αλλαγές ξεκινάει περίπου στα σαράντα. Μέχρι την ηλικία των είκοσι ετών είναι αδύνατον το άτομο να εξισορροπήσει πολλά στοιχεία του Εγώ του. (Καλλιέρου-Ξυλά, σελ.22, 2004)²³

Ο γάμος, ακόμη και σήμερα τείνει να είναι από μόνος του ένα πολύ σημαντικό γεγονός. Για την προετοιμασία του γάμου ξοδεύονται πολλά χρήματα και δαπανάται πολύς χρόνος.

Ο γάμος που στηριζόταν σε οικονομικό υπολογισμό, για να έχει ο άνδρας

¹⁹ . Matlin W. Margaret ,1996, “The Psychology of women”, third edition, Harcourt Brace College Publishers, U.S.A

²⁰ Min P.G., 1993, “Family ethnicity: strength in diversity” (pp.287-299), Sage, Newbury Park

²¹ Saluter, A.F., 1994, “Marital status and living arrangements: March 1993”, US Government Printing Office, Washington

²² Statistics Canada, 1990, “ Health reports, marriage”, Supplement 16, Ottawa

²³ Καλλιέρου – Ξυλά Λιάνα, 2004, «Η γυναίκα μετά τα 40», Καστανιώτης, Αθήνα

στη διάθεση του μια διαρκή υπηρεσία κάλυψης των δικών του αναγκών και αναπαραγωγής της οικογένειας του, του πατρικού ονόματος, της πατρικής κληρονομιάς στα γνήσια παιδιά του, ή για να εξασφαλίσει η γυναίκα οριστικά ένα προστάτη, ένα νόμιμο τροφοδότη, προοδευτικά ανατρέπεται. Η σχετική οικονομική ανεξαρτησία της γυναίκας, που ώθησε και στη σεξουαλική της απελευθέρωση, βοήθησε και την πιο ολοκληρωμένη ανάπτυξη του άνδρα, μια και οι σχέσεις στηρίζονται πιο πολύ στην αμοιβαία αγάπη, και τον αλληλοσεβασμό, πριν, μέσα ή μετά το γάμο. Πράγματι, η σύγχρονη κοινωνιολογία δείχνει πως ο πρώτος όρος για την αρμονία του αντρόγυνου είναι η αλληλοσυμπλήρωση των αναγκών σε συνάρτηση με τους χαρακτήρες (Alzon, 1976)²⁴.

Παρόλα αυτά, όμως σε μια μεγάλη έκταση τα προγράμματα της τηλεόρασης και οι διαφημίσεις διαιώνίζουν την τυπική οικογένεια. Το 85% των κύριων προγραμμάτων επικεντρώνονται στην οικογένεια, στο γάμο και στο σπιτικό- νοικοκυριό.(Signorielli, 1991,314-341)²⁵.

Στην τηλεόραση, οι περισσότερες γυναίκες δεν εργάζονται εκτός σπιτιού, σχεδόν όλα τα ζευγάρια έχουν παιδιά και κύριος λόγος που κάποια οικογένεια είναι μονογονεϊκή, είναι ο θάνατος του ενός εκ των δύο συζύγων(Moore, 1992,41-61)²⁶. Επιπλέον και στη σύγχρονη εποχή της τηλεόρασης τα τηλεοπτικά ζευγάρια ακόμη παρουσιάζονται κατά τον ίδιο τρόπο: η γυναίκα ως υποχωρητική, ρομαντική και συναισθηματική σύζυγος ενώ ο άνδρας ως φιλόδοξος και κυρίαρχος.(Fitzpatrick, 1988)²⁷

Η ιδεολογική βάση της αστικής τάξης για το γάμο, εξακολουθεί να είναι η δημιουργία οικογένειας για νόμιμα παιδιά, κληρονόμους. Ακόμη και σήμερα είναι στίγμα η ανύπαντρη μητέρα και θεωρείται «ελευθερίων ηθών», δηλαδή

²⁴ Claude ,1976, "la femme potiche et la femme bonniche" , μτφρ: Μαρτίνοβ Σοφία «η διπλή καταπίεση της γυναίκας-εξουσία αστική και εξουσία αντρική», Ράππα, Αθήνα

²⁵ Signorielli N., 1991, "Adolescence and ambivalence toward marriage: A cultivation analysis." Youth & Society ,24.

²⁶ Moore M. L. ,1992, "The family as portayed on prime time television ,1947-1990: Structure and characteristics" ,Sex Roles

²⁷ Fitzpatric, M.A., 1988, Between husbands and wives: communication marriage "CA:Sage, Newbury Park

κάτι λιγότερο από πόρνη. Τι είναι όμως εκπόρνευση; Μια γυναίκα που κρατά ένα τέτοιο παιδί σαν καρπό της αγάπης της ή η γυναίκα που δεν αγαπά τον άνδρα της(και αντίστροφα) και αναγκάζεται να πληρεί τα συζυγικά της καθήκοντα; Το μόνο στο οποίο διαφέρει από μία πόρνη είναι η μη συνειδητοποίηση της ότι εκπορνεύει το κορμί της, η μη παραλαβή χρημάτων (η οποία αντισταθμίζεται από την οικονομική και κοινωνική εξασφάλιση που παρέχει ο σύζυγος ιδιαίτερα αν η γυναίκα δεν εργάζεται) για τη συγκεκριμένη τάξη και η νομιμότητα και μονιμότητα του ερωτικού συντρόφου.

Στην πραγματικότητα, η κρίση της καπιταλιστικής οικογένειας επήλθε από την κρίση της αστικής ηθικής. Καταρρέει η αστική υποκρισία στο γάμο, που στηρίχθηκε στις σχέσεις ατομικής ιδιοκτησίας, στη βία, και τον αυταρχισμό που ενδεχομένως ακόμα να τον συνοδεύουν. Το μαρτυρούν τα διαζύγια, οι παράλληλες εξωσυζυγικές σχέσεις, οι μονογονεϊκές οικογένειες, οι στερημένες από συναίσθημα σεξουαλικές σχέσεις, αλλά και όσες οικογένειες στηρίζονται στον έρωτα και ακόμη η κοινή συμβίωση χωρίς γάμο. Μία κρίση που εκδηλώνεται πολύ πιο έντονα στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες, με κορυφαία περίπτωση την Αμερική.

Τελικά οι μεταβολές που επήλθαν επηρέασαν και το θεσμό της οικογένειας. Οι κυριότεροι συντελεστές των μεταβολών ήταν η άνοδος της αστικής τάξης, που επέβαλε ένα νέο τρόπο ζωής, και οι κοινωνικές συνθήκες που αναπτύχθηκαν στις βιομηχανικές πόλεις και στη σύγχρονη κοινωνία. Μία από τις σύγχρονες εξελίξεις είναι ο περιορισμός της λειτουργίας της οικογένειας ως παραγωγικής μονάδας. Τα μέλη της προσφέρουν την εργασία τους μεμονομένα έξω από τον κοινό οίκο και κερδίζει ατομικό εισόδημα ο καθένας. Η σύγχρονη οικογένεια, έχει χάσει ένα μεγάλο μέρος των λειτουργιών της κοινωνικοποίησης. Την λειτουργία αυτή την αναλαμβάνει πλέον το σχολείο και οι διάφοροι προνοιακοί και πολιτικοί θεσμοί του σύγχρονου κράτους. Έτσι οι κυριότερες λειτουργίες της οικογένειας, στρέφονται πλέον γύρω από την κάλυψη των συναισθηματικών αναγκών των προσώπων που την αποτελούν.

Αυτό το γεγονός, κάνει τις σχέσεις των μελών της οικογένειας αμεσότερες, έντονες, αλλά και περισσότερο ευαίσθητες και εύθραυστες. (Τσαούσης , 2001, σελ.447-454)²⁸

Τρίτο σημαντικό γεγονός αποτελούν οι δημογραφικές εξελίξεις που σημειώθηκαν τις τελευταίες τρεις δεκαετίες. Η ραγδαία μείωση της θνησιμότητας είχε ως αποτέλεσμα την παράταση της διάρκειας ζωής με συνακόλουθη συνέπεια το διπλασιασμό της διάρκειας του γάμου. Παράλληλα στις σύγχρονες κοινωνίες παρατηρήθηκε σημαντικός περιορισμός της αναπαραγωγικής δραστηριότητας της γυναίκας με τη μείωση του αριθμού των παιδιών και την τεκνογονία στα πρώτα μόνο έτη του γάμου. (ο.π.) Οι εξελίξεις αυτές τείνουν να προσδώσουν στη σύγχρονη οικογένεια ένα έντονο χαρακτήρα συντροφικότητας, κυρίως χάρη στη διαφορετική διάρκεια και ένταση των ρόλων της συζύγου. Παλαιότερα, η μικρή διάρκεια του γάμου και η παρατεταμένη αναπαραγωγική δραστηριότητα των συζύγων είχε ως αποτέλεσμα ο ρόλος της μητέρας να καλύπτει όλη τη διάρκεια της έγγαμης ζωής της γυναίκας και να επεκτείνεται και σε σημαντικό μέρος της χηρείας της. Σήμερα ο μητρικός ρόλος καταλαμβάνει μέρος μόνο της δραστηριότητας της γυναίκας, στην οικογένεια που δημιουργήσε με το σύζυγο της. Αντίθετα ο ρόλος της συζύγου, διατηρείται ενεργός όσα χρόνια διαρκεί ο γάμος και εντείνεται από τη στιγμή που τα τέκνα θα εγκαταλείψουν την οικογενειακή εστία.(ο.π.)

Για πολλές οικογένειες είναι βάρος ο γάμος, αλλά συντελείται από καθήκον στο Θεό ή την κοινωνία. Με αυτό τον τρόπο, η αστική ηθική στοιχειοθετείται από τον καταναγκασμό. Όμως η αγάπη δεν είναι κατοχή ούτε ιδιοκτησία πάνω σε άλλο άνθρωπο. Η αγάπη είναι ισότιμη, δημιουργική και συντροφική συνύπαρξη. Επίσης, είναι σεβασμός κατανόηση, παραγωγή νέων αξιών και ασφαλώς, η βάση είναι ο έρωτας. Σε έναν ευτυχισμένο γάμο και οι δύο σύζυγοι αισθάνονται ότι οι συναισθηματικές τους ανάγκες εκπληρώνονται

²⁸ Τσαούση Δ.Γ. , 2001, «Η κοινωνία του ανθρώπου», Gutenberg, Αθήνα

και ο καθένας εμπλουτίζει τη ζωή του άλλου. Και οι δυο έχουν κατανόηση και σεβασμό απέναντι στον άλλον, όπως και οι δυο ενδιαφέρονται για την ευεξία και ευτυχία του συντρόφου τους.(Turner&Helms,1989)²⁹

Ερευνητές έχουν ανακαλύψει ότι πολλά χαρακτηριστικά συσχετίζονται με ευτυχισμένους γάμους (Levenson et al.1994, σελ.56-68)³⁰.Αυτά τα χαρακτηριστικά περιλαμβάνουν τα ακόλουθα: υψηλού επιπέδου εκπαίδευση, έλλειψη οικονομικών προβλημάτων, κατά τη χρονική περίοδο του γάμου να είναι τουλάχιστον 20 χρόνων και οι δύο και να έχει διαμορφωθεί η ατομικότητα τους, μακροχρόνια γνωριμία πριν από το γάμο, να μην υπάρχει εγκυμοσύνη πριν από το γάμο, να έχουν γονείς που έχουν επίσης ευτυχισμένο γάμο, καλό επίπεδο επικοινωνίας δίνοντας έμφαση στα θετικά συναισθήματα, να έχουν ικανότητες λύσης των συγκρούσεων, ισοδυναμία στη λήψη αποφάσεων .

²⁹ . Turner, B. F., & Helms, D. B., 1989, "Contemporary adulthood", Rinehart & Winston, New York

³⁰ Levenson R.W., Cartensen L. L.& Gothman G.M.,1994, "The influence of age and gender on affect, physiology, and their interrelations: A study of long term marriages", Journal of Personality and Social Psychology ,67

ΜΕΡΟΣ II

ΑΝΑΛΥΣΗ ΘΕΜΑΤΟΣ

2.2.1. ΒΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ

Σύμφωνα με τη Simone De Beauvoir, ο ορισμός του αρσενικού και του θηλυκού είναι σχετικός. Στη φύση δεν παρουσιάζεται καθολικός διαχωρισμός των φύλων. (De Beauvoir ,1952)³¹

Σήμερα είναι γνωστό ότι το φύλο του παιδιού καθορίζεται από τη σύνθεση των χρωμοσωμάτων τη στιγμή της γονιμοποίησης. Ανάλογα με το είδος για το οποίο πρόκειται, είναι ο αρσενικός ή ο θηλυκός γαμέτης που επιφέρει αυτό το αποτέλεσμα. Στα θηλαστικά είναι το σπερματοζώαριο που διακρίνεται σε δύο είδη τα οποία αποτελούνται από τον ίδιο περίπου αριθμό. Το ένα είδος περιέχει ένα χρωμόσωμα X (όπως όλα τα ωάρια) και το άλλο περιέχει ένα χρωμόσωμα Ψ (που δε συναντάται στα ωάρια). Πέρα από τα χρωμοσώματα X και Ψ, το ωάριο και το σπερματοζώαριο περιέχουν ίσο αριθμό χρωμοσωμάτων. Είναι φανερό ότι όταν ενώνονται το ωάριο και το σπερματοζώαριο, το γονιμοποιημένο ωάριο θα περιέχει δύο πλήρεις σειρές χρωμοσωμάτων που αποτελούν το χαρακτηριστικό αριθμό του είδους, π.χ. στο ανθρώπινο είδος 48. Αν η γονιμοποίηση γίνει από ένα σπερματοζώαριο που περιέχει X, το γονιμοποιημένο ωάριο θα έχει δύο χρωμοσώματα του τύπου X και θα εξελιχθεί σε θηλυκό (XX). Αν η γονιμοποίηση γίνει από ένα σπερματοζώαριο που περιέχει Ψ, θα υπάρχει μόνο ένα χρωμόσωμα X και το φύλο θα είναι αρσενικό.

Στους νόμους της κληρονομικότητας που διατύπωσε ο Μέντελ, ο πατέρας και η μητέρα παίζουν ισοδύναμο ρόλο. Τα χρωμοσώματα περιέχουν τους κληρονομικούς παράγοντες (γονίδια) και μεταφέρονται εξίσου στο ωάριο και

³¹ . De Beauvoir Simone ,1952, “Le Deuxieme Sexe”, Gallimard, μτφρ:Κυριακή Σιμεοπούλου,1989, «το δεύτερο φύλο», Γλάρος, Αθήνα

το σπερματοζώαριο.(ο.π.)

Σχετικά με τις ορμονικές διαφορές, ο ανδρικός οργανισμός περιέχει την ορμόνη τεστοστερόνη ενώ οι γυναικείες ορμόνες είναι η προγεστερόνη και το οιστρογόνο.(Greer ,1999)³²

Εξαιτίας των προφανών ορμονικών διαφορών ανάμεσα στη γυναίκα και τον άνδρα, ερευνητές μελέτησαν τους πιθανούς ψυχολογικούς παράγοντες για να εξηγήσουν τις ψυχολογικές διαφορές των φύλων. Τα αρσενικά είναι πιο επιθετικά και τα θηλυκά έχουν την τάση για φροντίδα, εξαιτίας των προϊστορικών τους ρόλων όπου ο άνδρας ήταν κυνηγός και οι γυναίκες φρόντιζαν για το σπίτι. Διαφέρουν μόνο σε γνωρίσματα που σχετίζονται με τους προϊστορικούς ρόλους του άνδρα και της γυναίκας. (Buss,1995, σελ.194)³³

Υπάρχουν αποδείξεις ότι η διαφυλική διαφορά στηρίζεται και σε ορμονικούς παράγοντες(Kimura&Hamson,1994)³⁴. Υπάρχουν, επίσης, ισχυρές αποδείξεις ότι οι διαφυλικές διαφορές που παρουσιάζονται στη συμπεριφορά των ατόμων στην παιδική ηλικία όσον αφορά τη συμπεριφορά τους στο παιχνίδι βασίζονται στις ορμονικές διαφορές οι οποίες, επιπροσθέτως, επηρεάζουν και τον παράγοντα της επιθετικότητας (Collaer&Hines,1995)³⁵.

Τα δύο φύλα παρουσιάζουν βιολογικές διαφορές, αλλά αυτό δεν καθιστά αυτονόητη την εξίσωση της διαφοράς με την ανισότητα ούτε απαντά στο ερώτημα γιατί οι συγκεκριμένες διαφορές έχουν κοινωνικές συνέπειες και μετασχηματίζονται σε αντίστοιχες ασυμμετρίες. Συνήθως, όταν γίνεται λόγος για βιολογική διαφορά μεταξύ του άνδρα και της γυναίκας, υπονοείται η κατά φύλα ανισότητα.

Οι θεωρίες του βιολογισμού αποδίδουν τις αιτίες της άνισης σχέσης

³² . Greer Germaine, 1999, "The Whole Woman", μτφρ: Τιτίνα Σπερελάκη,2001, «Η ολοκληρωμένη γυναίκα», Ενάλιος, Αθήνα

³³ Buss D.M., 1995, "Psychological sex differences: Origins through sexual selection", American Psychologist, 50, 164-168

³⁴ Kimura D.& Hamson E.,1994, " Gognitive pattern in men and women is influenced by fluctuations in sex hormones", Current directions in psychological science, 3, 57-61

³⁵ Collaer M.L. & Hines M., 1995, "Human Behavioural, Sex Differences:Role for gonadal hormones during early development", Psychological Bulletin ,118,55-107

μεταξύ των δύο φύλων σε εγγενής ιδιότητες. Δηλαδή, η κοινωνική οργάνωση αντανακλά ενυπάρχουσες ψυχοβιολογικές τάσεις και γι' αυτό η σεξουαλική και κοινωνική ασυμμετρία απορρέει, λόγου χάρη, από την έμφυτη επιθετικότητα των ανδρών ή τη φυσική παθητικότητα των γυναικών. Στις ψυχοβιολογικές προσεγγίσεις τονίζονται οι βιολογικοί όροι για την ερμηνεία των πολιτισμικών φαινομένων. Βασική θέση είναι ότι τα ανθρώπινα ένστικτα και οι προδιαθέσεις εκφράζονται μέσω ορισμένων κοινωνικών μορφών. Παραδείγματος χάρη, η βιολογικά απαραίτητη εξάρτηση του νεαρού ατόμου από τους γεννήτορες του μετατρέπεται στην αντίστοιχη κοινωνική μορφή της μητρότητας ή της πατρότητας (Κοκκινίδου - Νικολαΐδου , 1993, σελ.32)³⁶ .

Τα πρότυπο του άνδρα- κυνηγού έχει επικριθεί από τη φεμινιστική έρευνα, επειδή παραπέμπει σκόπιμα σε σύγχρονα κοινωνικά στερεότυπα των φύλων και υποβαθμίζει την συμβολή των γυναικών στην ανθρώπινη εξέλιξη. Πραγματικά, αυτή η θεωρητική κατασκευή δίνει μια πλαστή εικόνα των φύλων στην απώτερη προϊστορία, παρουσιάζοντας τους άνδρες ως ισχυρότερους, κατασκευαστές εργαλείων και επομένως εμπειρότερους.

Σύμφωνα με την παραδοσιακή άποψη, που επικρατεί ακόμα, η γυναίκα είναι το «ασθενές φύλο». Η συγκεκριμένη άποψη υποστηρίζει πως η γυναίκα χρειάζεται την προστασία του άνδρα, δεν είναι εξοικειωμένη με τη στρατηγική και τις τακτικές του ανδρικού κόσμου, είναι κακή στα μαθηματικά, δεν είναι τόσο έξυπνη όσο ο άνδρας κ.α. Πολλοί επιστρατεύουν τέτοια επιχειρήματα για θεμελιώσουν απόψεις όπως: Η γυναίκα έχει μεγαλύτερη ανάγκη από ιατρική περίθαλψη, δεν μπορεί να εξασκήσει ένα επάγγελμα που απαιτεί σωματική δεξιοτεχνία και δύναμη κ.α(Konig, Fester, Jonas, Jonas, 1984, σελ.237)³⁷ .

Αφετηρία της βιολογικής εξήγησης των κοινωνικών φαινομένων αποτελεί

³⁶ Κοκκινίδου Δ., Νικολαΐδου Μ.,1993, «Η αρχαιολογία και η κοινωνική ταυτότητα του φύλου- Προσεγγίσεις στην αιγαιακή προϊστορία», Βάνιας, Θεσσαλονίκη

³⁷ Fester Richard , Konig E. P. Marie, Jonas A. David , Jonas F. Doris , 1984, «Weib and macht» , μτφρ: Κούρτοβικ Δημοσθένης, «γυναίκα και εξουσία, Πορεία, Αθήνα

η παρατηρούμενη διαφοροποίηση μεταξύ των δύο φύλων, η οποία περιλαμβάνει διαχωρισμό ανάμεσα σε ανδρικές και γυναικείες εργασίες, ορισμένα σταθερά γνωρίσματα τα οποία αποδίδονται στους άνδρες και στις γυναίκες και την υπερεκτίμηση των ανδρικών δραστηριοτήτων. Η ανατομία του γυναικείου σώματος, η κύηση, ο τοκετός, ο θηλασμός και η μακρόχρονη ενασχόληση της μητέρας με τα μικρά παιδιά συντελούν στον περιορισμό ή στον αποκλεισμό των γυναικών από το δημόσιο βίο. Η επιθετική συμπεριφορά των ανδρών σχετίζεται με την έκκριση ορισμένων ορμονών, οι οποίες δεν παράγονται στο γυναικείο σώμα(όπως³⁶, σελ.33-35).

Όσον αφορά τις εγγενείς γνωστικές ικανότητες, αυτές δε διαφέρουν κατά φύλο. Οι σχετικές μελέτες τείνουν να μη διαχωρίζουν τις εγγενείς ικανότητες από την πολιτισμική εμπειρία και εκπαίδευση και δείχνουν ότι δεν υπάρχει μονοσήμαντος καθαρισμός του ψυχισμού και της νοημοσύνης από το βιολογικό φύλο. Ουσιαστικά, ο διαφοροποιητικός παράγοντας μεταξύ ανδρών και γυναικών δεν είναι το βιολογικό φύλο αλλά το κοινωνικό, το οποίο βρίσκεται σε άμεση αλληλεπίδραση με άλλες συνιστώσες, όπως η κοινωνική τάξη ή ομάδα και η πολιτισμική ταυτότητα (ο.π.).

Ακόμη και ουδέτεροι παρατηρητές αποδέχονται αυτά τα κλισέ, θεωρώντας ως βασικά στοιχεία που καθορίζουν το ποιόν μιας γυναίκας. Αυτό είναι χαρακτηριστικό για την ανθρώπινη κοινωνία, μια κοινωνία που λειτουργεί με την αρχή ότι η άποψη που υποστηρίζεται από τους περισσότερους είναι και η σωστή.

Αξιοσημείωτη είναι η παρατήρηση πως τα βιολογικά δεδομένα συγκρούονται με όλες τις προκαταλήψεις και διαψεύδουν τις κοινά παραδεχτές αντιλήψεις :

- ✦ Το ποσοστό των θηλυκών μωρών που επιζούν μετά τον πρώτο χρόνο από τη γέννηση τους, είναι μεγαλύτερο από αυτό των αρσενικών. Οι γυναίκες ζουν περισσότερα χρόνια από τους άνδρες. Οι γυναίκες είναι ανθεκτικότερες στον πόνο απ' ότι οι άνδρες

(όπως³⁷).

- ✦ Ο τοκετός απαιτεί μια αντοχή και ελαστικότητα που σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να συγκριθεί με τις απαιτήσεις της φύσης από το αντρικό σώμα(όπως³⁷). Παράλληλα, πρόσφατη μελέτη του πανεπιστημίου του Bath της Βρετανίας(www.healthin.gr)³⁸ δείχνει και πως οι γυναίκες επικεντρώνονται στο συναίσθημα του πόνου και όχι στη φυσική του διάσταση όπως κάνουν οι άνδρες. Αυτό ενισχύει την προκατάληψη πως η γυναίκα είναι το ασθενές φύλο γιατί λειτουργεί περισσότερο με το συναίσθημα και λιγότερο με τη λογική σε αντιδιαστολή με τον άνδρα.
- ✦ Τα μικρά κορίτσια έχουν μεγαλύτερη ευλωτία από τα αγόρια. Μαθαίνουν νωρίτερα να μιλούν και η γλωσσική τους ικανότητα είναι μεγαλύτερη από εκείνη των αγοριών της ίδιας ηλικίας(όπως³⁷).
- ✦ Τα κορίτσια έχουν μικρότερη τάση προς : α) γλωσσικά προβλήματα – ανάμεσα στους βραδύγλωσσους η αναλογία είναι 4:1 υπέρ των κοριτσιών, β) εγκεφαλικές βλάβες εξαιτίας λοιμωδών νοσημάτων – εδώ η αναλογία είναι 2:1 υπέρ των κοριτσιών, γι' αυτό τα κορίτσια πάσχουν σπανιότερα από επιληψία(όπως³⁷).
- ✦ Τα κορίτσια ωριμάζουν γρηγορότερα από τα αγόρια και ως την εφηβεία πάσχουν σπανιότερα από ψυχικές ή σωματικές διαταραχές. Ως το τέλος της δεύτερης δεκαετίας της ζωής τους η τάση τους προς διάφορες παθήσεις είναι ίση ή μικρότερη από εκείνη των αγοριών, αλλά η εικόνα αλλάζει ριζικά όταν ενηλικιώνονται(ό.π.).

Η μεγαλύτερη βιολογική αντοχή του θηλυκού δεν περιορίζεται μόνο στον άνθρωπο. Πειράματα, στα οποία διάφορα πιθηκάκια απομακρύνθηκαν από το γνώριμο περιβάλλον τους, έδειξαν ότι τα αρσενικά είναι το ίδιο ευαίσθητα όσο και τα θηλυκά στις κραυγές βοήθειας που βγάζουν τα μικρά πιθηκάκια ή στην ανάγκη τους για παρηγοριά και τρυφερότητα.

³⁸ Διαδικτυακή πηγή: www.healthin.gr

Στο σημερινό άνθρωπο, αυτή η τάση για φροντίδα, αν και στον άντρα δεν ελέγχεται ορμονικά όπως τη γυναίκα, εκδηλώνεται με τη ροπή μερικών ανδρών προς επαγγέλματα που θεμελιώδες στοιχείο τους είναι η μέριμνα για τους άλλους, όπως το επάγγελμα του γιατρού. Οι περισσότερες προσπάθειες του άνδρα να συμβάλλει ενεργά στην ευημερία της κοινότητας προέρχονται από γυναικεία βιολογικά ένστικτα. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η επιθετικότητα του άνδρα που εξηγείται ορμονικά είναι αντίθετη με την τάση για φροντίδα στο κορίτσι(όπως ³⁶, σελ.33-35), η οποία δεν ενσταλλάζεται με την ανατροφή, όπως ισχυρίζονται πολλοί ερευνητές αλλά είναι έμφυτη(όπως³⁷, σελ.237). Για παράδειγμα, αν κάποιος δώσει σε ένα πεντάχρονο αγόρι ένα παλιό ρολόι, το αγοράκι θα το διαλύσει για να δει τι υπάρχει μέσα. Αν όμως, αφήσει κανείς ένα κορίτσι της ίδιας ηλικίας να διαλέξει ανάμεσα σε μια κούκλα και ένα παλιό ρολόι το κοριτσάκι θα προτιμήσει την κούκλα, όχι για να τη διαλύσει, αλλά για να τη φροντίσει (ό.π.σελ.240-241).

Οι προκαταλήψεις αυτές, της παθητικότητας των γυναικών και της ανδρικής βιολογικής υπεροχής απέναντι στη γυναίκα οδηγούν στην υποδούλωση του γυναικείου φύλου. Βέβαια, δε στηρίζονται στους νόμους της κληρονομικότητας, γιατί σύμφωνα με αυτούς τους νόμους ο άνδρας και η γυναίκα προέρχονται εξίσου από ένα ωάριο και ένα σπερματοζωάριο. Από τη στιγμή που οι δύο οργανισμοί, αρσενικός και θηλυκός, θα αποκτήσουν την ολοκληρωμένη μορφή τους προβάλλουν ίσοι.

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι η βιολογία καταδεικνύει, βέβαια, τις όποιες φυσικές διαφορές μεταξύ των φύλων αλλά δεν εξηγεί την κατά φύλα ανισότητα. Τα βιολογικά γεγονότα εκφράζονται και βιώνονται διαφορετικά κατά εποχή και κοινωνία, καθώς συναρτώνται προς ποικίλους πολιτισμικούς παράγοντες. Οι έννοιες «ανδρικό» και «γυναικείο» σηματοδοτούνται από τον τρόπο με τον οποίο κάθε κοινωνία αντιμετωπίζει τα βιολογικά γεγονότα.

2.2.2. ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΓΥΝΑΙΚΑ

Η γυναικεία ψυχολογία αποτελεί ένα ευρύ θέμα. Στην προσπάθεια να εξηγηθεί μια ιδιαίτερη συμπεριφορά των γυναικών, δηλαδή η εξαρτημένη συμπεριφορά από τους συντρόφους τους, θεωρήθηκε σκόπιμη η αναφορά στις θεωρητικές προσεγγίσεις που αφορούν την εξελικτική ψυχολογία του νηπίου και ειδικότερα της γυναίκας.

Σημαντική ώθηση για τη μελέτη της εξελικτικής ψυχολογίας έδωσαν οι θεωρητικές απόψεις και οι εμπειρικές έρευνες κορυφαίων επιστημόνων της συμπεριφοράς του ανθρώπου όπως όπως ο Freud (1856-1939), ο Adler, ο Erikson, η Horney.

Στο χώρο της ψυχολογίας της γυναίκας διαμορφώθηκαν διάφορες θεωρητικές κατευθύνσεις, οι κυριότερες από αυτές είναι οι ακόλουθες:

- A) η Ψυχαναλυτική θεωρία με κύριο εκφραστή της το Sigmund Freud
- B) η θεωρία της Κοινωνικής Μάθησης με υποστηρικτές τους Sears, Bandura, Mischel, και τέλος,
- Γ) η Γενετική – Γνωστική θεωρία με κύριο εκφραστή τον L.A. Kohlberg

A) ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ

Η θεωρία αυτή αναπτύχθηκε ολοκληρωτικά από τον Sigmund Freud (1856-1939). Η φροϋδική θεωρία άσκησε μεγάλη επιρροή στη ψυχολογική θεωρία, στην ψυχοθεραπεία, και γενικότερα στην ανθρώπινη κουλτούρα. Για αρκετές δεκαετίες, η φροϋδική θεωρία θεμελίωσε τη βάση για «ειδική» γνώμη στα γυναικεία θέματα (Matlin, 1987)³⁹.

Τα περιεχόμενα της παραπάνω θεωρίας είναι ευρέως διαδεδομένα φτάνοντας μέχρι την κοινωνική κουλτούρα. Όροι όπως «υπερεγώ», «απόθεση» και «οιδιπόδειο σύμπλεγμα» έχουν εισβάλλει στην καθημερινότητα, στα

³⁹ Matlin W. Margaret ,1996, “The Psychology of women”, third edition, Harcourt Brace College Publishers, U.S.A.

δημοφιλή περιοδικά και στις αίθουσες διδασκαλίας ήδη από τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Γι' αυτό, χρειάζεται να παρουσιαστεί η ψυχαναλυτική θεωρία, ακριβώς επειδή βοήθησε να «σχηματιστούν» συγκεκριμένες συμπεριφορές απέναντι στις γυναίκες, και όχι επειδή εξηγεί με ακρίβεια την ανάπτυξη γενικών ρόλων των φύλων (ο.π. , σελ.95).

Ο Freud θεώρησε ότι η σεξουαλικότητα είναι εξαιρετικά σημαντική στην αιτιολόγηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Αναγνώρισε πέντε στάδια για την ανάπτυξη της ατομικής χαρακτηριστικής σεξουαλικότητας. Κατά τη διάρκεια των δύο πρώτων σταδίων, τα κορίτσια και τα αγόρια αναπτύσσονται με παρόμοιο τρόπο. Όσο τα βρέφη ωριμάζουν, σύμφωνα με τον Freud, η επικέντρωση της σεξουαλικής τους ενέργειας μετατοπίζεται από τη μία σωματική κοιλότητα σε κάποια άλλη. Στο πρώτο στάδιο, το στοματικό στάδιο, τα νεογνά επικεντρώνονται στη στοματική κοιλότητα. Στο δεύτερο στάδιο, ή διαφορετικά στο πρωκτικό στάδιο, τα παιδιά επικεντρώνονται στην πρωκτική κοιλότητα. Ο έλεγχος της κίνησης του σφικτήρα είναι καθοριστική. Το ίδιο τα κορίτσια όπως και τα αγόρια είναι συνδεδεμένα με τη μητέρα με ισχυρούς δεσμούς κατά τη διάρκεια των πρώτων χρόνων της ζωής τους(όπως³⁹).

Σύμφωνα πάντα με το Freud, η σεξουαλική ταυτότητα αρχίζει να διαμορφώνεται περίπου στην ηλικία των τεσσάρων ετών, όπου το παιδί διανύει το τρίτο στάδιο ή φαλλικό στάδιο και η επικέντρωση γίνεται στα γεννητικά όργανα. Τα αγόρια στο φαλλικό στάδιο εκδηλώνουν την αγάπη για τη μητέρα τους. Επίσης, υποφέρουν από ένα σύνδρομο ευνουχισμού, ή διαφορετικά, το φόβο ότι τα γεννητικά τους όργανα θα ακρωτηριαστούν (ό.π., σελ.95).

Ο Freud ισχυρίστηκε πως και τα μικρά κορίτσια υποφέρουν επίσης από σύνδρομο ευνουχισμού. Βλέποντας το πέος στα αγόρια, παρατηρούν τη διαφορά ανάμεσα στα αρσενικά γεννητικά όργανα και τα δικά τους και νιώθουν να απειλούνται, αναπτύσσοντας το αίσθημα της ζήλιας για το πέος.

Όπως έγραψε ο ίδιος ο Freud(1933-1965,σελ.125)⁴⁰, τα κορίτσια «νιώθουν σοβαρά μειονεκτικά ,συχνά παραπονιούνται πως θέλουν κάτι σαν και αυτό, και ο φθόνος για το πέος θα αφήσει φοβερά σημάδια στην ανάπτυξη τους αλλά και στην διαμόρφωση του χαρακτήρα τους και τα οποία δεν θα μπορούν να υπερνικηθούν..»

Πριν θεωρηθεί πως οι συνέπειες αυτού προκαλούν το φθόνο για το πέος, ας σημειωθεί πως η παρατήρηση αυτή στηρίζεται ελάχιστα ή καθόλου σε ερευνητικές αποδείξεις (Jacklin & Reynolds, 1993, Roopnarine & Mounts, 1987)^{41,42}.

Στην πραγματικότητα, τα περισσότερα νεαρά κορίτσια δεν εμφανίζουν κανένα ιδιαίτερη ανησυχία σχετικά με τις γενετικές διαφορές (Travis & Offir,1997)⁴³.

Για τον Freud, ωστόσο, ο φθόνος του πέους ήταν πρωταρχικός στην ανάπτυξη του κοριτσιού κατά τη διάρκεια του φαλλικού σταδίου, γιατί αυτός ο φθόνος οδηγεί τα κορίτσια να κατηγορήσουν τη μητέρα τους που δεν τα προμήθευσαν με αυτό τον εξοπλισμό. Οι μετέπειτα θεωρητικοί (π.χ. Caplan 1989, Golombok & Fivush,1994)^{44,45} υποστήριξαν πως οι κόρες είναι απογοητευμένες τόσο από τις μητέρες τους για την διαφορετική μεταχείριση των αδερφών τους, τους οποίους οι μητέρες φαίνεται να προτιμούν, όσο και από την ισχυρή δύναμη των αρσενικών σε σχέση με των θηλυκών, και όχι τόσο από την αποτυχία της μητέρας να εξασφαλίσει στο κορίτσι ένα πέος.

Ο Freud υποστήριξε ότι η απογοητευμένη κόρη στρέφεται από την μητέρα στον πατέρα, γιατί πιστεύει ότι αυτός θα της δώσει ένα πέος ως δώρο. Αυτή η επιθυμία του μικρού κοριτσιού για το δικό της πέος εναλλάσσεται με το

⁴⁰ Freud Sigmund, 1965, "New introductory lectures on psychoanalysis" , Norton, New York

⁴¹ Jacklin C.N. & Reynolds C., 1993, "The psychology of gender" , Guilford Press, New York

⁴²Roopnarine J.L. &Mounts N.S., 1987, "Current conceptions of sex roles and sex typing", Praeger, New York

⁴³ Travis C. & Offir C.,1977, "The longest war: sex differences in perspective", Harcourt Brace Jovanovich, New York

⁴⁴ Caplan , P. J.,1989, "Don't blame mother" , Harper & Row, New York

⁴⁵ Golombok S. & Fivush R., 1994, "Gender development " , Cambridge University Press

ενδιαφέρον για τις κούκλες και την ευχή για απόκτηση ενός μωρού. Σε αυτό το σημείο, επίσης, τα κορίτσια επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους από την κλειτορίδα στον κόλπο.

Τα κορίτσια ποτέ δεν λύνουν ολοκληρωτικά το ενδιαφέρον τους ως προς τον πατέρα τους. Ωστόσο, το πρόβλημα επιλύεται μερικώς αν τα κορίτσια ταυτοποιηθούν με τη μητέρα, γι' αυτό με συμβολικό τρόπο επιτυγχάνουν σεξουαλικές σχέσεις με τον πατέρα (όπως³⁹).

Ο Freud δέχεται ότι ο κύριος μηχανισμός με τον οποίο το παιδί αποκτά το ρόλο που αντιστοιχεί στο φύλο του είναι η ταύτιση. Για να επιλύσει το οιδιπόδειο σύμπλεγμα, το παιδί ταυτίζεται με τον γονέα του ίδιου φύλου και υιοθετεί όλα τα χαρακτηριστικά του γονέα αυτού, συμπεριλαμβανομένου και του ρόλου του φύλου. Η ταύτιση γίνεται γύρω στο τέταρτο ή πέμπτο έτος και εκδηλώνεται με την μίμηση της συμπεριφοράς του γονέα του ίδιου φύλου. Στα αγόρια η ταύτιση ακολουθεί διαφορετική διαδικασία από ότι στα κορίτσια. Η ταύτιση του κοριτσιού με την μητέρα είναι μια φυσική προέκταση της πρωτογενούς προσκόλλησης στο μητρικό πρότυπο. Στο αγόρι, επειδή δεν υπάρχει τέτοια σχέση προσκόλλησης στον πατέρα, η ταύτιση ακολουθεί άλλη διαδικασία. Το αγόρι, διακατεχόμενο από τα άγχος του ευνουχισμού ταυτίζεται με τον επιθετικό και ισχυρό γονέα για να βρει διέξοδο ανακούφισης (Παρασκευόπουλος, 1980)⁴⁶.

Ο David Lynn από την άλλη, υποστηρίζει ότι ο πατέρας είναι ο σημαντικότερος γονέας για την ενίσχυση του ρόλου του φύλου, όχι μόνο της αρρενωπότητας στο αγόρι αλλά και της θηλυκότητας στο κορίτσι (Lynn, 1974)⁴⁷.

Στο τέταρτο στάδιο, στο στάδιο της λανθάνουσας σεξουαλικότητας, είναι συγκριτικά αδιατάρακτο, και η ψυχοσεξουαλική ανάπτυξη δεν προωθείται ουσιωδώς. Αυτό το στάδιο διαρκεί κατά προσέγγιση από το έκτο έτος έως την

⁴⁶ Παρασκευόπουλος Ν. Ιωάννης, 1980, «Εξελικτική Ψυχολογία – Η ψυχική ζωή από τη σύλληψη στην ενηλικίωση», τόμος 2, Αθήνα

⁴⁷ Lynn David, 1974, "The father: his role in child development", Brooks, Cole

εφηβεία. Στην εφηβεία ξεκινά το στάδιο της ετερόφυλης σεξουαλικότητας και τα δύο γένη ενδιαφέρονται πρωταρχικά με τη συνουσία υποθέτοντας ότι η ανάπτυξη τους μέσω των προηγούμενων σταδίων είχε διεξαχθεί «ομαλά».

Η φροϋδική θεωρία σχετικά με την ανάπτυξη της γυναικείας προσωπικότητας απορρίφθηκε. Το 1941 δημιουργήθηκε από ομάδα γυναικών του Εθνικού Συμβουλίου Γυναικών Ψυχολόγων μία ομάδα που αργότερα ονομάστηκε “International Council of Women Psychologists” (Διεθνές Συμβούλιο Γυναικών Ψυχολόγων). Η ομάδα αυτή κατόρθωσε να επιφέρει κάποιες μικρές αλλαγές τόσο στο χώρο της ψυχολογίας όσο και στην αντιμετώπιση των γυναικών από τον κλάδο και από τους άνδρες του κλάδου. (Σκόδρα ,1993, σελ.16-17)⁴⁸

Η Cynthia Deutch , μέλος της ομάδας αυτής, υποστήριξε την ανάγκη να μελετηθούν οι προκαταλήψεις κατά των γυναικών μέσα στο χώρο της ψυχολογίας. Επίσης, υποστήριξε ότι οι ελάχιστες προσπάθειες που καταβάλλονταν για την εκπαίδευση γυναικών στο χώρο της ψυχολογίας είχαν τις αιτίες τους, κατά μεγάλο μέρος, στο ψυχαναλυτικό κίνημα που απέδιδε στις γυναίκες ένα ρόλο παθητικό. Επιπλέον, οι γυναίκες είχαν ταυτιστεί με την έννοια της «μητέρας», και αυτό επιβεβαίωνε την αντίληψη των ανδρών ψυχολόγων ότι οι γυναίκες ψυχολόγοι είναι «εξαρτημένες, βρίσκονται σε κατώτερη θέση από τους άνδρες και, επομένως, ως επιστήμονες δεν είναι ισότιμες σε αξία». (ό.π.)

Πρώτον, από τη φεμινιστική θεώρηση της ψυχολογίας με την κατηγορία ότι ο Freud εξέφραζε κάποια διάθεση μείωσης της γυναικείας υπόστασης και ότι βασιζόταν στην άποψη του βιολογικού προσδιορισμού, η οποία αναγκαστικά τοποθετούσε τις γυναίκες σε κατώτερη θέση από αυτή των ανδρών. Δεύτερον, παρατηρήθηκε ότι οι ψυχοθεραπευτές- γυναίκες και άνδρες- αμελούσαν τις κοινωνικές αιτίες των γυναικείων προβλημάτων και ενθάρρυναν τις γυναίκες να προσαρμοστούν ή και να υποταχθούν. Σε πολλές περιπτώσεις

⁴⁸ Σκόδρα Ελένη, 1993, «Η ψυχολογία της γυναίκας», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα

εμφανίστηκαν ερευνητικές προσπάθειες που δέχονταν την αντρική συμπεριφορά ως το μοναδικό πρότυπο της ανθρώπινης συμπεριφοράς.(ό.π., 13-15)

Σύμφωνα με την θεωρία της Horney (Karen Horney, 1967)⁴⁹ διαπιστώνεται ότι έχοντας ο Freud υποθέσει την ύπαρξη ενός πρωταρχικού φθόνου του πέους με ένα εκ των υστέρων συλλογισμό, προέκυψε η λογική για την τεράστια λογική του ισχύ. Επίσης σύμφωνα με την Horney μεταξύ των έμπειρων ψυχαναλυτών υπάρχει μια τάση να δέχονται σαν φυσιολογική τη θεωρία ότι οι γυναίκες είναι παθητικές και μαζοχίστριες και ότι οι άντρες είναι ενεργητικοί και σαδιστές. Τέτοιες έννοιες έχουν φθάσει στις καθημερινές συζητήσεις πάνω στην τάση, τέτοιων αστήριχτων πληροφοριών.

Αυτή η σύντομη περιγραφή της φροϋδικής θεωρίας της γυναικείας ανάπτυξης συντηρεί μόνο μία εισαγωγή στις περίπλοκες ιδέες του ίδιου του θεωρητικού. Είναι σημειωτέο ότι ο ίδιος ο Freud αναγνώρισε ότι οι ιδέες του σχετικά με τις γυναίκες ήταν το πιο αδύναμο σημείο των θεωριών του (Slipp,1993)⁵⁰. Οι πιο πρόσφατες αναθεωρήσεις ακυρώνουν το φθόνο για το πέος από την καθοριστική θέση του στην ανάπτυξη της γυναικείας ψυχολογίας, και είναι λιγότερο εμφαντικές σχετικά με την κατωτερότητα της γυναικείας ψυχολογίας (όπως⁵⁰, Notman 1991)⁵¹.

B) ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΜΑΘΗΣΗΣ

Οι συμπεριφοριστές της κοινωνικής μάθησης (Sears, Bandura, Misesl) δέχονται ότι οι κύριοι μηχανισμοί διαμόρφωσης του ρόλου του φύλου είναι η μίμηση προτύπων και η ενίσχυση. Η μίμηση είναι μια διαδικασία αντιγραφής εκ μέρους του παιδιού της συμπεριφοράς των άλλων (όπως⁴⁶).

⁴⁹ Horney Karen,1967, "Self Analysis", Norton & company, New York , μτφρ: Τάκη Χ. Ευδόκα,1982, «Αυτοανάλυση», τέταρτη έκδοση, Τάμασός, χ.τ.

⁵⁰ Slipp S., 1993, "The Freudian mystique: Freud, women and feminism", New York University Press, New York

⁵¹ Notman M.T., 1991, "Women and men: new perspectives on gender differences" American Psychiatrics Press, Washington

Η ταύτιση του Freud διαφέρει από την μίμηση των συμπεριφοριστών. Η ταύτιση των ψυχαναλυτικών είναι ασυνείδητη διαδικασία κατά την οποία το παιδί οικειοποιείται όλα τα χαρακτηριστικά του προτύπου, σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Αντίθετα η μίμηση των συμπεριφοριστών δεν προϋποθέτει εσωτερικές διεργασίες, είναι συνεχώς απεριόριστη και αναφέρεται σε ορισμένες κάθε φορά μορφές συμπεριφοράς, τις αμοιβώμενες. Η μίμηση προτύπων ρυθμίζεται από διαφόρους κανόνες όπως παραδείγματος χάρη το παιδί μιμείται προθυμότερα το πρότυπο που διαθέτει δύναμη και είναι πηγή αμοιβών για άλλα (όπως⁴⁶).

Με άλλα λόγια, οι θεωρητικοί της κοινωνικής μάθησης διαφωνούν ότι τα παιδιά αποκτούν το μοντέλο συμπεριφοράς του κάθε φύλου σε σχέση με τα ίδιες αξίες που επεξηγούν όλες τις συμπεριφορές μέσω της μάθησης (Mischel 1966,1970)^{52 53}.

Η θεωρία της κοινωνικής μάθησης, επισημαίνει ότι τα παιδιά δεν χρειάζεται να μάθουν τα πάντα από δοκιμασίες και λάθη. Παρακολουθούν τους άλλους και τους μιμούνται, μία διαδικασία που προβάλλει τα πρότυπα. Η έκταση του προσώπου που μιμούνται μία συγκεκριμένη κίνηση, εξαρτάται από το φύλο του προσώπου που εκτελεί την πράξη, είτε το πρόσωπο αυτό επιβραβεύεται ή τιμωρείται. Ένα μικρό κορίτσι είναι πιο πιθανό να μιμείται τη μητέρα από ότι τον πατέρα, και πολύ πιθανότερο να μιμείται κάποιον που επαινείται για μία συμπεριφορά από ότι κάποιον που περιφρονείται (όπως³⁹).

Όπως προαναφέρθηκε η διαθεσιμότητα των στερεότυπων ρόλων του φύλου στα Μ.Μ.Ε., βοηθά να εξηγηθεί γιατί τα παιδιά που ανατρέφονται στα πολύ φεμινιστικά σπίτια μπορεί να παράγουν με αμηχανία κάποιου είδους στερεοτυπικές συμπεριφορές και στάσεις. Για παράδειγμα, μία γυναίκα που είναι φυσικός ακούει την κόρη της να λέει σε παιδί της γειτονιάς «όχι, οι

⁵² Mischel, W., 1966, "A social-learning view of sex differences in behavior", The development of sex differences, Stanford University Press, Stanford

⁵³ Mischel, W., 1970, "Sex-typing and socialization, Carmichael's manual of child psychology, Wiley, New York

γυναίκες δεν μπορούν να γίνουν γιατροί ,πρέπει να είναι νοσοκόμες».

Σύμφωνα με την ίδια θεωρία, τα παιδιά είναι πιθανό να μιμηθούν απλούς ανθρώπους που παρατηρούν, ή μπορεί να μιμηθούν συμβολικά πρότυπα, άτομα για τα οποία έχουν διαβάσει ή έχουν δει στην τηλεόραση.

Οι γονείς συχνά συμπεριφέρονται στα νεαρά παιδιά τους με τον ίδιο τρόπο ώστε να ενισχύσουν την ανεξαρτησία τους και να αποθαρρύνουν την επιθετικότητα και στα δύο φύλα. Παρόλα αυτά τα παιδιά ακόμη διακατέχονται από διαφυλικά στερεότυπα γνώσης και συμπεριφοράς(Jacklin,1989)⁵⁴.

Μία συμβολική έρευνα (Raskin & Israel,1981)⁵⁵ που εξετάζει τη συμπεριφορά μέσω μίμησης προτύπων, ζήτησε από παιδιά σχολικής ηλικίας να παρακολουθήσουν το παιχνίδι ενηλικών και των δύο φύλων. Έπειτα τα παιδιά παρατηρήθηκαν για να ελεγχθεί η επιλογή των παιχνιδιών που θα έκαναν και πόσο καιρό θα χρειαζόντουσαν για να παίξουν με τα παιχνίδια που είχαν χρησιμοποιήσει τα πρότυπα. Ειδικότερα, τα κορίτσια που παρακολούθησαν το γυναικείο πρότυπο έτειναν να παίζουν με τα παιχνίδια που χρησιμοποιούσαν τα θηλυκά πρότυπα συντομότερα από τα κορίτσια που είχαν εκτεθεί στο αντρικό πρότυπο.

Γ) ΓΕΝΕΤΙΚΗ – ΓΝΩΣΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ

Σύμφωνα με την θεωρία αυτή η ταυτότητα του φύλου είναι και αυτή μια έννοια και η πορεία της ανάπτυξης της θα πρέπει να ακολουθεί τη γενική πορεία που ακολουθεί ο σχηματισμός και των άλλων εννοιών. Κύριος εκφραστής της ερμηνείας αυτής, είναι ο L. A. Kohlberg (όπως³⁹).

Η πορεία που ακολουθεί ο σχηματισμός της έννοιας της ταυτότητας του φύλου είναι η εξής: το παιδί πρώτα μαθαίνει της ονομασίες «αγόρι» - «κορίτσι», όπως μαθαίνει και τις ονομασίες των άλλων πραγμάτων (τραπέζι, γάτα, σπίτι). Στο τέλος της προσχολικής ηλικίας στο πέμπτο ή έκτο χρόνο, το

⁵⁴ Jacklin C.N., 1989, "Female and male: Issues of gender", American Psychologist,44,127-133

⁵⁵ Raskin P.A., & Israel A.C. ,1981, "Sex role imitation in children :effects of sex of child, sex of model,and sex role appropriatenessof modeled behaviour", Sex Roles, 7, 1067-1076

παιδί μπορεί και διαπιστώνει ότι το φύλο είναι σταθερό, ανεξάρτητα από τις εξωτερικές φαινομενικές μεταβολές, όπως είναι και η ποσότητα της πλαστελίνης ανεξάρτητα από το σχήμα που της δίνουμε ή η ποσότητα του υγρού ανεξάρτητα από το σχήμα του δοχείου που το περιέχει. Το παιδί αναλύει τις εμπειρίες σχετικά με την τυπική συμπεριφορά του και καθορίζει της «κανονικότητες» που διέπουν τις εμπειρίες του αυτές. Έτσι δημιουργείται ένα γενικευμένο πρότυπο συμπεριφοράς, την έννοια της ταυτότητας του ρόλου του φύλου.

Μόνιμα και σταθερά, το παιδί σχηματίζει την έννοια ότι είναι «αγόρι» ή «κορίτσι» αρχίζει να δίνει μεγαλύτερη αξία στις μορφές συμπεριφοράς του δικού του φύλου και έτσι αρχίζει να τις μιμείται. Η μίμηση και η ενίσχυση δηλαδή σύμφωνα με την γνωστική θεωρία επιδρούν στην ανάπτυξη του ρόλου του φύλου, μετά το σχηματισμό της έννοιας της σταθερής ταυτότητας του φύλου, ενώ στη θεωρία της κοινωνικής μάθησης αποτελούν πρωταρχικές διαδικασίες (όπως⁴⁶).

Για τη διαμόρφωση του φύλου οι αιτίες και τα αποτελέσματα διαφέρουν στη θεωρία της κοινωνικής μάθησης απ' ότι στην γενετική- γνωστική θεωρία. Στην θεωρία κοινωνικής μάθησης για παράδειγμα η επιβράβευση της θηλυκής συμπεριφοράς και η τιμωρία της ανδρικής συμπεριφοράς όπως και η μίμηση θηλυκών προτύπων έχουν ως αποτέλεσμα της ταυτότητας του γυναικείου φύλου. Αντίθετα στη γενετική- γνωστική θεωρία η θηλυκή συμπεριφορά έχει ως αιτία την ταυτότητα του γυναικείου φύλου(όπως³⁹,σελ.100).

Η θεωρία της γνωστικής ανάπτυξης έχει μερική απήχηση, αλλά δεν μπορεί να εξηγήσει γιατί τα παιδιά δείχνουν να έχουν διαφυλικά πρότυπα πριν ακόμη αναπτύξουν ολοκληρωμένα την ταυτότητα του φύλου τους(Kohlberg,1966)⁵⁶.

⁵⁶ Kohlberg L., 1996, "A cognitive -development analysis of children's sex-role and attitudes", Stanford University Press, Stanford

2.2.3. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ-ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

Η γυναίκα υφίσταται πολλές ψυχολογικές και σωματικές αλλαγές, από τη βρεφική ήδη ηλικία ωσότου αποκτήσει τις ιδιότητες που είναι αναγκαίες για να γίνει δεκτή στην κοινωνία και αυτό είναι ένα θέμα με πολλές πτυχές. Επειδή η διαπραγμάτευση του όλου θέματος της γυναικείας ψυχολογίας έγινε με αναδρομή στις θεωρητικές προσεγγίσεις της νηπιακής ηλικίας, κρίθηκε αναγκαία η αναφορά στους παράγοντες που επιδρούν στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του κοριτσιού.

Η αναφορά αυτή στους παράγοντες βοηθά στην κατανόηση της ιδιαίτερης συμπεριφοράς της γυναίκας όπως είναι η εξαρτημένη συμπεριφορά που επεκτείνεται στη συναισθηματική εξάρτηση από τους άλλους και κατά συνέπεια την εξάρτηση από το σύντροφο.

Στο κεφάλαιο 2 συνοψίζονται τρεις θεωρητικές προσεγγίσεις για το φύλο. Η ψυχαναλυτική θεωρία τοποθετεί ελάχιστη έμφαση σε δυνάμεις εξωτερικές, εκτός δηλαδή από τους ίδιους τους γονείς, αλλά οι άλλες δύο προσεγγίζουν τη βαρύτητα των εξωτερικών αυτών παραγόντων. Σύμφωνα με την θεωρία της κοινωνικής μάθησης, για παράδειγμα, οι γονείς ανταμείβουν αλλά και τιμωρούν τα παιδιά τους για την συμπεριφορά τους. Επιπλέον, οι γονείς – όπως οι χαρακτήρες στα βιβλία, στις ταινίες και στα τηλεοπτικά προγράμματα – είναι τα πρότυπα για τη συμπεριφορά των παιδιών. Στη θεωρία του Kohlberg δηλαδή τη γενετική- γνωστική θεωρία, οι γονείς και οι άλλοι άνθρωποι παρέχουν πληροφορίες τις οποίες τα παιδιά χρησιμοποιούν για να δομήσουν τις ιδέες τους σχετικά με τη γενετική τους προέλευση. Ένα νεαρό κορίτσι μαθαίνει τις ασχολίες που υποτίθεται ότι αρέσουν στα κορίτσια, και τα παιδιά μαθαίνουν να κατηγοριοποιούν τους ανθρώπους και τις δραστηριότητες σε γυναικείες και αντρικές. Η σπουδαιότητα της επιρροής των εξωτερικών δυνάμεων στα παιδιά, και ιδιαίτερα στο κορίτσι, είναι ευδιάκριτη. Όμως, χρειάζεται να εξετασθούν πιο διεξοδικά οι εξωτερικοί παράγοντες αρχίζοντας από την οικογένεια και

συνεχίζοντας με τους συνομήλικους, το σχολείο και τα Μ.Μ.Ε.

A. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Το άτομο αναπτύσσεται μέσα στην οικογένεια όπου και πραγματοποιείται η προετοιμασία του ως υπεύθυνου ενήλικα. Η επίδραση του οικογενειακού περιβάλλοντος αποτελεί ίσως τον σημαντικότερο παράγοντα για την εξήγηση της εξαρτημένης συμπεριφοράς και της παθητικότητας των γυναικών.

Η οικογένεια είναι η πρώτη ομάδα της οποίας το παιδί γίνεται μέλος. Η αγωγή που δίνεται στο παιδί από την οικογένειά του, πρέπει να αποβλέπει στην ισόρροπη ανάπτυξη όλων των δεξιοτήτων του, έτσι ώστε να γίνει ανεξάρτητο, να χειρισθεί υπεύθυνα τις αντιξοότητες που πρόκειται να αντιμετωπίσει και να γίνει υπεύθυνο απέναντι στον εαυτό του, στην οικογένειά του και στην κοινωνία γενικότερα. Χρέος των γονιών είναι να μάθουν στο παιδί τις έννοιες του σεβασμού ως προς τον εαυτό του και τους άλλους, να γνωρίζει τις υποχρεώσεις αλλά και τα δικαιώματα που έχει στη ζωή, να αποκτήσει ευσυνειδησία και αντενέργεια καθώς και να παίρνει πρωτοβουλίες. Επιπλέον, η οικογένεια οφείλει να προσφέρει συναισθηματική ζεστασιά.

Η οικογένεια μπορεί να ασκεί διαφορετικές επιδράσεις σε καθ' ένα από τα παιδιά της. Τα παιδιά που δέχονται από τους γονείς περισσότερες επικρίσεις σε σχέση με τα υπόλοιπα αδέρφια τους και λιγότερη στοργή συνήθως εμφανίζουν προβλήματα συμπεριφοράς και χαμηλή αυτοεκτίμηση. Η διαφορετικότητα στα προφίλ της οικογένειας ασκούν τεράστια επίδραση στα παιδιά και στο είδος του ενηλικού που θα γίνουν (Tucker 1999)⁵⁷.

Εκτός από τους γονείς σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του κοριτσιού διαδραματίζουν τα αδέρφια. Για παράδειγμα, ένα αγόρι θα «πειράξει» την αδελφή του στον παιδικό σταθμό επειδή έφερε μαζί της την κούκλα της ή ένα άλλο κορίτσι θα παραπονεθεί για την αδελφή

⁵⁷ Tucker Nicolas, 1999, «Adolescence, Adulthood and Ageing», μτφρ: Ι. Παρασκευόπουλος, «Εφηβεία, Ωριμότητα και Τρίτη ηλικία», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα

του που φοράει ρούχα που περισσότερο ταιριάζουν σε αγόρια. Στις περισσότερες οικογένειες, τα αδέρφια, έχουν άφθονες ευκαιρίες να μεταβιβάσουν πληροφορίες σχετικά με τους ρόλους των φύλων. Δυστυχώς, μέχρι πρόσφατα, έχουν διεξαχθεί ελάχιστες έρευνες για το πώς τα αδέρφια επηρεάζουν το γενετικό τύπο (Huston, 1983)⁵⁸.

Οι γονείς συμπεριφέρονται διαφορετικά στα αγόρια και διαφορετικά στα κορίτσια. Επίσης, ενδέχεται να αντιδρούν στερεοτυπικά όταν οι απόγονοι τους είναι νήπια, επειδή δεν γνωρίζουν ακόμη τα μοναδικά χαρακτηριστικά των δικών τους νηπίων (Jacklin & Maccoby, 1983)⁵⁹.

Η συμπεριφορά και η εμφάνιση των παιδιών είναι μέρος της εικόνας των γονέων (Farson, 1974)⁶⁰.

Παρόλο που η μεταχείριση των γονέων είναι σχετικά παρόμοια και στα δύο παιδιά, διαφοροποιούν τα παιδιά σε δύο χαρακτηριστικά: στην επιθετικότητα και στην ανεξαρτησία (Matlin 1987)⁶¹. Δηλαδή, οι γονείς σε μεγάλο ποσοστό, αποθαρρύνουν την επιθετικότητα στις κόρες τους ενώ ενθαρρύνουν ή αγνοούν την επιθετικότητα στους γιούς τους. Σε σχέση με την παιδική ανεξαρτησία, οι γονείς ενθαρρύνουν τους γιούς τους να εξερευνούν και να παίρνουν πρωτοβουλίες ενώ υπερπροστατεύουν και υποβοηθούν τις κόρες τους.

Οι γονείς ενθαρρύνουν τις δραστηριότητες του κάθε φύλου και το ενδιαφέρον στα παιχνίδια, ενθαρρύνοντας τα παιδιά τους να αναπτύξουν τα ενδιαφέροντα τους με βάση το φύλο τους, δίνοντας στα αγόρια και στα κορίτσια διαφορετικά είδη παιχνιδιών (Maccoby & Jacklin 1974)⁶².

Οι γονείς ανεξαρτήτως τις στερεοτυπικές τους αντιλήψεις, αν υπάρχουν, παρουσιάζουν μία ευαισθησία στην ιδιαιτερότητα των παιδιών τους (βλ.⁶⁰).

Σχετικά με την επιθετικότητα, όπως διαφαίνεται και στη θεωρία της

⁵⁸ Huston A. C., 1983, "Handbook of child psychology", Sex-typing, fourth edition, Wiley, New York

⁵⁹ Jacklin C.N. & Maccoby E.E., 1983, "Development-behavioral pediatrics", Philadelphia

⁶⁰ Farson Richard, 1974, «για την απελευθέρωση των παιδιών», μτφρ: Γεωργία Αλεξίου, Γλάρος, χ.τ

⁶¹ Matlin W Margaret, 1996, "The Psychology of women", third edition, Harcourt Brace Cole Publishers, U.S.A

⁶² Maccoby E.E. & Jacklin C.N., 1974, "The psychology of sex differences", Stanford University Press, Stanford

κοινωνικής μάθησης, τα αγόρια ενδέχεται να μαθαίνουν την επιθετική συμπεριφορά μιμούμενοι τους επιθετικούς πατέρες τους. Επιπλέον, η δομή της οικογένειας παρέχουν πληροφορίες για τις σκέψεις των παιδιών σχετικά με την «καθωσπρέπει» αρρενωπή και θηλυκή συμπεριφορά, όπως τονίζεται από τη γνωστική θεωρία. Τα παιδιά παρατηρούν στις δικές τους οικογένειες ότι οι πατέρες λαμβάνει τις αποφάσεις και ανακοινώνει ποιο τηλεοπτικό πρόγραμμα θα παρακολουθήσει η οικογένεια. Οι πατέρες ορισμένες φορές μπορεί να χρησιμοποιήσουν σωματική εκφόβηση για να διεκδικήσουν τη δύναμη. Με την παρατήρηση των πατέρων τους, τα παιδιά μαθαίνουν ότι η επιθετικότητα και η δύναμη είναι ανδρικό παρά γυναικείο χαρακτηριστικό.

Όσον αφορά την ανεξαρτησία, σύμφωνα με εκλαϊκευμένες θεωρίες για την ανεξαρτησία κατά φύλο, οι γονείς ενθαρρύνουν τους υιούς να εξερευνήσουν και να κάνουν πράγματα μόνο τους, αλλά υπερπροστατεύουν και υπερβοηθούν τις κόρες τους. Για παράδειγμα, ο Barnett (1981) ρώτησε γονείς για τη σωστή ηλικία που πρέπει να εκτελούνται διάφορες δραστηριότητες σε σχέση με το φύλο, όπως το να ταξιδεύει μόνο το παιδί με το λεωφορείο σε μία κοντινή πόλη, ή το να οδηγήσουν ένα ποδήλατο σε δρόμους με κίνηση. Συνολικά, οι γονείς είχαν ίδιου τύπου προσδοκίες για τα παιδιά και των δύο φύλων. Ωστόσο, στην περίπτωση των κοριτσιών, οι γονείς που είχαν μη παραδοσιακές απόψεις για τους ρόλους των φύλων, ήταν πιο πιθανό να αναπτύξουν πρόωρη ανεξαρτησία στις κόρες τους, δηλαδή να συμμετέχουν σε καινούργιες δραστηριότητες και να δέχονται νέες προκλήσεις δουλεύοντας ανεξάρτητες. Σε αντίθεση με τους γονείς που διατηρούσαν παραδοσιακές απόψεις σχετικά με τους ρόλους του γυναικείου φύλου.

Επίσης, μητέρες οι οποίες είχαν αρνητική συμπεριφορά στο να κάνουν οι κόρες τους μόνο οικιακές εργασίες, ήταν πιθανότερο να έχουν κόρες με υψηλά επίπεδα ενεργητικότητας και να δουλεύουν με ανεξαρτησία. (Carr &

B. ΟΜΑΔΑ ΣΥΝΟΜΙΛΗΚΩΝ

Όταν το παιδί αρχίζει το σχολείο, μία μεγάλη πηγή πληροφοριών για το γενετικό φύλο είναι η ομάδα των συνομιλήκων, η οποία είναι, άλλα παιδιά περίπου της ίδιας ηλικίας. Ένα παιδί μπορεί να έχει ανατραφεί από γονείς που δεν υποστηρίζουν τα στερεότυπα σχετικά με τα φύλα. Όμως, θα αντιμετωπισθούν αρνητικά από τους συνομιλήκους, όταν την πρώτη μέρα στο σχολείο, δεν συμπεριφερθούν με την ανάλογη «κοριτσίστικη» ή «αγορίστικη» συμπεριφορά.

Οι συνομιλήκοι ενθαρρύνουν τους ρόλους των φύλων, με τρεις τρόπους:

1) με το διαχωρισμό σε αγόρια και κορίτσια: τα παιδιά κατηγοριοποιούν τα υπόλοιπα ανάλογα με το φύλο τους. Ως αποτέλεσμα, τα παιδιά εντάσσονται σε ομάδες αγοριών ή κοριτσιών ανάλογα με το φύλο, με σπάνια ανάμειξη των δύο ομάδων.

2) είναι προκατειλημμένα απέναντι στα παιδιά του αντίθετου φύλου: Όπως προαναφέρθηκε στη γενετική – γνωστική θεωρία τα παιδιά προτιμούν το δικό τους φύλο. Για παράδειγμα, η κάθε ομάδα υποστηρίζει πως παιδί του δικού τους φύλου μπορεί να εκτελέσει καλύτερα μια δραστηριότητα, ενώ συνηθίζουν να προσδίδουν αρνητικούς χαρακτηρισμούς σε παιδιά του άλλου φύλου.

3) διαφορετική μεταχείριση: ένας τρίτος τρόπος για την ομάδα των συνομιλήκων να προωθούν το φύλο τους είναι η διαφορετική ανταπόκριση σε αγόρια και κορίτσια. Ένα από τα πιο ενδιαφέροντα παραδείγματα είναι ότι τα παιδιά ανταποκρίνονται στα κορίτσια με βάση το κατά πόσο είναι αυτά ελκυστικά, αλλά αυτό το χαρακτηριστικό δεν σχετίζεται καθόλου με τα αγόρια. Στην ομάδα των συνομιλήκων τα πιο όμορφα νεαρά κορίτσια εκλαμβάνουν καλύτερη μεταχείριση ενώ τα λιγότερο ελκυστικά είναι στόχος περιγέλου και

⁶³ Carr P. G., & Mednick M. T., 1998, "Sex role socialization and the development of achievement motivation in black preschool children", Sex Roles

κακοποίησης από τα υπόλοιπα. (Smith, 1985, σελ. 287-293)⁶⁴

Γ. ΣΧΟΛΕΙΟ

Ένα παιδί που πηγαίνει σχολείο περνάει περισσότερες ώρες με τους δασκάλους και τους συμμαθητές του από ότι με την οικογένεια. Αυτό το γεγονός έχει ως αποτέλεσμα, οι δάσκαλοι και το σχολείο γενικότερα να έχουν σπουδαίες ευκαιρίες στην επιρροή του φύλου.

Η δομή του τυπικού σχολείου εφοδιάζει τα παιδιά με μία αξιοθρήνητη αντιπροσωπευτική άποψη του κύρους των εργαζομένων γυναικών. Οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης είναι γυναίκες ενώ στη δευτεροβάθμια άνδρες. Αυτό σημαίνει ότι για μαθήματα όπως φυσική, μαθηματικά, χημεία, βιολογία κ.α. προτιμώνται άρρενες εκπαιδευτικοί ενώ οι γυναίκες διδάσκουν περισσότερο θεωρητικά μαθήματα όπως λογοτεχνία κ.α. Έτσι τα παιδιά βλέπουν πως οι γυναίκες έχουν χαμηλότερου κύρους θέσεις, παιδιά μικρότερων τάξεων, σε αντίθεση με τους άνδρες συναδέλφους τους που αναλαμβάνουν τάξεις μεγαλύτερων ηλικιών και συχνά αναλαμβάνουν και τη διευθυντική θέση. Η αληθινή δύναμη στο σχολείο εκτείνεται από τους διευθυντές μέχρι τους επιστάτες, σχεδόν όλοι εκ των οποίων είναι άνδρες. Γι' αυτό τα παιδιά του σχολείου έχουν άφθονες ευκαιρίες να μάθουν ότι οι ανδρικές δραστηριότητες εκτιμώνται περισσότερο από τις γυναικείες.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, τα Μ.Μ.Ε. ανακάλυψαν αυτό που λέγεται από τους περισσότερους πολλά χρόνια: ότι τα κορίτσια δεν αντιμετωπίζονται ισότιμα στη σχολική τάξη. Σύμφωνα με αυτή την ανακάλυψη, οι δραστηριότητες της τάξης συχνά διαλέγονταν με τέτοιο τρόπο που να ταιριάζουν στα αγόρια, οι εκπαιδευτικοί κυρίως δίνουν μεγαλύτερη προσοχή στα αγόρια της τάξης και δεν ανατροφοδοτούν θετικά σε αντίθεση με τα αγόρια, τις προσπάθειες των κοριτσιών. Επιπλέον, με αυτή την αδιαφορία

⁶⁴ Smith G. L., 1985, "Facial and full-length ratings of attractiveness related to the social interactions of young children", Sex Roles, 12

προς τα κορίτσια, οι δάσκαλοι ενισχύουν την εξάρτηση στα κορίτσια. (Huston, 1983)^{βλ.58}. Οι δάσκαλοι καλλιεργούν την εξάρτηση και τη συμμόρφωση στα κορίτσια και αναγνωρίζουν αυτά τα κορίτσια σε σχέση με εκείνα που είναι ανυπόμονα να εκφράσουν τη γνώμη τους.

Δ. Μ.Μ.Ε.

Τα Μ.Μ.Ε. έχουν βελτιώσει κάπως την εικόνα για τα στερεότυπα των ρόλων των φύλων. Ωστόσο τα βιβλία των παιδιών και η τηλεόραση απέχουν ακόμη από τη διαφυλική ισότητα. Τα παιδιά βρίσκονται ακόμη εκτεθειμένα σε υλικό που προβάλλει στερεοτυπικές αντιλήψεις. Στα σχολικά βιβλία, πάνω από το 70% των κύριων χαρακτήρων που εμφανίζονται σε αυτά είναι άνδρες, τα δύο φύλα παρουσιάζονται με το στερεοτυπικό μοτίβο, και οι γυναίκες δεν διακρίνονται καθόλου ή σπάνια στα βιβλία μαθηματικών, ιστορίας και τεχνολογίας.

Οι άνδρες και οι γυναίκες στα σχολικά βιβλία αναλαμβάνουν διαφορετικές δραστηριότητες. Τα αγόρια λύνουν προβλήματα, βοηθούν άλλους και παίζουν ενεργά. Αντιθέτως, τα κορίτσια παρακολουθούν το παιχνίδι άλλων, απασχολούνται σχετικά εντός σπιτιού, και χρειάζονται βοήθεια ενώ εμφανίζονται ως ανίκανα να επιλύσουν το ίδιο τους το πρόβλημα. Σε όλα τα παραπάνω, η συγκεκριμένη έρευνα ανακάλυψε ότι οι άνδρες είναι σχεδόν τρεις φορές πιθανότερο να σχετιστούν με κάποια μουσική δραστηριότητα σε σχέση με τα κορίτσια. Σε αντίθεση, τα κορίτσια είναι πέντε φορές πιθανότερο να σχετιστούν με κάποια παθητική και εξαρτημένη δραστηριότητα. Επιπρόσθετα, στα σχολικά βιβλία, οι γυναίκες απεικονίζονται μόνο σε ένα περιορισμένο αριθμό επαγγελματικών ρόλων. Μετά από τη συνεχή ανάγνωση στερεοτυπικών βιβλίων τα παιδιά είναι πιθανότερο να απασχολούνται με στερεοτυπικά παιχνίδια(π.χ. κούκλες για τα κορίτσια και αυτοκινητά για τα αγόρια).

Τα παιδιά εκτός από την ανάγνωση σχολικών και εξωσχολικών βιβλίων ξοδεύουν αρκετές ώρες παρακολουθώντας τηλεοπτικά προγράμματα και

διαφημίσεις που απευθύνονται σε παιδιά. Τα τηλεοπτικά προγράμματα που απευθύνονται στα παιδιά προβάλλουν στερεότυπα με ποικίλους τρόπους:

α) οι άνδρες εμφανίζονται συχνότερα από τις γυναίκες. Για παράδειγμα, οι περισσότεροι χαρακτήρες κινουμένων σχεδίων είναι αρσενικοί και πολλά άλλα κινούμενα σχέδια δεν έχουν καθόλου θηλυκούς χαρακτήρες (Golombok & Fivush, 1994)⁶⁵.

β) Το καθένα από τα δύο φύλα, διαδραματίζει διαφορετικές δραστηριότητες στην τηλεόραση. Για παράδειγμα, οι άνδρες εμφανίζονται συχνότερα στην δουλειά ενώ οι γυναίκες εμφανίζονται συχνότερα στο σπίτι, στα τηλεοπτικά προγράμματα. Οι άνδρες είναι πιθανότερο να επιλύουν οι ίδιοι τα προσωπικά τους προβλήματα εν αντιθέσει των γυναικών που εμφανίζονται να χρειάζονται βοήθεια για την επίλυση των προβλημάτων τους και είναι πιθανότερο να εμφανίζουν συναισθηματικές διαταραχές. Τα κορίτσια και τα αγόρια στις διαφημίσεις εμφανίζονται να παίζουν με διαφορετικά παιχνίδια.

γ) Ο κόσμος ανταποκρίνεται στους άνδρες, μα αγνοεί τις γυναίκες. Το θηλυκό φύλο, αγνοείται στα παιδικά τηλεοπτικά προγράμματα, όπως γίνεται και στη σχολική τάξη. Το να αγνοεί κανείς τις γυναίκες οδηγεί κατ' επέκταση στην αφάνεια τους.

Ένας προσεκτικός γονέας που επιθυμεί να αναθρέψει παιδιά μη στερεοτυπικών αντιλήψεων πρέπει να βάλει όρια στο παιδί σχετικά με την τηλεθέαση, όσον αφορά τις ώρες και τα σωστά προγράμματα. Οι γονείς επίσης μπορούν να διαλέξουν ενημερωτικά και ψυχαγωγικά προγράμματα που αποφεύγουν τα στερεότυπα και εμφανίζουν ικανές και ανταγωνιστικές γυναίκες ως προς τους άνδρες. Ως τώρα, τα Μ.Μ.Ε. δεν έχουν αυτή την ικανότητα, της επιλογής κατάλληλων προγραμμάτων προς αποφυγή των διαφυλικών στερεοτύπων.(ό.π.)

⁶⁵ Golombok S. & Fivush R., 1994, "Gender development ", Cambridge University Press

2.2.4 ΠΩΣ ΤΑ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ

Το πιο σημαντικό στοιχείο κατηγοριοποίησης των ανθρώπων είναι το φύλο. Όπως γίνεται φανερό από έρευνα (Intons-Peterson & Reddel, 1984, 358-359)⁶⁶ οι άνθρωποι ενδιαφέρονται περισσότερο για το φύλο ενός νεογέννητου, παρά για την κατάσταση της υγείας του ίδιου και της μητέρας. Κατά την έρευνα αυτή οι γονείς μαγνητοφώνησαν τα τηλεφωνήματα που έκαναν για να ανακοινώσουν τη γέννηση του παιδιού τους, παραλείποντας να αναφέρουν το φύλο του παιδιού. Στο 80% των τηλεφωνημάτων η πρώτη ερώτηση αφορούσε στο φύλο και μόνο η δεύτερη στην υγεία της μητέρας.

Για να γίνει αντιληπτό το πόσο βαθειά επηρεάζεται η διαμόρφωση του χαρακτήρα ανάλογα με το φύλο, από τα στερεότυπα πρέπει να κοιτάξουμε πίσω στη παιδική ηλικία. Οι κοινωνίες, ορίζουν διαφορετικά και συγκεκριμένα ενδιαφέροντα, χαρακτηριστικά προσωπικότητας, εργασία και ασχολίες ως κατάλληλα για το κάθε φύλο. Στους πολιτισμούς δυτικού τύπου αποδίδονται στους ανθρώπους κάποια χαρακτηριστικά σύμφωνα με το φύλο τους όπως παραδείγματος χάριν για τα αγόρια λέγεται πως είναι πιο ανεξάρτητα από τα παθητικά κορίτσια, τα αγόρια έχουν πιο ανεπτυγμένη την αφαιρετική ικανότητα ενώ τα κορίτσια έχουν καλύτερη μνήμη και παίρνουν καλύτερους βαθμούς αλλά δεν κάνουν για τα «βαρεία» επαγγέλματα. Τα κορίτσια ασχολούνται με καθιστικά και πιο ήρεμα παιχνίδια ενώ τα αγόρια παίζουν πιο βίαια και σε μεγάλες ομάδες.

Αποτελεί πραγματικότητα το γεγονός ότι τα κορίτσια και τα αγόρια χρίζουν διαφορετικής μεταχείρισης από την οικογένεια και το εκπαιδευτικό τους περιβάλλον. Οι ρόλοι που τους επιφυλάσσονται είναι συγκεκριμένοι και διαφορετικοί. Τα αγόρια αναμένεται να είναι δραστήρια, να παίρνουν πρωτοβουλίες, να είναι ανεξάρτητα, ενθαρρύνονται από το περιβάλλον να ανακαλύψουν τον κόσμο, ενώ αντίθετα τα κορίτσια ενθαρρύνονται να

⁶⁶ Intons – Peterson & Reddel M., 1984, “What do people ask about a neonate?”, *Developmental Psychology*, 20

φροντίζουν, δεν τους δίνεται η δυνατότητα για ανάληψη πρωτοβουλίας και το περιβάλλον τις υποστηρίζει συνεχώς γιατί τις θεωρεί πιο αδύναμες από τα αγόρια και ψυχικά και σωματικά.

Οι μελέτες γενικά έχουν δείξει πως η ταυτότητα του φύλου εντάσσεται σε μια πολιτισμική, ιστορική, κοινωνική και ψυχολογική πραγματικότητα πολυεπίπεδη, που μέσα από τις ταυτίσεις και τους κώδικες των σημάτων και της γλώσσας συγκροτεί το συμβολικό υπόβαθρο της ύπαρξής μας. Σε μια άσκηση που έγινε για να διαπιστωθεί ο βαθμός του επηρεασμού από τα στερεότυπα, δόθηκαν σε τρεις ομάδες φοιτητών χαρτιά, περιοδικά, ψαλίδια, κόλλες με σκοπό να δημιουργήσουν από δυο πανο η κάθε ομάδα, ένα για κάθε φύλο με θέμα την ανδρική και τη γυναικεία σεξουαλικότητα. Το αποτέλεσμα της άσκησης ήταν απογοητευτικό, παρά την προσπάθεια να κατασκευάσουν κάτι διαφορετικό, τα μέλη των ομάδων δεν κατάφεραν να υπερβούν τις στερεότυπες εικόνες της θηλυκότητας και του ανδρισμού που έβρισκαν σε όλα τα περιοδικά. Τα τρία ζευγάρια των πανό αν και κατασκευάστηκαν από ξεχωριστές ομάδες ήταν σχεδόν πανομοιότυπα. Ο άνδρας παρουσιαζόταν ως κυνηγός και η γυναίκα ως σεξουαλικό αντικείμενο. (Παρασκευόπουλος, Μπεζεβέγκης, Γιαννίτσας, Καραθανάση, 1998)⁶⁷

Τα στερεότυπα επηρεάζουν τη συμπεριφορά, για αυτό και αν κάποιος θεωρούν παραδείγματος χάριν πως ένα κορίτσι πρέπει να είναι ήσυχο, συγκαταβατικό, παθητικό, ευγενικό, χαριτωμένο και εξαρτημένο από το περιβάλλον που το προστατεύει, τότε το κορίτσι ίσως αφομοιώσει αυτά τα χαρακτηριστικά και αρχίσει να ενεργεί κατά αυτό τον τρόπο για να είναι αποδεκτή. Είναι δύσκολο να γίνουν έρευνες για να μετρηθεί η επιρροή των στερεοτύπων στην ανθρώπινη συμπεριφορά, διότι αυτό θα απαιτούσε την μελέτη δυο ομάδων παιδιών, όπου η μια θα εκτίθετο σε όλους τους φορείς που δημιουργούν και αναπαράγουν στερεότυπα(οικογένεια, φίλοι, σχολείο, μέσα

⁶⁷ Παρασκευόπουλος Ν. Ιωάννης, Μπεζεβέγκης Ηλίας, Γιαννίτσας Νικόλαος, Καραθανάση Αρετή, 1998, «Διαφυλικές Σχέσεις», β' τόμος, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα

μαζικής ενημέρωσης)και η άλλη ομάδα θα έπρεπε να είναι πλήρως απαλλαγμένη από την επιρροή στερεοτύπων, κάτι που στο πραγματικό κόσμο είναι ανέφικτο. Παρόλα αυτά σχετικές μελέτες έχουν πραγματοποιηθεί και τα αποτελέσματα καταδεικνύουν ότι η θεωρία των στερεοτύπων είναι βάσιμη.

Σε μια έρευνα που αφορούσε στην κοινωνική συμπεριφορά των γυναικών συσχετίζοντας την με τα στερεότυπα, φάνηκε πως οι γυναίκες όταν επρόκειτο να συνεργαστούν με κάποιον άνδρα που ήταν παραδοσιακός υιοθετούσαν πιο παραδοσιακή συμπεριφορά ενώ όταν συνεργάζοντουσαν με κάποιον μη παραδοσιακό άνδρα ήταν και η συμπεριφορά τους μη παραδοσιακή και απείχε από την στερεότυπη προσδόκιμη συμπεριφορά. Αυτό το πετύχαιναν είτε υιοθετώντας παραδοσιακές ιδέες είτε πιο προοδευτικές σε αντιπαράθεση όμως με τις αυθεντικές ιδέες τους, όπως αυτές είχαν αποτυπωθεί σε ερωτηματολόγιο πριν από το πείραμα. Αυτό μαζί και με τα αποτελέσματα από άλλες έρευνες συνηγορεί στο γεγονός ότι οι γυναίκες συχνά συμπεριφέρονται και προσαρμόζουν τις ιδέες, τη συμπεριφορά και κάποια χαρακτηριστικά τους σύμφωνα με τις στερεοτυπικές προσδοκίες των άλλων έτσι ώστε να είναι αρεστές και αποδεκτές, μόνο όμως για άτομα των οποίων η γνώμη τις ενδιαφέρει. Αυτό βέβαια δε σημαίνει πως οι γυναίκες είναι έρμια των στερεοτύπων που απορρέουν από παντού, διότι ο καθένας μέσα από τις εμπειρίες, τις γνώσεις και τα βιώματά του διαμορφώνει έναν ολοκληρωμένο χαρακτήρα που μπορεί συχνά να διαφοροποιηθεί από αυτό που προσδοκούν οι άλλοι.(Roth Walsh, 1987,σελ.273)⁶⁸

⁶⁸ Walsh Mary Roth , 1987, “The Psychology of Women”, Yale University Press, New York

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

3.1. ΣΥΝΤΡΟΦΙΚΟΤΗΤΑ-ΣΧΕΣΕΙΣ

Σύμφωνα με τον ψυχολόγο Γ. Πιντέρη, «ο έρωτας είναι μια έντονη έλξη που νιώθουμε για κάποιον μέσα σε σχετικά μικρό διάστημα, σε αντίθεση με την αγάπη, η οποία είναι ένα συναίσθημα που θέλει χρόνο για να αναπτυχθεί». (Πιντέρης 1987, σελ. 24)⁶⁹

Η ζωή είναι γεμάτη από σχέσεις ,από μια σταθερή αναμέτρηση με τον Άλλο. Αποτελεί μια διαλεκτική με το ψυχικό κόσμο της γυναίκας και του άνδρα. Η διαπροσωπική σχέση(δυνατότητα επαφής με τον άλλον) είναι ένας από τους πολλούς τρόπους για να αντιμετωπιστεί ο ανθρώπινος πόνος. Άνδρας και γυναίκα συναντιούνται, αναπτύσσουν δεσμούς και σχέσεις ,παντρεύονται και αποκτούν παιδιά, συγκροτούν αυτό που ονομάζεται ζεύγος, αλλά στη ουσία δεν είναι παρά μια δυάδα Το ζεύγος είναι μοίρασμα ζωής ,ιδεών και αξιών ,επιθυμία για κοινή πορεία στη ζωή. Όμως η σχέση ,αν και θεωρείται πολύ σημαντική και επιθυμητή ,εμφανίζει μια τυραννική διάσταση. Το πρόβλημα εντοπίζεται στο ότι οι άνθρωποι δεν έχουν ακόμη καταφέρει να κατανοήσουν τη σημασία της λέξης «σχέση», και αυτό είναι που τροφοδοτεί το μεγαλύτερο ποσοστό αποτυχίας στις διαπροσωπικές σχέσεις. (Carotenuto,2005,σελ.7)⁷⁰

Η σχέση του άνδρα και της γυναίκας παρουσιάζει σοβαρά κενά. Η συνάντηση και η αλληλεπίδραση μεταξύ αρσενικού και θηλυκού χαρακτηρίζεται μέχρι σήμερα από την κατάσταση υποταγής στην οποία έχει περιέλθει η γυναίκα ,και όχι τόσο από την προοπτική και την επιθυμία για τη δημιουργία μιας σχέσης. Αυτή η υποταγή προκλήθηκε από την κατάχρηση εξουσίας του αρσενικού απέναντι στο θηλυκό την οποία δεν κατάφερε ως τώρα να αποτινάξει η γυναίκα. Από τη μια ,η επιθετική συμπεριφορά του αρσενικού και από την άλλη η παραίτηση και η υποταγή του θηλυκού ,δημιούργησαν

⁶⁹ Πιντέρης Γιώργος, 1987, «Συντροφικότητα αλά ελληνικά»,Τέταρτη Έκδοση, Θυμάρι, Αθήνα

⁷⁰ Carotenuto Aldo ,2005, μτφρ: Κούλα Καφετζή, «Η Ψυχή της Γυναίκας», Ίταμος, Αθήνα

διαφορετικούς και τυποποιημένους ρόλους για τον άνδρα και τη γυναίκα. Στη συλλογική φαντασία το κάθε ένα από τα δυο φύλα επιτελεί συγκεκριμένα καθήκοντα που τους ανατίθενται από τη φύση. Έτσι, η μοίρα της γυναίκας ταυτίζεται με την υποχώρηση και την εξάρτηση από τον άνδρα. Ακόμα και σήμερα πολλές γυναίκες βρίσκονται στο ίδιο στάδιο ασυνειδησίας με τις μακρινές προγόνους τους και ικανοποιούνται με το να είναι σύντροφοι και να συμπληρώνουν τον άνδρα. Από τα παραπάνω βγαίνει το συμπέρασμα ότι οι γυναίκες συνάντησαν τεράστια δυσκολία για να φτάσουν σε ένα επίπεδο αυτοεκτίμησης και να αποκτήσουν τη δική τους ταυτότητα. (Roth Walsh, 1987)⁷¹

Ο ψυχολόγος Γ. Πιντέρης, στο βιβλίο του «Συντροφικότητα και αυτονομία στις σχέσεις του ζευγαριού», εξηγεί γιατί η συντροφικότητα είναι απαραίτητη για την ομαλή λειτουργία, τη δημιουργικότητα και την εξέλιξη του ατόμου. Ο πρώτος λόγος που συνηγορεί σ αυτό είναι η ανάγκη των ανθρώπων να μοιράζονται. Το μοίρασμα είναι που καθιστά σημαντικά κάποια γεγονότα στη ζωή του ατόμου. Ένας άλλος λόγος, είναι η συναισθηματική ασφάλεια, η ανάγκη που έχουν οι περισσότεροι άνθρωποι δηλαδή, σε μια ενδεχόμενη κρίση ή σε μια δύσκολη στιγμή να έχουν έναν δικό τους πολύ κοντινό άνθρωπο να στηριχτούν πάνω του. Επίσης η συντροφικότητα λειτουργεί και σαν προστασία από τη μοναξιά. Μπορεί η συντροφικότητα να μην είναι απαραίτητη για την βιολογική επιβίωση του ανθρώπου, δίνει όμως νόημα στην ύπαρξη και αυτό είναι πολύ σημαντικό (Πιντέρης, 1984)⁷².

Έρευνες έχουν αποδείξει πως βρέφη που αποστερήθηκαν τη στοργή και τη φροντίδα είχαν προβλήματα στην ανάπτυξή τους. Συγκεκριμένα η ψυχολόγος Muriel James αναφέρει: «Τα βρέφη δεν αναπτύσσονται ομαλά αν οι άλλοι δεν τα χαϊδεύουν. Το χαϊδεμα έχει κάποια ιδιότητα που ερεθίζει τον βιοχημικό μεταβολισμό (του βρέφους) ο οποίος συνδέεται με τη φυσική και διανοητική

⁷¹ Walsh Mary Roth , 1987, “The Psychology of Women”, Yale University Press, New York

⁷² Πιντέρης Γιώργος, 1984, «Συντροφικότητα και αυτονομία στις σχέσεις του ζευγαριού», Έκτη Έκδοση, Θυμάρι, Αθήνα

του ανάπτυξη. Αν το βρέφος δε δέχεται χάδια, η σπονδυλική του στήλη «σουρώνει». Τα βρέφη που τα παραμελούν ή δεν τα χαϊδεύουν αρκετά, μπορούν να υποφέρουν από φυσικό και διανοητικό μαρασμό που φτάνει μέχρι το θάνατο.». Τα παραπάνω στοιχεία δείχνουν πόσο αναγκαία είναι η ανθρώπινη επαφή. Η συντροφικότητα, που είναι μια μορφή ανθρώπινης επαφής, είναι απαραίτητη για την ομαλή ψυχοσωματική λειτουργία του ατόμου. Στο ενδιαφέρον για τις σχέσεις υπάρχει πιθανώς μια έμφυτη βάση, αλλά ουσιαστικά αυτό το ενδιαφέρον δημιουργείται από τις πρώτες εμπειρίες στην οικογένεια.(Argyle,1967)⁷³

Η επιλογή συντρόφου είναι θέμα καθοριστικής σημασίας για τις διαφυλικές σχέσεις. Στη νεανική ηλικία, όσο και στη μετέπειτα, το άτομο ωριμάζει, αναζητά σύντροφο, και στοχεύει σε μία μόνιμη και σταθερή σχέση, στο γάμο.

Η ύπαρξη κριτηρίων είναι αναγκαία για την ανάπτυξη μίας τέτοιας σχέσης. Η επιλογή αυτή είναι πολύ σημαντική για το άτομο και έχει μεγάλη ψυχολογική σημασία. Μπορεί να το οδηγήσει, είτε σε μία καλή επικοινωνία με το σύντροφο του, και μια ευτυχισμένη συμβίωση είτε στην έλλειψη επικοινωνίας μαζί του, στην ασυμφωνία, και στην αρνητική αντιμετώπιση του άλλου φύλου. Αυτό μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα τη διατάραξη των διαφυλικών σχέσεων για το άτομο. Η επιλογή συντρόφου, είναι από τις σημαντικότερες στιγμές στη ζωή του ατόμου και αποτελεί καθολική έκφραση της προσωπικότητας του (Παρασκευόπουλος, Μπεζεβέγκης, Γιαννίτσας, Καραθανάση ,1998)⁷⁴

Σύμφωνα με τη διδάκτωρ ψυχολογίας του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου Αρετή Καραθανάση- Κατσαούνη, τα κριτήρια επιλογής συντρόφου, συνειδητά και ασυνειδητά είναι ποικίλα όπως και οι παράγοντες που συντελούν στη

⁷³ Argyle Michael ,1981,«The psycology of interpersonal behaviour», μτφρ: Δερμιτζάκης Μπάμπης, «Ψυχολογία της διαπροσωπικής συμπεριφοράς», Θυμάρι, Αθήνα

⁷⁴ Παρασκευόπουλος Ν. Ιωάννης, Μπεζεβέγκης Ηλίας, Γιαννίτσας Νικόλαος, Καραθανάση Αρετή, 1998, «Διαφυλικές Σχέσεις», β' τόμος, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα

διαμόρφωση τους. Τα κριτήρια που συντελούν στην επιλογή συντρόφου συνοψίζονται ως εξής: α) η αγάπη, η σεξουαλικότητα, ενστικτώδεις και συναισθηματικές δυνάμεις, η ικανοποίηση προσωπικών αναγκών, η επιβεβαίωση της προσωπικότητας των ατόμων β) τα φυσικά χαρακτηριστικά του ατόμου(εμφάνιση),όπως τα μάτια, το ύψος, το σώμα γενικά. Σε σχέση με τα δύο φύλα φαίνεται ότι οι άνδρες δίνουν περισσότερη σημασία στην εμφάνιση απ' ότι οι γυναίκες. γ) τα πνευματικά χαρακτηριστικά του ατόμου όπως νοητικές ικανότητες, τα ενδιαφέροντα, οι κλίσεις. δ) η μορφωτική, πολιτιστική και κοινωνική ομοιότητα. Η επιλογή συντρόφου γίνεται συνήθως μεταξύ ατόμων, τα οποία έχουν περίπου το ίδιο κοινωνικο-πολιτιστικο-μορφωτικό επίπεδο και αυτό εκφράζεται κυρίως με στάσεις, αντιλήψεις, και νοοτροπίες.Υπάρχει κάποια διαφοροποίηση μεταξύ ανδρών και γυναικών, δηλαδή οι γυναίκες δείχνουν μεγαλύτερη ευαισθησία στη κοινωνική θέση του άνδρα με μεγαλύτερη αποδοχή στην υπεροχή των ανδρών. ε) η συμπληρωματικότητα αναγκών και χαρακτηριστικών γνωρισμάτων προσωπικότητας, η οποία εξισορροπεί και καθιστά αρμονικότερη μια σχέση στ) η συνύπαρξη στοιχείων ομοιότητας και στοιχείων συμπληρωματικότητας, με συνηθέστερη την κυριαρχία των πρώτων. ζ) η ηλικία.Υπάρχει μια τάση αναζήτησης συντρόφου μεγαλύτερης ηλικίας από πλευράς γυναικών και μικρότερης ηλικίας από πλευράς ανδρών η) οι γονεϊκές εικόνες.Υπάρχει μια επίδραση των γονεϊκών εικόνων στην επιλογή συντρόφου.Αυτή εκφράζεται από τα κορίτσια με την αναζήτηση συντρόφου που να μοιάζει περισσότερο με το πατέρα και από τα αγόρια αντίστοιχα με τη μητέρα.Η τάση αυτή φαίνεται να είναι εντονότερη στα κορίτσια (όπως ⁷⁴).

Η επιδίωξη της γυναίκας επικεντρώνεται στην απόκτηση ενός άνδρα στοργικού και μονογαμικού,που θα τη σέβεται και θα την εκτιμά, θα την υποστηρίζει.Οι άνδρες από την άλλη επιθυμούν μια γυναίκα που να προσφέρει ικανοποίηση στις ανάγκες τους, να τους θαυμάζει και να είναι πάντα πρόθυμη για βοήθεια όπως υποστηρίζει η οικογενειακή ψυχοθεραπεύτρια Virginia

Satir.(Satir, 1989,σελ.173)⁷⁵

Ένα γεγονός που μπορεί να οδηγήσει σε λαθεμένες επιλογές είναι η έλλειψη γνώσης των προσωπικών αναγκών από το ίδιο το άτομο, αλλά και από την ικανοποίηση ορισμένων λανθάνουσων απαιτήσεων του ατόμου όπως παραδείγματος χάριν η ακατανίκητη επιθυμία ενός άνδρα να κατακτήσει μια γυναίκα που τη φλερτάρουν πολλοί άνδρες και η οποία σβήνει όταν την κατακτήσει και χαθούν οι αντίζηλοι.(Horney ,1967, σελ.129)⁷⁶

3.2. ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΙ ΡΟΛΟΙ ΚΑΙ ΕΞΑΡΤΗΜΕΝΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΣΕ ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Η θέση της γυναίκας μέχρι πρόσφατα ήταν σαφώς διαφοροποιημένη και υποδεέστερη από του άνδρα στο αγροτικό παραδοσιακό και αστικό περιβάλλον. Η ίδια, βρισκόταν σε όλη της τη ζωή περιορισμένη στο σπίτι, υπό την εξουσία του άνδρα, πατέρα, συζύγου και αργότερα του υιού, ενώ ποτέ δεν κατόρθωνε να σταθεί μόνη της και να νιώσει ανεξάρτητη.

Σχετικά με το ρόλο της γυναίκας στο παραδοσιακό αγροτικό περιβάλλον, αρχικά η γυναίκα μεγάλωνε στο πατρικό της σπίτι, υπό την εξουσία του πατέρα της και κατά δεύτερο λόγο της μητέρας της. Όταν παντρευόταν, περνούσε στην εξουσία του συζύγου της και της δικής του οικογένειας προς την οποία όφειλε όπως και στην πρώτη, να δείχνει σεβασμό και υπακοή. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι σε μικρότερες κοινωνίες, όπως το αγροτικό περιβάλλον, τελούνται πρόωροι γάμοι και τις περισσότερες φορές απαγορεύονται οι εξωγαμιαίες σχέσεις.

Στα πρώτα, λοιπόν, χρόνια του έγγαμου βίου της, της αναλογούσαν μια

⁷⁵ Satir Virginia ,1988, “The new people making”, Science and Behavior Books, Inc.,Mountain View, California, μτφρ: Λιλή Στυλιανούδη,1989, «Πλάθοντας ανθρώπους» , Κέδρος, χ.τ.

⁷⁶ Horney Karen,1967, “Feminine Psychology”, Norton Company, μτφρ: Λώμη Μαρίνα,1978, «Η Ψυχολογία της γυναίκας», Γλάρος, Αθήνα

σειρά από σκληρές δουλειές όπως η περιποίηση των ανδρών της οικογένειας και η υλοποίηση των διαταγών της πεθεράς. Η καταξίωση στην οικογένεια αλλά και στην κοινότητα πραγματοποιούνταν με τη γέννηση του πρώτου της παιδιού. Στη συνέχεια, αντλούσε ικανοποίηση μέσα από τα επιτεύγματα των παιδιών της, στην εργασία, στο σχολείο, με αποκορύφωμα τη στιγμή του γάμου (Alzon 1976, σελ. 23-49)⁷⁷.

Συνοπτικά, φανερώνεται ότι η γυναίκα στις λαϊκές τάξεις, είναι προορισμένη για τρεις δυνατές απασχολήσεις. Είτε εξασκεί μία δραστηριότητα, εντός ή εκτός σπιτιού, είτε μένει στο σπίτι χωρίς να εξασκεί κανένα επάγγελμα, είτε το επάγγελμα της την κάνει συνέταιρο του συζύγου της. Σε όλες τις περιπτώσεις, είναι καταφανής η δωρεάν εργασία που προσφέρει η σύζυγος προς όφελος του συζύγου. Ο άντρας, αντίθετα, εργάζεται πολύ λιγότερο, γιατί η δραστηριότητα περιορίζεται στο επάγγελμα του. Η βοήθεια που προσφέρει στο σπίτι ή στην αγωγή των παιδιών δεν υπάρχει, παρά μόνο στην μοναδική περίπτωση, όπου η γυναίκα εργάζεται έξω από το σπίτι (ό.π).

Οι συνθήκες για τη γυναίκα, στο παραδοσιακό αγροτικό περιβάλλον δεν ήταν καθόλου ιδανικές καθώς ακόμα και η ίδια η γέννηση των κοριτσιών, ήταν απογοήτευση για τους γονείς που προτιμούσαν να αποκτήσουν αγόρια.

Τα κορίτσια μεγάλωναν μέσα σε αυστηρές απαγορεύσεις και προετοιμάζονταν για ένα γάμο τον οποίο οι γονείς θα αποφάσιζαν και θα διευθετούσαν τις λεπτομέρειες του. Μετά το γάμο, κατά τη συγγραφέα, η γυναίκα περνούσε δύσκολες στιγμές ωστόσο να γίνει αποδεκτή από τα νέα μέλη και αυτό γινόταν με τη γέννηση του πρώτου της παιδιού. Σύμφωνα με τη Λουκία Μ. Μουσούρου όσο πιο παραδοσιακή είναι μία κοινωνία τόσο πιο καθοριστικός είναι ο βιολογικός ρόλος στον προσδιορισμό των κοινωνικών ρόλων (Μουσούρου 2002, σελ.20)⁷⁸.

Με αυτό τον τρόπο, η στάση της οικογένειας αλλά και της κοινωνίας

⁷⁷ Alzon Claude ,1976, “la femme potiche et la femme bonniche” , μτφρ: Μαρτίνου Σοφία «η διπλή καταπίεση της γυναίκας-εξουσία αστική και εξουσία αντρική», Ράππα, Αθήνα

⁷⁸ Μουσούρου Λουκία Μ.,2002, «Η κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας», Δωρικός, χ.τ.

άλλαζε και η ίδια αισθανόταν πως η μητρότητα ήταν η μόνη λύση στο υπαρξιακό της πρόβλημα. Οι δύσκολες συνθήκες του παραδοσιακού περιβάλλοντος την ανάγκαζαν ν' αναπτύξει πρωτοβουλία, προσαρμοστικότητα και εφευρετικότητα προκειμένου να συμβάλει στη βιωσιμότητα της οικογενειακής μονάδας. Επίσης, η αναγνώριση της γυναίκας ερχόταν μέσω της σωστής οικονομικής διαχείρισης των χρημάτων της οικογένειας. Η ίδια βίωνε τη σημαντικότητα του ρόλου της, μέσα από την αναγνώριση των οικείων της, ως τα βαθιά γεράματα της.

Έτσι, η γυναίκα του παραδοσιακού χώρου κατόρθωνε να βρει ποικίλες διόδους που τόνωναν την αυτοεκτίμηση της. Στόχος της οικογένειας, ήταν η επιβίωση της, η εξασφάλιση δηλαδή των απαραίτητων αγαθών και της ενότητας. Σε αυτούς τους τομείς η καθημερινή συμβολή των γυναικών ήταν σημαντική.

Σύμφωνα με τη καθηγήτρια Κοινωνιολογίας του Παντείου πανεπιστημίου Λουκία Μουσούρου,τη παραδοσιακή αγροτική-γεωργική κοινωνία, οι θέσεις και οι ρόλοι στην οικογένεια εξαρτώνται από το φύλλο και την ηλικία-δηλαδή από χαρακτηριστικά που είναι δεδομένα για το άτομο και δεν επηρεάζονται από την προσωπικότητα, την ιδιοσυγκρασία, το χαρακτήρα, τις ικανότητες ή τις επιθυμίες του.Η παραδοσιακή οικογενειακή δομή έχει τα εξής χαρακτηριστικά: α) οι θέσεις και οι ρόλοι των ατόμων, όπως και οι μεταξύ τους σχέσεις, προσδιορίζονται από ένα σταθερό χαρακτηριστικό καθ'όλη τη διάρκεια της ζωής τους (το φύλλο) και από ένα εξ'όρισμού μεταβαλλόμενο χαρακτηριστικό (την ηλικία), β) οι θέσεις,οι ρόλοι και οι μεταξύ τους σχέσεις εκφράζουν και στα δύο χαρακτηριστικά ανισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών, ενηλίκων και παιδιών.Η ανισότητα αυτή συνοψίζεται, αλλά και αναπαράγεται στις σχέσεις εξουσίας (του άνδρα πάνω στη γυναίκα,του ενήλικα πάνω στο παιδί,του γηραιότερου πάνω στο παιδί) και εξάρτησης (της γυναίκας από τον άνδρα, του παιδιού από τον ενήλικα, του νεώτερου από το γηροντότερο), και γ) οποιαδήποτε καινοτομία ως προς τις θέσεις, τους ρόλους και τις μεταξύ τους

σχέσεις απορρίπτεται και καταδικάζεται: η ακαμψία είναι κύριο χαρακτηριστικό κάθε παραδοσιακού σχήματος (Παρασκευόπουλος , Μπεζεβέγκης , Γιαννίτσας , Καραθανάση , 1998, «Διαφυλικές Σχέσεις», α' τόμος, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα ,σελ.137-138)⁷⁹.

Διαφορετικός είναι ο ρόλος των γυναικών στο σύγχρονο αστικό περιβάλλον. Στις εύπορες τάξεις, καταβάλλεται από την οικογένεια της γυναίκας στο σύζυγο, η προίκα, σαν αποζημίωση για τα έξοδα που θα υποχρεωθεί αυτός να πληρώνει από τη δική του περιουσία (όπως⁷⁷, σελ. 23-49). Στο χώρο αυτό, οι γυναίκες διατηρούν και στη νοοτροπία και στον τρόπο ζωής τους ένα κράμα μοντέρνων και παραδοσιακών σχέσεων. Μέσα στον κόσμο των αστών, το κορίτσι πολύ σπάνια διαλέγει τον σύζυγο του γιατί ο γάμος κανονίζεται από τις ενδιαφερόμενες οικογένειες. Σε αυτή την περίπτωση ο γάμος αποκτά καταναγκαστικό χαρακτήρα.

Σε αυτή τη περίπτωση οι περισσότερες γυναίκες είχαν μεγαλώσει, σε ένα περιβάλλον με έντονα παραδοσιακές καταβολές και συνήθως εργάζονταν πριν παντρευτούν. Έπαιναν όμως να εργάζονται είτε μετά το γάμο τους είτε μετά τη γέννηση του πρώτου τους παιδιού. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι αυτή η μερίδα των μη εργαζομένων γυναικών, δεν φαίνεται να λαμβάνει καθόλου υπόψη της, τη δυνατότητα που παρέχει η εργασία στη γυναίκα να αυξήσει τις κοινωνικές της επαφές και την αυτονομία της. Η εργαζόμενη γυναίκα συνήθως κρατάει την οικονομική διαχείριση του νοικοκυριού, συμμετέχει περισσότερο στις οικογενειακές αποφάσεις και αυτή είναι που εγκαταλείπει ευκολότερα το σύζυγο της, γιατί ένας χωρισμός δεν έχει σοβαρές οικονομικές συνέπειες για την ίδια (ό.π.).

Διαπιστώνεται, πως οι αστές σύζυγοι-μητέρες καθ' όλη τη διάρκεια της φροντίδας των παιδιών μέχρι την ενηλικίωση, δρουν υπερπροστατευτικά κάνοντας πολλά περισσότερα πράγματα από αυτά που το παιδί έχει ανάγκη.

⁷⁹ .Παρασκευόπουλος Ν. Ιωάννης, Μπεζεβέγκης Ηλίας, Γιαννίτσας Νικόλαος, Καραθανάση Αρετή, 1998, «Διαφυλικές Σχέσεις», α' τόμος, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα ,σελ.137-138

Και αυτό γιατί είχαν την πεποίθηση πως το μόνο δημιουργικό έργο που μπορούσε να πραγματοποιήσουν είναι η ανατροφή των παιδιών τους. Η εικόνα που οι ίδιες είχαν σχηματίσει για τον εαυτό τους ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με τους ρόλους της μητέρας, της συζύγου και της νοικοκυράς.

Η γυναίκα πέρασε στην πυρηνική οικογένεια, στο βοηθητικό ρόλο της νοικοκυράς με την αποκοπή της από τον ουσιαστικό ρόλο που καλούνταν να επιτελέσει στα πλαίσια της παραδοσιακής οικογένειας. Η μόνη πηγή ικανοποίησης που πλέον της απόμεινε ήταν η φροντίδα των παιδιών μένοντας στα όρια του σπιτιού της.

Ο ρόλος της γίνεται ασήμαντος καθώς τα παιδιά μεγαλώνουν και ανεξαρτητοποιούνται. Καθώς ο τρόπος των συζύγων στην πυρηνική οικογένεια διαφέρει αρκετά η γυναίκα νιώθει αποξενωμένη και από το σύζυγο της. Ετσι, επιλέγει να δημιουργήσει καριέρα. Οι προτεραιότητες ανάμεσα στις ανάγκες του σπιτιού και της δουλειάς μπερδεύονται με αποτέλεσμα να οδηγείται σε αντιφάσεις ενώ δυσκολεύεται να βρει συμπαράσταση. Μετά το γάμο των παιδιών της, αναλαμβάνει το ρόλο της γιαγιάς προκειμένου να νιώθει χρήσιμη. Όμως και εκεί, καθώς ο τρόπος διαπαιδαγώγησης και οι συνήθειες της θεωρούνται ξεπερασμένες, η ίδια νιώθει ανασφάλεια για το ρόλο της.

Οι γυναίκες, λοιπόν, φαίνεται πως εισήλθαν στον αστικό χώρο με μία έντονα παραδοσιακή παρακαταθήκη που όριζε τη γυναίκα ως μητέρα, σύζυγο, νοικοκυρά. Αυτές οι πτυχές υπήρξαν δυσλειτουργικές σε ένα περιβάλλον με διαφορετικές δομές στις σχέσεις, σε σχέση με με αυτό της παραδοσιακής εκτεταμένης οικογένειας. Σε μία περίοδο έντονων αλλαγών όπου οι γυναίκες παραλίγο να χάσουν τον προσανατολισμό τους, η προσκόλλησή τους στους παραδοσιακούς ρόλους αποτέλεσε ένα στήριγμα. Παράλληλα όμως μπέρδευσε τις σύγχρονες γυναίκες, τις απομόνωσε, περιόρισε τις δυνατότητες ανάπτυξης κοινωνικών επαφών και σχέσεων και τις ευκαιρίες για την προσωπική τους ανάπτυξη και ωρίμανση. Δίχασε τη γυναικεία προσωπικότητα ανάμεσα στον δρόμο που επιθυμούσε να ακολουθήσει στη ζωή της και σε αυτόν που το

περιβάλλον και η παραδοσιακή της συνείδηση της επέβαλλαν.

Στη σύγχρονη αστική ζωή η γυναίκα πλέον εργάζεται, όμως διακατέχεται από το φόβο της επιτυχίας όπως ονομάζεται η θεωρία που υποστηρίζει πως η γυναίκα αν και ανεξαρτητοποιήθηκε πλέον σε κάποιο βαθμό, φοβάται αυτό της το επίτευγμα και δεν μπορεί να ευχαριστηθεί τους καρπούς της κατάκτησης της αυτής.

Ο λόγος είναι το άγχος που δημιουργείτε από τις απαιτήσεις της αγοράς εργασίας αλλά και λόγω του μεγάλου ανταγωνισμού με τους άνδρες που είναι μια επιτυχημένη καριέρα μπορεί να δημιουργήσει προβλήματα στην προσωπική ζωή μιας γυναίκας και ότι μια επιτυχημένη επαγγελματική πορεία μπορεί να αποκλίσει τη δημιουργία μιας ευτυχισμένης οικογένειας (Roth Walsh)⁸⁰

Όπως παρατηρεί η κοινωνιολόγος Λουκία Μουσούρου κοινωνικός εκσυγχρονισμός, δηλαδή η σταδιακή μετατροπή της παραδοσιακής αγροτικής-γεωργικής κοινωνίας σε σύγχρονη αστική-βιομηχανική, μεταβάλλει ουσιαστικά την εικόνα που σκιαγραφήθηκε παραπάνω. Οι κύριοι παράγοντες που συμβάλλουν στη μεταβολή αυτή, συνοψίζονται ως εξής: 1) στην αποπροσωποποίηση των κοινωνικών σχέσεων και στη σταδιακή απώλεια της σημασίας ή και την κατάργηση ακόμα των «διαβατήριων τελετουργιών», δηλαδή των τελετών με τις οποίες σφραγίζεται η μετάβαση του ατόμου από μια κατάσταση σε μια άλλη, π.χ. γάμος, απόκτηση παιδιού, χηρεία κ.α., 2) ο δεύτερος παράγοντας είναι η αυτονόμηση του ατόμου από την ομάδα που είναι χαρακτηριστική του εκσυγχρονισμού, 3) ο τρίτος παράγοντας μεταβολής των σχέσεων είναι η σταδιακή επικράτηση της χαρακτηριστικής για τις σύγχρονες κοινωνίες ιδεολογίας της ισότητας (όπως ⁷⁹ σελ.138-142).

Πάντως, ο δεσμός της εξάρτησης της γυναίκας που μένει στο σπίτι είναι δυνατότερος από το δεσμό της αγρότισσας. Και αυτό, γιατί η απλή νοικοκυρά, ακόμα κι αν διαχειρίζεται τα έσοδα της οικογένειας, βρίσκεται πολύ μακριά

⁸⁰ Walsh Mary Roth , 1987, "The Psychology of Women", Yale University Press, New York

από τις οικονομικές πραγματικότητες για να συμμετέχει αληθινά στις αποφάσεις. Ακόμη, κινδυνεύει να βρεθεί σε απόλυτη αδυναμία να χωρίσει, επειδή θα της είναι αδύνατο να εργασθεί ύστερα από τόσα χρόνια επαγγελματικής ανάπαυλας. Και αυτό δημιουργεί ένα βαθμό εξάρτησης που δυναμώνει όσο περνάει ο καιρός. Πράγματι στον πίνακα 2(σελ. 122), φαίνεται ότι στο μεγαλύτερο ποσοστό των γυναικών, η εργασία που προσφέρουν αφορά οικιακή εργασία και κατόπιν επαγγελματική εργασία σε συνάρτηση πάντα με τον αριθμό των παιδιών (αφιέρωση περισσότερου χρόνου σε οικιακές εργασίες για περισσότερα μέλη).

Έρευνες που έγιναν σε ζευγάρια με διπλή επαγγελματικής σταδιοδρομίας (μεσαία κοινωνικά στρώματα), δείχνουν ότι είναι τα μόνα όπου οι αποφάσεις παίρνονται από κοινού, ο προϋπολογισμός διευθύνεται σύμφωνα με την αρχή του κοινού ταμείου, ενώ εξάλλου το διαζύγιο δεν θέτει άλλο πρόβλημα εκτός από το θέμα των παιδιών. Ωστόσο, οι γυναίκες σπάνια αποκτούν ένα επάγγελμα ενδιαφέρον και προσοδοφόρο.

Η προσκόλληση στο σύζυγο ή σύντροφο φαίνεται η ίδια και στα δύο περιβάλλοντα όμως στην πραγματικότητα η γυναίκα στην πόλη εξαρτάται περισσότερο από τον άνδρα – σύντροφο.

3.3. ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΜΕ ΤΟ «ΣΥΝΔΡΟΜΟ ΤΗΣ ΣΤΑΧΤΟΠΟΥΤΑΣ»

Η σταχτοπούτα, πρωταγωνίστρια του ομώνυμου παραμυθιού συμβολίζει, σύμφωνα με την δημοσιογράφο και συγγραφέα Colette Dowling, την προσμονή της γυναίκας για εξωτερική βοήθεια, την αδυναμία της να σταθεί μόνη της στα πόδια της και να πάρει τη ζωή της στα δικά της χέρια και να την ορίζει μόνη

της (Dowling, 1981)⁸¹ .Η νονά με τα μαγικά της, της προσφέρει τα μέσα να πετύχει αυτό που θέλει, να πάει δηλαδή στο χορό και να συναντήσει το πρίγκιπα της. Τον περίμενε μια ζωή να τη βγάλει από τη μίζερη και γεμάτη ταλαιπωρίες ζωή της. Ποιο είναι όμως το τίμημα; Το τίμημα θα είναι να μη νιώσει ποτέ ότι μπορεί και μόνη της να τα καταφέρει. Και όπως σε όλα τα παραμύθια, έτσι και σε αυτό, μετά από τον ευτυχισμένο γάμο με τον πρίγκιπα κανείς δεν ξέρει τι έγινε. Ίσως να έζησαν αυτοί καλά και εμείς καλύτερα .Στην πραγματικότητα όμως τα πράγματα διαφέρουν.

Οι γυναίκες συνήθως μεγαλώνουν σε ένα περιβάλλον που τις προστατεύει, τις υποστηρίζει και τις προωθεί, χωρίς συνήθως να τους επιτρέπει την ανάπτυξη πρωτοβουλίας και κατά συνέπεια την ανάπτυξη μιας ολοκληρωμένης, αυτοδύναμης και αυτάρκης προσωπικότητας. Η αντίληψη πως η γυναίκα είναι αδύναμη να αντιμετωπίσει δυσκολίες, κακουχίες και γενικά πως δεν είναι σε θέση να ανταπεξέλθει στις ανάγκες της ζωής είναι τόσο βαθιά ριζωμένη στις συνειδήσεις των ανθρώπων που δύσκολα θα μπορούσε κανείς να τους πείσει για το αντίθετο. Η διαφοροποίηση στην αγωγή είναι που κάνει τον άνδρα αυτάρκη, δυναμικό και ανεξάρτητο, χαρακτηριστικά που συνήθως είναι απόλυτα συνδεδεμένα με το αρσενικό και όχι το θηλυκό. Και σύμφωνα με τη Σιμόν ντε Μπωβουάρ «οι γυναίκες δέχονται το ρόλο της υποταγής για να αποφύγουν την αγωνία που δημιουργεί η αυθεντική ζωή.»⁸² Αυτό σημαίνει πως η γυναίκα ακόμη και όταν συνειδητοποιήσει την ανάγκη για ανεξαρτησία και αφού ξεπεράσει το φόβο για την αποδέσμευση, παραμένει εγκλωβισμένη ψυχολογικά και είναι δύσκολο να απελευθερωθεί.

Στατιστικά δεδομένα, τα οποία προέρχονται από χώρες της Δύσης, φανερώνουν πως τα δύο τρίτα των εργαζομένων γυναικών, είναι ελεύθερες, διαζευγμένες ,χήρες, βρίσκονται εν διαστάσει ή είναι παντρεμένες με άνδρες

⁸¹ Dowling Colette ,1983, “The cinderella complex”, published by Colette Dowling in arrangement with Ellen Levine Literary Agency, μτφρ :Μαρίνα Λώμη «Το σύνδρομο της σταχτοπούτας –ο φόβος της γυναίκας μπροστά στην ανεξαρτησία», Γλάρος, Αθήνα

⁸² De Beauvoir Simone ,1952, “Le Deuxieme Sexe”, Gallimard, μτφρ: Κυριακή Σιμεοπούλου,1989, «το δεύτερο φύλο», Γλάρος, Αθήνα

των οποίων οι ετήσιες αποδοχές βρίσκονται κάτω από το επίπεδο των δέκα χιλιάδων δολλαρίων ή για τα ελληνικά δεδομένα ,κάτω από το επίπεδο των δύο εκατομμυρίων τριακοσίων χιλιάδων περίπου δραχμών.(Σκόδρα ,1993, σελ.64)⁸³

Ίσως, στο γεγονός αυτό επιρροές άσκησε και το στερεότυπο που θεωρεί την έξυπνη και εργαζόμενη γυναίκα ως ψυχρή και απαθή. Μα και εκείνες οι γυναίκες που τόλμησαν και παρ' όλα αυτά ακολούθησαν το δρόμο της μόρφωσης και της επαγγελματικής δραστηριότητας, συναντούν προκαταλήψεις που τις κάνουν εσωτερικά αβέβαιες. (Rattner, 1970,σελ.18-19)⁸⁴

Σύμφωνα με άρθρο της Κίττυς Ξενάκη που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «ΤΑ ΝΕΑ»⁸⁵ στις 3/1/2005, η επιθυμία ενός ατόμου να παντρευτεί συσχετίζεται άμεσα με το δείκτη νοημοσύνης και το βαθμό της επαγγελματικής του καταξίωσης. Μία έρευνα τεσσάρων βρετανικών πανεπιστημίων τεκμηρίωσε ότι όσο πιο έξυπνες είναι οι γυναίκες τόσο λιγότερες πιθανότητες έχουν να παντρευτούν. Όσον αφορά τους άνδρες ισχύει ακριβώς το αντίθετο. Ομάδα επιστημόνων μελέτησαν εννιάκόσους άνδρες και γυναίκες. Πιο συγκεκριμένα, μέτρησαν το δείκτη νοημοσύνης τους(IQ) όταν ήταν έντεκα ετών και τους επισκέφτηκαν ξανά σαράντα χρόνια αργότερα έτσι ώστε να διαπιστώσουν αν παντρεύτηκαν ποτέ. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας κάθε 16 επιπλέον βαθμοί στο δείκτη νοημοσύνης ενός αγοριού αυξάνουν κατά 35% τις πιθανότητες του να παντρευτεί στο μέλλον. Αντιθέτως, οι ίδιοι βαθμοί επιπλέον στο δείκτη νοημοσύνης του κοριτσιού μειώνουν κατά 40% τις πιθανότητες του να παντρευτεί. Και αυτό συμβαίνει επειδή οι γυναίκες προτιμούν ένα εξίσου ευφυή άνδρα αγνοώντας το πρότυπο του αρρενωπού συντρόφου. Σε ότι αφορά τη δυσκολία με την οποία επιλέγουν σύζυγο οι ευφυείς γυναίκες οι λόγοι είναι οι εξής: ένας επιτυχημένος επαγγελματικά

⁸³ . Σκόδρα Ελένη,1993, «Η ψυχολογία της γυναίκας», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα

⁸⁴ Rattner Josef , 1970,« Psychologie der frau» , μτφρ: Γιώργος Βαμβαλής, «Ψυχολογία της γυναίκας- Η σύγχρονη γυναίκα ανάμεσα στο μύθο και στην πραγματικότητα», Ηλία Μανιατέα, Αθήνα

⁸⁵ Άρθρ: «Οι έξυπνες γυναίκες παντρεύονται πιο δύσκολα!», Ξενάκη Κίττυ, εφημερίδα «ΤΑ ΝΕΑ», 03-01-2005

άνδρας θα προτιμήσει να παντρευτεί μία γυναίκα που να ανταποκρίνεται στο μοντέλο της μητέρας του, η οποία θα είναι υποστηρικτική. Μία επιτυχημένη επαγγελματική γυναίκα, ωστόσο θα δυσκολευτεί στην εύρεση ενός συντρόφου πρόθυμου να θυσιάσει την καριέρα του για να ανταποκρίνεται στις δικές της ανάγκες.

Ο εκτοπισμός της γυναίκας σε υποδεέστερη θέση την τοποθετεί στο ρόλο ενός μη αυτόνομου και ανεξάρτητου όντος, ανίκανου να διαχειριστεί τον εαυτό του με τις δικές του δυνάμεις και με τα δικά του ψυχικά αποθέματα.

Ο υποβιβασμός του θηλυκού συνέβαλε αποφασιστικά στην δημιουργία των περισσότερων προβλημάτων που ταλανίζουν τις σχέσεις των δύο φύλων προκαλώντας έριδες και πάθη. (Carotenuto,2005)⁸⁶

Οι γυναίκες, παράλληλα ένιωσαν την ανάγκη να αποκτήσουν γυναικεία συνείδηση και μέχρι σήμερα υπάρχει το ερώτημα κατά πόσο τα έχουν καταφέρει. Παρόλο που οι περισσότεροι θεωρούν πως η γυναίκα κέρδισε τη μάχη και κατέκτησε την πολυπόθητη «ισότητα», όμως, η κατάσταση αν και έχει αλλάξει αρκετά, στιγματίζεται από την έντονη δυσκολία της εδραίωσης σχέσεων.

Πολλές γυναίκες, αποδέχονται να ζήσουν μια ζωή που περιφρονούν, ρυθμισμένη από κανόνες που δεν συμμερίζονται, νομίζοντας πως δεν έχουν άλλη επιλογή, πως δεν αξίζουν για κάτι περισσότερο και πως αυτό είναι το «κανονικό». Οι γυναίκες αυτές, δεν έχουν επίγνωση των τεραστίων ψυχικών τους αποθεμάτων ούτε της δύναμης της «συναισθηματικής ικανότητας» τους. Μόνο η αυτογνωσία μπορεί να οδηγήσει το θηλυκό στην ελευθερία και στην αυτονομία.

Συχνά οι γυναίκες αυτές έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση. Για παράδειγμα, μπορεί κάποια να έχει ικανότητες να βγάζει λεφτά, να είναι μορφωμένη, να καταφέρνει να συνάπτει δεσμούς με το άλλο φύλο, να είναι γενικά πετυχημένη στη ζωή της, αλλά ταυτόχρονα, μέσα της, να θεωρεί τον εαυτό της «ανήθικο» ή

⁸⁶ Carotenuto Aldo ,2005, μτφρ: Κούλα Καφετζή, «Η Ψυχή της Γυναίκας», Ίταμος, Αθήνα

«λάθος». Οι άνθρωποι που έκαναν ένα γάμο σκοπιμότητας αποκλειστικά και μόνο για να πετύχουν στην καριέρα τους, συχνά νιώθουν έτσι. Πιστεύουν μεν στις ικανότητες τους (έχουν δηλαδή αυτοπεποίθηση) αλλά στο βάθος, η σκέψη ότι «πουλήθηκαν» τους οδηγεί αναπόφευκτα στο να μην εκτιμούν τον εαυτό τους. (Πιντέρης 1987, σελ. 37-38)⁸⁷

Ακόμη και μία μικρή φθορά της εμφάνισης έχει μεγάλο αντίκτυπο σε έναν άνθρωπο που δεν τα πηγαίνει καλά με τον εαυτό του. Ιδιαίτερα σε μία γυναίκα, όπου η εμφάνιση μετράει πολύ περισσότερο από ότι στον άνδρα. Η εμφάνιση λοιπόν, μπορεί να επηρεάσει την αυτοεκτίμηση καθώς συχνά έχει άμεση σχέση με την εντύπωση που δίνει κανείς στο άλλο φύλο και την αποδοχή του από τον άλλο. Άρα συνδέεται με τις συντροφικές σχέσεις. Η έλλειψη αυτοεκτίμησης συχνά συνοδεύεται από ενοχές και τύψεις.(ό.π., σελ. 34,39)

Επειδή όμως η εμφάνιση έχει σχέση και με την ικανότητα να πλησιάσει κάποιος το αντίθετο φύλο συνδέεται και με την αυτοπεποίθηση. Η σχέση αυτή, δηλαδή της αυτοπεποίθησης με την εμφάνιση παίζει σημαντικό ρόλο στις ερωτικές- συντροφικές σχέσεις. Η αυτοπεποίθηση χτίζεται πάνω στο θεμέλιο της σωματικής αυτοθεώρησης, καθώς οι πρώτες εικόνες που διαμορφώνει το άτομο για τον εαυτό του σχηματίζεται με κέντρο το σώμα. Και αυτό επειδή, η πρώτη αντίληψη που αποκτά κανείς για τον εαυτό του όταν είναι παιδί, είναι σαν σώμα. Αυτό είναι φυσικό, μια και το σώμα είναι κάτι συγκεκριμένο, ενώ η συνείδηση και το Εγώ είναι αφηρημένες έννοιες, που είναι αδύνατο να τις συλλάβει το παιδί στα πρώτα χρόνια της ζωής του. (Πιντέρης 1984, σελ.39)⁸⁸

Η σωματική αυτοπεποίθηση για τα αγόρια στρέφεται γύρω από τη δύναμη ή την ταχύτητα. Για τα κορίτσια ,αντίστοιχα, γύρω από την ομορφιά. Η κοινωνία δεν προσφέρει στα κορίτσια ιδανικά που να στηρίζονται στη σωματική δύναμη αλλά στην ομορφιά, την εξυπνάδα και την καλοσύνη,

⁸⁷ Πιντέρης Γιώργος, 1987, «Συντροφικότητα ανά ελληνικά», Τέταρτη Έκδοση, Θυμάρι, Αθήνα

⁸⁸ Πιντέρης Γιώργος, 1984, «Συντροφικότητα και αυτονομία στις σχέσεις του ζευγαριού», Έκτη Έκδοση, Θυμάρι, Αθήνα

δηλαδή την υποχωρητικότητα μπροστά στον άνδρα. Μάλιστα, οι πρώτες συγκρίσεις ικανοτήτων που γίνονται με την ομάδα των συνομηλίκων είναι με βάση αυτές τις σωματικές διαστάσεις, οι οποίες στην ηλικία εκείνη θεωρούνται σημαντικές ικανότητες. Η επίδραση που έχει η σωματική αυτοθεώρηση στην αυτοπεποίθηση εξακολουθεί να είναι σημαντική μέχρι τουλάχιστον τα μέσα της εφηβείας. Αυτό φαίνεται και από τα σύμβολα που θαυμάζουν οι έφηβοι και θέλουν να τους μοιάσουν. (Πιντέρης 1987, σελ.39-40)^{βλ.87}

Στην αρχή της εφηβείας, το σώμα εξακολουθεί να παίζει καθοριστικό ρόλο στην εικόνα του εαυτού. Στα κορίτσια η διαμόρφωση του στήθους, ενώ στα αγόρια το μέγεθος του πέους είναι από τους παράγοντες που εξασκούν σημαντική επίδραση στην αυτοπεποίθηση τους. Προς το τέλος της εφηβείας, όπου οι έφηβοι έχουν πλέον αναπτύξει και άλλες δεξιότητες (διανοητικές, κοινωνικές κ.λ.π.), το σώμα παύει να είναι η καθοριστική διάσταση της αξίας του ατόμου αλλά δεν παύει να είναι μία από τις σημαντικές.

Πέρα όμως από την ηλικία και την συναισθηματική ωριμότητα, όσες ικανότητες και να συσσωρεύσει κάποιος στην πορεία της εξέλιξης του, η εμφάνιση εξακολουθεί να είναι σημαντική και ιδιαίτερα για τις γυναίκες στην ικανότητα να προσελκύσουν ερωτικά το άλλο φύλο.

Μια φτωχή εμφάνιση μειώνει σημαντικά την ερωτική αυτοπεποίθηση μερικών γυναικών. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι μία καλή εμφάνιση την εξασφαλίζει. Υπάρχουν αρκετές ωραίες γυναίκες που έχουν τεράστιο πρόβλημα αυτοπεποίθησης γιατί τους λείπουν άλλες ικανότητες.

Συμπερασματικά, «ο κάθε ένας είναι ό, τι εκπέμπει στους άλλους». Οι άλλοι άνθρωποι χαρακτηρίζουν κάποιον από τη συμπεριφορά του και από τα μηνύματα που ο ίδιος εκπέμπει προς τους τρίτους. Η ποιότητα της συντροφικής σχέσης δεν στηρίζεται στο πόσο «όμορφη» είναι κάποια γυναίκα αλλά στο πόσο ωραίος άνθρωπος είναι. (ό.π., σελ.43)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

4.1. Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΛΥΣΗΣ ΤΗΣ ΣΥΝΤΡΟΦΙΚΗΣ ΣΧΕΣΗΣ ΑΠΟ ΤΗ ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΝΔΡΑ

Ο συγγραφέας Αντρέας Λεντάκης(1986)⁸⁹ αναφέρει μερικούς από τους βασικούς λόγους για τους οποίους χωρίζουν τα ζευγάρια. Κατά πρώτον η ιδιόκτητη αντίληψη στον έρωτα γίνεται φορτική και ασφυκτική, γιατί δεν αναγνωρίζεται το δικαίωμα στους συντρόφους να έχουν κάποιες προσωπικές στιγμές ή ατομικά συναισθήματα που δεν κοινοποιούνται στον σύντροφο, επειδή ενδεχομένως δε θα είναι πάντα μαζί και επομένως δε χρειάζεται να μοιράζονται κάθε μύχια σκέψη τους ή κάποιες έντονες προσωπικές στιγμές που ενδέχεται να τις εκμεταλλευτεί ή να τις χρησιμοποιήσει ο άλλος εκβιαστικά ή εκδικητικά στο μέλλον. Όταν η σχέση φτάνει να γίνεται τόσο ασφυκτική και καταπιεστική, οι συνεχείς απολογίες και αναφορές κουράζουν και με τη πάροδο του χρόνου αυτή η αγχωτική συσσώρευση οδηγεί σε μια έκρηξη για να καταφέρουν τελικά να απαλλαχτούν από τη σχέση αυτή οι σύντροφοι. Κατά δεύτερον το αίσθημα ασφάλειας που δημιουργεί η δεσμευτική σύμβαση ότι οι σύντροφοι ανήκουν ο ένας στον άλλο, οδηγεί σε μια χαλάρωση. Η έλλειψη δυναμισμού μέσα στη σχέση και η αντίληψη που επικρατεί ότι τα ζευγάρια πρέπει να τα κάνουν όλα από κοινού, είναι στοιχεία που προκαλούν τριβές και επιφέρουν τη φθορά. Επιπλέον ο άνθρωπος αλλάζει είτε από τις εμπειρίες που βιώνει, είτε από το πέρασμα του χρόνου και κάποιος σύντροφος που πριν ανταποκρινόταν στις προσδοκίες του άλλου, μετά από κάποιο χρονικό διάστημα μπορεί να σταματήσει να ανταποκρίνεται.

⁸⁹ Λεντάκης Ανδρέας, 1986, «Είναι η γυναίκα κατώτερη από τον άνδρα;», 2η έκδοση, Αθήνα

Σύμφωνα με τον ψυχολόγο Γιώργο Πιντέρη(1982)⁹⁰ ο πόνος του χωρισμού είναι κοινό συναίσθημα ανδρών και γυναικών όμως είναι άλλη η πραγματικότητα εκείνου που επιλέγει να αποχωρίσει από μια σχέση και άλλη του συντρόφου που εγκαταλείπεται. Τις περισσότερες φορές αυτός που αποφασίζει να εγκαταλείψει το σύντροφό του έχει νιώσει πρώτος την συναισθηματική εγκατάλειψη, όπου μπορεί να εκδηλωθεί με ποικίλους τρόπους:

Αυτό που προηγείται ενός χωρισμού είναι η απογοήτευση. Όταν ο σύντροφος αρχίζει να νιώθει αδικημένος, παραμελημένος, προδομένος, ή κάτι ανάλογο τότε εμφανίζονται δυσάρεστα συναισθήματα (π.χ. θυμός). Όταν η συζήτηση παύει να μπορεί να βελτιώσει τη σχέση και όταν η απογοήτευση γίνει κυρίαρχο συναίσθημα, τότε συμβαίνει η έκρηξη. Η έκρηξη μπορεί να γίνει συμβεί μία φορά ή μπορεί να εκφράζεται καθημερινά με γκρίνιες, καυγάδες για «ασήμαντα» θέματα, με παθητική επιθετικότητα, με ψυχρότητα ή ακόμη και με τη δημιουργία παράλληλης σχέσης. Κάθε ζευγάρι που έχει διενέξεις δε σημαίνει πως βρίσκεται μπροστά στο χωρισμό. Πολλά ζευγάρια χρησιμοποιούν τους καυγάδες ως «βαλβίδα» έκφρασης και εκτόνωσης των δυσαρεσκειών που συσσωρεύονται. Από αυτή τη σκοπιά λοιπόν ο θυμός ανανεώνει τη σχέση. Στην περίπτωση όμως που ο θυμός είναι μέρος της έκρηξης, το άτομο δυσκολεύεται να δείξει το θυμό του καθαρά και το κάνει με πλάγιους τρόπους που αποπροσανατολίζουν τον έταιρο σύντροφο από την ανακάλυψη της πραγματικής συναισθηματικής κατάστασης του «θυμωμένου» συντρόφου.

Η επόμενη φάση είναι η αποξένωση. Σύμφωνα με τον ψυχολόγο Γιώργο Πιντέρη η φάση της αποξένωσης χαρακτηρίζεται από παθητικότητα και αδιαφορία. Εκνευρισμός, άγχος, σεξουαλική ψυχρότητα, και πόνος είναι τα χαρακτηριστικά αυτής της φάσης. Το κυριότερο γνώρισμα αυτής της περιόδου είναι η απουσία συζητήσεων και το αίσθημα μοναξιάς αν και η σχέση τυπικά

⁹⁰ Πιντέρης Γιώργος, 1982, «Αντιμετωπίζοντας το χωρισμό. Από την απελπισία στην ανανέωση», Έκτη Έκδοση, Θυμάρι, Αθήνα

υφίσταται.

Όπως υποστηρίζει ο συγκεκριμένος ψυχολόγος, ο τρόπος που βιώνει κάποιος την εγκατάλειψη μέσα στις συντροφικές σχέσεις συσχετίζεται με το πρώτο αίσθημα μοναξιάς στην εφηβική του ηλικία.

Ύστερα, το χρονικό διάστημα που μεσολαβεί από φάση σε φάση βέβαια ποικίλει ανάλογα με την ωριμότητα και την αυτοσυνείδηση των συντρόφων. Έτσι μπορεί το ζευγάρι να οδηγηθεί στην επόμενη φάση που είναι ο φυσικός χωρισμός μετά από μεγάλο χρονικό διάστημα ή πιο σύντομα. Σε αυτή τη φάση υπάρχει ανάγκη διαχωρισμού ανάμεσα σε αυτόν που εγκαταλείπει το σύντροφο του, έχοντας πρώτα συνάψει μια άλλη σχέση, και σε αυτόν που βρίσκει τη δύναμη να αποχωρίσει από μια σχέση χωρίς να έχει βρει άλλο σύντροφο. Το μόνο κοινό ανάμεσα σε αυτούς τους δυο τύπους χωρισμού είναι ότι κάποιο γεγονός τον προκαλεί. Το γεγονός αυτό δε χρειάζεται να είναι σημαντικό, μπορεί το ίδιο να έχει επαναληφθεί στο παρελθόν χωρίς να έχει επιφέρει τη διάλυση της σχέσης. Όμως όταν προϋπάρχουν πολλές αιτίες τότε μπορεί ένα ασήμαντο γεγονός να προκαλέσει το χωρισμό.

Ο φόβος της εγκατάλειψης μοιάζει να είναι από τους πιο σημαντικούς φόβους του σύγχρονου ανθρώπου. Σύμφωνα με την εξελικτική ψυχολογία ο φόβος αυτός αρχίζει από όταν το βρέφος μπορεί και αναγνωρίζει το πρόσωπο της μητέρας και ότι έχει μόνο μια μητέρα. Μέχρι περίπου τον πέμπτο μήνα της ζωής του το βρέφος δε μπορεί να αναγνωρίσει ακόμη ότι η μητέρα είναι αναντικατάστατο πρόσωπο (Ιωάννου Ν. Παρασκευόπουλου, 1980, α' τόμος)⁹¹. Ο φόβος της εγκατάλειψης είναι η αιτία για αρκετά από τα προβλήματα που οδηγούν μια συντροφική σχέση στη διάλυση.

Η πρώτη αντίδραση μπροστά στην εγκατάλειψη είναι το σοκ. Ύστερα αισθήματα που κυριαρχούν είναι η κατάθλιψη, ο πόνος είτε συναισθηματικός είτε αν εκφράζεται σωματικά (ψυχοσωματικές αντιδράσεις), η μοναξιά. Σε

⁹¹ Παρασκευόπουλος Ν. Ιωάννης, 1980, «Εξελικτική Ψυχολογία – Η ψυχική ζωή από τη σύλληψη στην ενηλικίωση», τόμος α', Αθήνα

αυτή τη φάση ίσως ο σύντροφος που εγκαταλείφθηκε να θεωρήσει πως αν αρχίσει να κάνει κάποιες παραχωρήσεις στον σύντροφο που αποχώρησε ίσως μπορέσει να ξαναφτιάξει τη διαλυμένη σχέση. Όμως οι παραχωρήσεις αυτές δεν αντικατοπτρίζουν την ώριμη προσαρμογή ενός ενήλικα που γίνεται ελαστικός προκειμένου να φτιάξει μια σχέση δίκαιη για τις ανάγκες και των δυο ανθρώπων. Αντίθετα είναι προσπάθειες «εξαγοράς» του συντρόφου. Αν αποτύχουν και αυτές οι προσπάθειες τότε τη θέση των παραχωρήσεων παίρνουν οι απειλές και αφού αποτύχουν και αυτές σειρά έχει η κατάθλιψη. Ως κατάθλιψη περιγράφεται η κατάσταση κατά την οποία η στεναχώρια, η θλίψη και η μελαγχολία είναι συναισθήματα έντονα και διαρκούν για μεγάλο χρονικό διάστημα. Στη φάση αυτή δε μπορεί τίποτα να τραβήξει το ενδιαφέρον του ατόμου, και συμβαίνει κάτι παράδοξο-ενώ το άτομο δεν αντέχει να είναι μόνο του, δεν αντέχει να είναι και με άλλους γιατί νιώθει ότι δεν τον καταλαβαίνουν.

Μοναξιά θεωρείται από τον Γιώργο Πιντέρη(1982)⁹⁰, όχι η απομόνωση, αλλά η κατάσταση κατά την οποία το άτομο βρίσκεται μόνο του, παρόλο που δεν είναι αυτή η επιθυμία του. Μια άλλη αντίδραση είναι η υπερκοινωνικότητα. Υπερκοινωνικός είναι κάποιος που θέλει βρίσκεται συνέχεια με άλλους και δεν μπορεί να μείνει μόνος του. Η υπερκοινωνικότητα μπορεί να γίνει επιζήμια για το άτομο, διότι η διαρκής συναναστροφή με άλλους δεν επιτρέπει στο άτομο να διακρίνει τις πραγματικές του ανάγκες. Η υπερσεξουαλικότητα είναι επίσης μια κοινή αντίδραση-«παυσίπονο».Όταν κάποιος βγει από μια μακροχρόνια σχέση βρίσκεται και πάλι ελεύθερος, αυτή η ελευθερία μπορεί να οδηγήσει σε μια ατελείωτη σειρά από φλερτ και σεξουαλικές σχέσεις. Αυτό από μόνο του δεν είναι κάτι που παρεκκλίνει από το φυσιολογικό, η διάρκεια, η συχνότητα, και η ένταση όμως είναι στοιχεία που καθορίζουν κατά πόσο η σεξουαλική ζωή του ατόμου είναι μέρος της ζωής του ή αν έχει γίνει το κεντρικό ενδιαφέρον της ζωής του. Το αλκοόλ είναι και αυτό, τρόπος αντίδρασης -«παυσίπονο» ενάντια στη μοναξιά. Το αλκοόλ ως στοιχείο διασκέδασης είναι αποδεκτό, αν καταναλώνεται συνειδητά, μπορεί όμως να καταστεί επικίνδυνο όταν κάποιος

το χρειάζεται για να μπορεί να είναι αυθόρμητος με τους άλλους. Τότε πρόκειται για τα πρώιμα στάδια του αλκοολισμού. Μια παρόμοια μορφή αντίδρασης με την χρήση αλκοόλ, είναι τα ψυχοτρόπα φάρμακα., ουσίες δηλαδή που ασκούν δράση στις ψυχικές λειτουργίες (π.χ. υπνωτικά, διεγερτικά).

Είναι πολύ σπάνιο δυο σύντροφοι να αποφασίσουν μαζί να χωρίσουν. Συνήθως, ο ένας σύντροφος από τους δυο θέλει να τελματώσει τη σχέση, περισσότερο από τον άλλον(Kelly, 1982)⁹².Σαν αποτέλεσμα αυτής της ανισορροπίας είναι ο ένας σύντροφος να προσπαθεί να κλείσει την «πόρτα» της σχέσης, ενώ ο άλλος προσπαθεί να κρατάει ανοιχτές τις διόδους επικοινωνίας με το πρώην σύντροφο.

Στην ερώτηση «ποιοι επιζητούν πιο συχνά το διαζύγιο; οι άνδρες ή οι γυναίκες;» η λαϊκή σοφία ίσως υποστηρίζει πως οι άνδρες είναι αυτοί που είναι πιο «ανυπόμονοι» να φύγουν από μια σχέση. Παρόλα αυτά όμως οι γυναίκες είναι αυτές που συνήθως χωρίζουν από σχέσεις, γιατί είναι πιο εύκολο για εκείνες να εντοπίσουν τα τυχόν προβλήματα .Αυτό σχετίζεται με την ικανότητα των γυναικών να ανταποκρίνονται σε αρνητικές συμπεριφορές που συναντούν. Οι γυναίκες ανησυχούν περισσότερο για το ενδεχόμενο να μην είναι αρεστές, έτσι επιθεωρούν τη συμπεριφορά των άλλων για τυχόν αρνητικά σημάδια. Παρόμοια, δείχνουν οι έρευνες λειτουργούν τα πράγματα και για τα παντρεμένα ζευγάρια. Οι γυναίκες δηλαδή ξεκινούν τα διαζύγια πιο συχνά από τους άνδρες(Kelly,1982/Kitson,1992)^{93,94}. Επίσης οι γυναίκες συνηθίζουν να κάνουν περισσότερα παράπονα από τους συζύγους τους(Kitson,1992)⁹⁴. Για παράδειγμα, σε μια έρευνα που παρατίθεται από την Kelly(1982)⁹³, το 67% των γυναικών παραπονέθηκαν πως ένιωσαν πως δεν τις αγαπούσαν πια, σε αντίθεση με το ποσοστό των ανδρών που ήταν 37%.Οι γυναίκες αναφέρουν

⁹² Kelly, 1982

⁹³ Kelly, J. B., 1982, "Divorce: The adults perspective, Handbook of developmental psychology", Prentice Hall, Englenwood Cliffs

⁹⁴ Kitson, G. C., 1992, "Portrait of divorce: adjustment to marital breakdown", Guilford Press, New York

επίσης πιο συχνά ότι οι σύζυγοι τους υποτιμούν τις ικανότητες και την επάρκειά τους και πως αντιμετώπιζαν πολύ έντονη κριτική από τους ίδιους.

Έρευνες από προηγούμενες δεκαετίες έδειξαν επίσης ότι οι άνδρες , μένουν περισσότερο καιρό ερωτευμένοι από ότι οι γυναίκες. Σύμφωνα με μια έρευνα που έγινε στη Βοστώνη για ζευγάρια, φαίνεται πως οι γυναίκες μπορούν να διακρίνουν πότε είναι κοντά ο χωρισμός ενώ αντίθετα οι άνδρες το αντιλαμβάνονται συχνά ως κάτι απροσδόκητο. Επιπλέον, όταν οι γυναίκες κάνουν ανασκόπηση μιας σχέσης που έχει τελειώσει, απαριθμούν περισσότερα προβλήματα από ότι οι άνδρες. Επίσης, αναφέρουν πιο συχνά διαφοροποιήσεις στη λογική και στην ευφυΐα, σε ιδέες σχετικές με το γάμο, διαφορετικά ενδιαφέροντα και μερικές φορές μια ενδεχόμενη σχέση με κάποιον άλλο. Σε μια άλλη έρευνα πάνω σε ζευγάρια που συμβίωναν και τελικά χώρισαν, οι γυναίκες απαρίθμησαν πολλά περισσότερα προβλήματα από ότι οι άνδρες. (Macklin,1978)⁹⁵

Η έρευνα της Βοστόνης για τα ζευγάρια, έδειξε ότι ο χωρισμός είναι πολύ τραυματική εμπειρία για τους άνδρες όπου αναφέρουν πιο συχνά από τις γυναίκες αισθήματα μοναξιάς, κατάθλιψης και λύπης.

Όπως αναφέρει και ο Albrecht(1983)⁹⁶ ως συμπέρασμα μίας εκτεταμένης έρευνας που έκανε για το θέμα «Ο χωρισμός είναι επίπονος, ακόμη και αν οι σύντροφοι είναι απελπιστικά αταίριαστοι.»(σελ.158). Ο χωρισμός από μια μακροχρόνια συντροφική σχέση ή από ένα γάμο, είναι ιδιαίτερα οδυνηρός, γιατί εμπεριέχει διαφορετικά είδη αποχωρισμών, εκτός από αυτόν του συντρόφου.(Kitson,1992)⁹⁴. Για παράδειγμα, όταν δυο άνθρωποι διαλύσουν της συντροφική τους σχέση, ίσως βρεθούν στη δυσάρεστη θέση να χάσουν φίλους και συγγενείς που πριν έκαναν από κοινού παρέα με το ζευγάρι. Αν η σχέση ήταν και συμβιωτική, τότε ίσως ο ένας από τους δύο να χρειαστεί να αποχωριστεί το σπίτι.

⁹⁵ Macklin, E. D. , 1978, "Exploring intimate life styles" , Springer-Verlag, New York

⁹⁶ Albrecht S.L., 1983, "Divorce and remarriage" , Westport, Greenwood Press

Ο χωρισμός είναι μια από τις πιο έντονες αλλαγές που μπορεί να βιώσει ένα πρόσωπο (Bursik,1991)⁹⁷.Ο θυμός, τον οποίο οι γυναίκες αναφέρουν δυο φορές πιο συχνά από τους άνδρες, είναι κοινή συναισθηματική αντίδραση στο τέλος μιας σχέσης. Η κατάθλιψη είναι επίσης κοινή αντίδραση, ειδικά για τις γυναίκες.

Μια άλλη συναισθηματική αντίδραση ονομάζεται εμμονή της προσκόλλησης, δηλαδή παρόλο που οι άνθρωποι δεν αγαπάνε πια τον πρώην σύντροφο τους, μπορεί ακόμα να νιώθουν κάποιο δέσιμο μαζί του (Weiss,1975)⁹⁸.Ούτως ή άλλως ο/η σύντροφος επιλέχθηκε γιατί έμοιαζε ότι θα είναι ένας καλός σύντροφος. Άνθρωποι που βρίσκονται στη φάση διεκπεραίωσης ενός χωρισμού μπορεί ταυτόχρονα να νιώθουν χαρούμενοι, που χωρίζουν και τελικά θα βγουν από αυτή τη σχέση αλλά να μετανιώνουν που χάνουν τους δεσμούς τους με τους ανθρώπους αυτούς(Kitson,1992)⁹⁴.

Παρόλα αυτά όμως ο χωρισμός μπορεί να οδηγήσει και σε θετικά συναισθήματα. Για παράδειγμα γυναίκες συχνά ισχυρίζονται ότι ο χωρισμός ή το διαζύγιο τις έκανε να καταλάβουν ότι είναι πιο δυνατές από όσο νόμιζαν και να αυξηθεί η αυτοπεποίθηση και η αυτοεκτίμηση τους.(Matlin, 1996)⁹⁹

Μετά από ένα χωρισμό, σύμφωνα με μια έρευνα που διεξήχθη σε αμερικάνικα πανεπιστήμια με δείγμα φοιτητές (Steinberg, 1981),¹⁰⁰ φάνηκε πως οι γυναίκες μπορούν πιο εύκολα από τους άνδρες να επαναπροσδιορίσουν τη σχέση τους και τον εαυτό τους μέσα σε αυτή και να καταφέρουν να μετατρέψουν με αυτό τον τρόπο τη σχέση σε φιλία.

⁹⁷ Bursik, K. , 1991a, "Correlation of woman's adjustment during the separation and divorce process", *Journal of Divorce and Remarriage*

⁹⁸ Weiss, R. S., 1975, "Marital Separation", Basic Books, New York

⁹⁹ Matlin W. Margaret ,1996, "The Psychology of women", third edition, Harcourt Brace College Publishers, U.S.A.

¹⁰⁰ Steinberg,L.D.,1981, " The life cycle", Columbia University Press, New York

4.2. ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΟΥ ΣΥΝΔΡΟΜΟΥ ΣΤΟΝ ΨΥΧΙΣΜΟ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ

Σχεδόν σε όλες τις δυτικές κοινωνίες ο ναρκισσισμός είναι αποδεκτός. Έχει αποδειχτεί ότι οι άνθρωποι αισθάνονται καλύτερα και λειτουργούν πιο ικανοποιητικά όταν η εμφάνισή τους, τους ευχαριστεί. Αυτό εξηγεί την εμμονή των γυναικών όσον αφορά στην εξωτερική τους εμφάνιση, έτσι ώστε να αισθάνονται αρκούντος αρεστές προς το αντίθετο φύλο, συμβάλλοντας έτσι στην ανάπτυξη διατροφικών και ψυχολογικών διαταραχών. Η γυναίκα που ανατρέφεται σύμφωνα με τα πρότυπα της θηλυκότητας που απορρέουν από τα στερεότυπα, όταν ως σύζυγος απασχολείται μόνο με τα οικογενειακά καθήκοντα, συνήθως οδηγείται σε ψυχολογικό αδιέξοδο.

Α) ΔΙΑΤΡΟΦΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΡΑΧΕΣ

Σε μία κουλτούρα όπου το ιδανικό είναι πολύ αδυνατισμένα πλάσματα που ζουν στα περιοδικά μόδας, οι γυναίκες είναι πιθανότερο να νιώθουν δυστυχισμένες με το σώμα τους. Το άγχος που προκαλείται από την ελκυστικότητα της εμφάνισης εμφανίζεται περισσότερο στις γυναίκες παρά στους άνδρες. Οι γυναίκες έτσι αφομοιώνουν το μήνυμα ότι η ομορφιά είναι σημαντική. Από αυτό προκύπτει ότι οι γυναίκες είναι περισσότερο απογοητευμένες με το σώμα τους από ότι οι άνδρες. Επιπλέον, οι γυναίκες πιστεύουν ότι οι άνδρες προτιμούν περισσότερο τις αδύνατες γυναίκες από ότι οι ίδιοι οι άνδρες λένε πως προτιμούν.

Κάθε κυκλοφορία καθενός από τα περιοδικά μόδας θα αποδείξει ότι η κουλτούρα των ανεπτυγμένων χωρών έχει εμμονή με την αδυναμία. Στην πραγματικότητα, μόνο το 5% των αδύνατων γυναικών πέφτουν στις ίδιες κατηγορίες βάρους όπως τα μοντέλα της μόδας.(Kilbourne ,1994,σελ.395-418)¹⁰¹

Με άλλα λόγια, αυτό το ιδανικό αποκλείει το 95% των γυναικών. Οι

¹⁰¹ Kilbourne, J., 1994, "Feminist perspectives on eating disorders", Guilford Press, New York

περισσότερες γυναίκες στην τηλεόραση είναι πολύ πιο αδύνατες από τις προκατόχους τους σε προηγούμενες δεκαετίες και ακόμα πιο αδύνατες από τις περισσότερες γυναίκες του πραγματικού κόσμου.

Το 90% των ανορεξικών γυναικών είναι νεαρές κοπέλες. Προωθούνται διάφορες θεωρίες ως προς το γιατί οι γυναίκες κάνουν κακή χρήση του φαγητού. Η ψυχαναλυτική σχολή διατείνεται ότι η αυτό-επιβαλλόμενη λιμοκτονία οφείλεται σε αδυναμία να αντιμετωπίσει κανείς την αναπτυξιακή κρίση της εφηβείας, πιθανόν λόγω μιας οιδιπόδειας σύγκρουσης που δεν έχει ξεπεραστεί. Άλλοι θεωρούν υπεύθυνη μια διαταραγμένη σχέση μητέρας-κόρης, που χρονολογείται από το προ-οιδιπόδειο στάδιο. Άλλοι θεωρούν ένα αίσθημα ανεπάρκειας ως το κύριο ελατήριο της διατροφικής διαταραχής. Άλλοι πάλι υποστηρίζουν πως αιτία είναι η οικογένεια, ορίζοντας την ως οικογένεια που δεν προσφέρει στο παιδί ελευθερία ή ιδιωτικές στιγμές. (Greer 1999 87-88)¹⁰²

Μία έρευνα που έγινε το 1997 από τη Μονάδα Εκπαίδευσης στην Υγεία των Βρετανικών Σχολείων ανακάλυψε ότι μία στις πέντε μαθήτριες μεταξύ δεκατεσσάρων και δεκαπέντε δεν έτρωγε τίποτα για πρωινό, και άλλες τόσες απλώς έπιναν κάτι. Μία στις επτά δεν έτρωγε γεύμα. Έξι στις δέκα πίστευε ότι έπρεπε να χάσουν βάρος.(ό.π.)

Ακόμη και μία μικρή φθορά της εμφάνισης έχει μεγάλο αντίκτυπο σε έναν άνθρωπο που δεν τα πηγαίνει καλά με τον εαυτό του. Ιδιαίτερα σε μία γυναίκα, όπου η εμφάνιση μετράει πολύ περισσότερο από ότι στον άνδρα. Η εμφάνιση λοιπόν, μπορεί να επηρεάσει την αυτοεκτίμηση καθώς συχνά έχει άμεση σχέση με την εντύπωση που δίνει κανείς στο άλλο φύλο και την αποδοχή του από τον άλλο. Άρα συνδέεται με τις συντροφικές σχέσεις. Η έλλειψη αυτοεκτίμησης συχνά συνοδεύεται από ενοχές και τύψεις.(Πιντέρης 1987, σελ. 34,39)¹⁰³

Επειδή όμως η εμφάνιση έχει σχέση και με την ικανότητα να πλησιάσει κάποιος το αντίθετο φύλο συνδέεται και με την αυτοπεποίθηση. Η σχέση αυτή,

¹⁰² Greer Germaine, 1999, "The Whole Woman", μτφρ: Τιτίνα Σπερελάκη, 2001, «Η ολοκληρωμένη γυναίκα», Ενάλιος, Αθήνα

¹⁰³ Πιντέρης Γιώργος, 1987, «Συντροφικότητα ανά ελληνικά», Τέταρτη Έκδοση, Θυμάρι, Αθήνα

δηλαδή της αυτοπεποίθησης με την εμφάνιση παίζει σημαντικό ρόλο στις ερωτικές- συντροφικές σχέσεις. Η αυτοπεποίθηση χτίζεται πάνω στο θεμέλιο της σωματικής αυτοθεώρησης, καθώς οι πρώτες εικόνες που διαμορφώνει το άτομο για τον εαυτό του σχηματίζεται με κέντρο το σώμα. Και αυτό επειδή, η πρώτη αντίληψη που αποκτά κανείς για τον εαυτό του όταν είναι παιδί, είναι σαν σώμα. Αυτό είναι φυσικό, μια και το σώμα είναι κάτι συγκεκριμένο, ενώ η συνείδηση και το Εγώ είναι αφηρημένες έννοιες, που είναι αδύνατο να τις συλλάβει το παιδί στα πρώτα χρόνια της ζωής του. (βλ.¹⁰³, σελ.39)

Η σωματική αυτοπεποίθηση για τα αγόρια στρέφεται γύρω από τη δύναμη ή την ταχύτητα. Για τα κορίτσια ,αντίστοιχα, γύρω από την ομορφιά. Η κοινωνία δεν προσφέρει στα κορίτσια ιδανικά που να στηρίζονται στη σωματική δύναμη αλλά στην ομορφιά, την εξυπνάδα και την καλοσύνη, δηλαδή την υποχωρητικότητα μπροστά στον άνδρα. Μάλιστα, οι πρώτες συγκρίσεις ικανοτήτων που γίνονται με την ομάδα των συνομηλίκων είναι με βάση αυτές τις σωματικές διαστάσεις, οι οποίες στην ηλικία εκείνη θεωρούνται σημαντικές ικανότητες. Η επίδραση που έχει η σωματική αυτοθεώρηση στην αυτοπεποίθηση εξακολουθεί να είναι σημαντική μέχρι τουλάχιστον τα μέσα της εφηβείας. Αυτό φαίνεται και από τα σύμβολα που θαυμάζουν οι έφηβοι και θέλουν να τους μοιάσουν. (ό.π., σελ.39-40)

Στην αρχή της εφηβείας, το σώμα εξακολουθεί να παίζει καθοριστικό ρόλο στην εικόνα του εαυτού. Στα κορίτσια η διαμόρφωση του στήθους, ενώ στα αγόρια το μέγεθος του πέους είναι από τους παράγοντες που εξασκούν σημαντική επίδραση στην αυτοπεποίθησή τους. Προς το τέλος της εφηβείας, όπου οι έφηβοι έχουν πλέον αναπτύξει και άλλες δεξιότητες (διανοητικές, κοινωνικές κ.λ.π.), το σώμα παύει να είναι η καθοριστική διάσταση της αξίας του ατόμου αλλά δεν παύει να είναι μία από τις σημαντικές.

Πέρα όμως από την ηλικία και την συναισθηματική ωριμότητα, όσες ικανότητες και να συσσωρεύσει κάποιος στην πορεία της εξέλιξης του, η εμφάνιση εξακολουθεί να είναι σημαντική και ιδιαίτερα για τις γυναίκες στην

ικανότητα να προσελκύσουν ερωτικά το άλλο φύλο.

Όπως γίνεται κατανοητό, αυτός ο θαυμασμός για την αδυναμία οδηγεί σε διάκριση απέναντι στους υπέρβαρους, όπως και στη δυσανασχέτιση και μη-ικανοποίηση γυναικών με το σώμα τους.

Το να είναι κάποιος υπέρβαρος, έχει μερικές σοβαρές συνέπειες για την ανθρώπινη ζωή. Για παράδειγμα, οι υπέρβαρες γυναίκες έχουν χαμηλότερες πιθανότητες να παντρευτούν από τις γυναίκες με μέσο όρο βάρους. Είναι επίσης πιθανό να έχουν λιγότερη μόρφωση και μικρότερα εισοδήματα. (Matlin, 1996, 462)¹⁰⁴

Ωστόσο, αυτές οι μελέτες βασίζονται σε συσχετίσεις οπότε δεν είναι βέβαιο ότι κάποιος υπέρβαρος στην πραγματικότητα αντιμετωπίζει αυτά τα κοινωνικά προβλήματα. (ό.π.)

Η διάκριση απέναντι στις υπέρβαρες γυναίκες είναι διεισδυτική. Στην πραγματικότητα, μαθητές αναγνώρισαν την αξία μίας γυναίκας που τρώει μία σαλάτα ως κοινωνικά αποδεχτή από μία γυναίκα που τρώει ένα σάντουιτς με κρέας. (ό.π) Φυσικά, αυτό το είδος της στάσης είναι πιθανό να ενθαρρύνει τις διατροφικές διαταραχές.

Μια φτωχή εμφάνιση μειώνει σημαντικά την ερωτική αυτοπεποίθηση μερικών γυναικών. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι μία καλή εμφάνιση την εξασφαλίζει. Υπάρχουν αρκετές ωραίες γυναίκες που έχουν τεράστιο πρόβλημα αυτοπεποίθησης γιατί τους λείπουν άλλες ικανότητες. Συμπερασματικά, «ο κάθε ένας είναι ό, τι εκπέμπει στους άλλους». Οι άλλοι άνθρωποι χαρακτηρίζουν κάποιον από τη συμπεριφορά του και από τα μηνύματα που ο ίδιος εκπέμπει προς τους τρίτους. Η ποιότητα της συντροφικής σχέσης δεν στηρίζεται στο πόσο «όμορφη» είναι κάποια γυναίκα αλλά στο πόσο ωραίος άνθρωπος είναι. (βλ.¹⁰³, σελ.43)

¹⁰⁴ Matlin W. Margaret, 1996, "The Psychology of women", third edition, Harcourt Brace College Publishers, U.S.A.

B) ΟΥΣΙΟΕΞΑΡΤΗΣΕΙΣ

Η κατάχρηση ουσιών δημιουργεί και σωματικά και ψυχολογικά προβλήματα για εκατομμύρια γυναίκες σε όλο τον κόσμο. Παρακάτω θα εξετασθεί το κάπνισμα, η κατάχρηση οινοπνεύματος και άλλες ουσίες που προκαλούν ποικίλα προβλήματα.

Το κάπνισμα είναι η μεγαλύτερη αιτία θανάτου στις Η.Π.Α., η οποία μπορεί να προληφθεί. (Alexander & La Rosa, 1994)¹⁰⁵ Άνθρωποι οι οποίοι καπνίζουν είναι πιθανότερο να πεθάνουν, σε σχέση με τους μη καπνιστές, από καρκίνο του πνεύμονα, άλλες πνευμονικές παθήσεις όπως το εμφύσημα, άλλους τύπους καρκίνου(π.χ. του στόματος, του πάγκρεας, του λαιμού), στεφανιαία νόσο και έμφραγμα. Οι γυναίκες που καπνίζουν είναι επίσης πιο πιθανό να αντιμετωπίσουν πρόωρη εμμηνόπαυση και να αναπτύξουν οστεοπόρωση. (Hopper & Seeman, 1994, 387-392)¹⁰⁶

Ο καρκίνος του μαστού συνήθιζε να είναι η κυρίαρχη αιτία θανάτου στις γυναίκες, που οφείλονταν σε καρκίνο. Τώρα, ωστόσο, οι γυναίκες είναι πιθανότερο να πεθάνουν από καρκίνο του πνεύμονα. (Berman & Gritz, 1993)¹⁰⁷

Σύμφωνα με κάποιους υπολογισμούς, στο μέλλον θα υπάρξουν περισσότερες γυναίκες από άνδρες καπνιστές.(ο.π) Δυστυχώς πολλές γυναίκες καπνίζουν επειδή έχουν ακούσει ότι το κάπνισμα μειώνει την όρεξη για λήψη τροφής. (Matlin, 1996)¹⁰⁸

Στα τέλη της δεκαετίας του '60 οι εταιρίες καπνού οργάνωσαν μία ψυχρή διαφήμιση ειδικά σχεδιασμένη να παρουσιάσει το κάπνισμα τσιγάρου στις νεαρές κοπέλες. Ειδικές μάρκες τσιγάρων , ειδικά τα λεπτά τσιγάρα (slims), κατέκλυσαν την αγορά αποκλειστικά για τις γυναίκες. (Pierce et al., 1994).¹⁰⁹

¹⁰⁵ Alexander, L.L., & LaRosa, J.H., 1994, "A new dimensions in women's health", Jones and Bartlett, Boston

¹⁰⁶ Hopper J.L. & Seeman E.,1994, "The bone density of female twins discordant for tobacco use", New England Journal of Medicine,330

¹⁰⁷ Berman, B. A., & Gritz, E.R., 1993, "Women and substance abuse", Ablex, Norwood

¹⁰⁸ Matlin W. Margaret ,1996, "The Psychology of women", third edition, Harcourt Brace College Publishers, U.S.A.

¹⁰⁹ Pierce, J.P., Lee, L., & Gilpin, E.A., 1994, "Smoking initiation by adolescence girls 1994 through 1988", JAMA, 271, 608-611

Επί του παρόντος, οι εταιρίες καπνού τοποθετούν περισσότερες διαφημίσεις στα γυναικεία περιοδικά απ' ότi στα ανδρικά και αυτές οι διαφημίσεις σχεδιασμένες για γυναίκες, δείχνουν ελκυστικά μοντέλα που είναι ιδιαίτερα αδύνατα. (Krupka et al., 1990)¹¹⁰

Σε προηγούμενο κεφάλαιο έγινε λόγος για την επιρροή των Μ.Μ.Ε. στο ρόλο του φύλου και ότi μέσω των διαφημίσεων διακωνίζονται τα στερεότυπα. Επίσης, οι διαφημίσεις συμβάλλουν στην ανάπτυξη διατροφικών διαταραχών στις γυναίκες.

Η κατάχρηση οινόπνεύματος ορίζεται ως ένα μοτίβο παθολογικής χρήσης του οινόπνεύματος που προκαλεί κοινωνική ή επαγγελματική εξασθένηση. Η εξασθένηση μπορεί να περιέχει απουσία στη δουλειά ή τα μαθήματα, οικογενειακά προβλήματα και συλλήψεις για εγκλήματα που συνδέονται με κατάχρηση οινόπνεύματος. Ένα σύμπτωμα της κατάχρησης είναι η συσκότιση, γνωστή ως “blackout” ή προσωρινή απώλεια των αισθήσεων. Σε έρευνα βρέθηκε ότi το 43% των φοιτητριών του πανεπιστημίου που διεξήχθη η έρευνα, είχαν εμπειρία από ένα ή περισσότερα “blackouts”. Οι μορφωμένες γυναίκες είναι πιθανότερο να καταλήξουν βαριά αλκοολικές σε σχέση με τις γυναίκες οι οποίες είναι απόφοιτες δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. (Alexander & La Rosa 1994)¹⁰⁵

Μία διαφορά ανάμεσα στα δύο φύλα είναι ότi οι αλκοολικές γυναίκες ξεχωρίζουν από τους άνδρες αλκοολικούς στο αναπτυξιακό μοτίβο των διαταραχών τους. Για παράδειγμα, οι γυναίκες αρχίζουν την χρήση αλκοόλ αργότερα από τους άνδρες και η κατάχρηση αναπτύσσεται αργότερα για τις γυναίκες. Επιπρόσθετα, οι γυναίκες σε αντίθεση με τους άνδρες αναφέρουν πιθανότερα ότi ένα τραυματικό γεγονός όπωσ ένα διαζύγιο ή ένας θάνατος είναι η πραγματική αιτία που ξεκίνησαν το ποτό. Οι γυναίκες είναι επίσης πιθανότερο να χρησιμοποιούν ναρκωτικές ουσίες παράλληλα με τη χρήση

¹¹⁰ Krupka, L.R., Verner, A.M., & Richmond, G., 1990, “Tobacco advertising in gender-oriented popular magazines”, *Journal of drug education*, 20, 15-29

αλκοόλ (π.χ. ηρεμιστικά, υπνωτικά) σε σχέση με τους άνδρες.

Οι άνδρες σύζυγοι των αλκοολικών γυναικών φαίνεται να είναι περισσότερο αδιάφοροι στα προβλήματα των συζύγων τους και είναι λιγότερο πιθανό να προσπαθήσουν να βρουν θεραπεία για αυτές. Σε αντίθεση με τις συζύγους ανδρών με αυτό το πρόβλημα. (Leland, 1982)¹¹¹

Το αλκοόλ επηρεάζει ευθέως την υγεία της γυναίκας. Ακόμη και η χρήση με μέτρο αυξάνει τις πιθανότητες για καρκίνο του μαστού κατά 50%. (Schatzkin et al., 1987)¹¹² Επίσης, προκαλούνται προβλήματα στο σκύτι, γυναικολογικά προβλήματα, υψηλή αρτηριακή πίεση, έλκος, εγκεφαλική βλάβη και πολλοί τύποι καρκίνου. (Forth- Finegan, 1981)¹¹³

Μία έγκυος που καταναλώνει αλκοόλ μπορεί να βλάψει το έμβρυο. Παιδιά που γεννιούνται από αλκοολικές μητέρες εμφανίζουν το νεογνικό αλκοολικό σύνδρομο το οποίο χαρακτηρίζεται από δυσμορφία προσώπου, προβλήματα στην ανάπτυξη και νοητική καθυστέρηση. Το αλκοόλ ευθύνεται για τα περισσότερα αυτοκινητιστικά δυστυχήματα αλλά και τις αυτοκτονίες. Στην πραγματικότητα, οι αλκοολικές γυναίκες είναι πέντε φορές πιθανότερο όπως και οι γυναίκες που δεν κάνουν χρήση αλκοόλ να επιχειρήσουν αυτοκτονία. (Gomberg, 1989)¹¹⁴

Η κατάχρηση άλλων τοξικών ουσιών προκαλεί, επίσης, υπεράριθμα προβλήματα στις γυναίκες. Ουσίες όπως συνταγογραφούμενα φάρμακα, ηρεμιστικά και διεγερτικά. Στην πραγματικότητα, ερευνητές υπολόγισαν ότι ο αριθμός των γυναικών που χρησιμοποιούν μία από αυτές τις ναρκωτικές ουσίες το λιγότερο μία φορά σε όλη τους τη ζωή, είναι μεταξύ 50% και 100% μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο των ανδρών. (βλ.¹⁰⁵)

Όσον αφορά την κατάχρηση παράνομων ναρκωτικών ουσιών ο αριθμός των γυναικών είναι μικρότερος από αυτόν των ανδρών.(ό.π.) Για παράδειγμα, ο

¹¹¹ Leland,J., 1982, "Gender and psychology Academic press", New York

¹¹² Schatzkin, A.,1987, "Alcohol consumption and breast cancer in the epidemiologic follow-up study of the first national health and nutrition examination survey" ,New England Journal of medicine, 316, 1169-1173

¹¹³ Forth- Finegan J. L., 1991, "Feminism and addiction", Haworth Press, New York

¹¹⁴ Gomberg E.S., 1989, "Suicide risk among women with alcohol problems", American journal of public health

Johnson και οι συνεργάτες του σε έρευνα (Johnson et al., 1991)¹¹⁵ με δείγμα φοιτητών, διαπίστωσαν ότι έκαναν χρήση μαριχουάνας 53% ανδρών σε αντίθεση με το 41% των γυναικών, κοκαΐνης 23% για τους άνδρες και 10% για τις γυναίκες, παραισθησιογόνων 16% των φοιτητών και 9% των φοιτητριών και, τέλος, 9% ανδρών που έκαναν χρήση ηρωΐνης και 2% των γυναικών αντίστοιχα.

Γ) ΝΕΥΡΩΣΕΙΣ

Ο Freud είχε αποδείξει ότι δε γίνεται ολική σύλληψη της προσωπικότητας χωρίς τη γνώση του ρόλου που παίζουν οι ασυνείδητες δυνάμεις. Φυσικά, δε γίνεται λόγος για τις ασυνείδητες δυνάμεις που οδηγούν τον άνθρωπο να αγαπήσει ή να οδηγηθεί στην αφοσίωση, τουλάχιστον όσο αυτές οι δυνάμεις δίνουν στη ζωή ένα δημιουργικό περιεχόμενο. Είναι αναγκαίο να εξετασθούν εκείνοι οι ασυνείδητοι παράγοντες όταν η έντονα επιθυμητή επιτυχία σε μια παραγωγική εργασία ή στην δημιουργία μιας ανθρώπινης σχέσεως, αφήνει τον άνθρωπο με ένα αίτημα κενότητας και αδιαφορίας. (Horney , 1982)¹¹⁶

Από έρευνα που έγινε (Χουρδάκη , 1982)¹¹⁷ στην Ελλάδα ένα ποσοστό 15 – 20% των γυναικών οι οποίες είναι μητέρες, είναι ευχαριστημένες που δεν εργάζονται. Το 80% από τις μη εργαζόμενες δεν είναι ευχαριστημένες από την απασχόληση τους στο σπίτι και με τα παιδιά. Οι επιπτώσεις της δυσαρέσκειας που νιώθουν οι μητέρες είναι η λεγόμενη «νεύρωση της νοικοκυράς». Συνήθως θέλουν να ασχολούνται με κάτι και δεν ησυχάζουν. Νιώθουν ότι πρέπει να βασανίζονται γιατί έτσι μπορούν να βασανίζουν και τους άλλους.

Σύμφωνα με τον ψυχολόγο, Γιώργο Πιντέρη, ο φαύλος κύκλος στον οποίο πέφτει ο εργασιομανής είναι η επένδυση του χρόνου του στη δουλειά. Έτσι, δεν καλλιεργεί τις κοινωνικές του σχέσεις. Είναι απομονωμένος κοινωνικά και για

¹¹⁵ Johnson T. P., Hougland J. G. Jr. & Moore R.W., 1991, "Sex differences in reporting sensitive behavior: a comparison of interview methods", Sex roles

¹¹⁶ Horney Karen ,1964, "Self Analysis" , Norton & company, New York , μτφρ: Τάκη Χ. Ευδόκα,1982, «Αυτοανάλυση», τέταρτη έκδοση, Τάμασός, χ.τ.

¹¹⁷ Χουρδάκη Μαρία, 1982, «Οικογενειακή ψυχολογία», Γρηγόρης, Αθήνα

αυτό το λόγο γεμίζει το χρόνο του με υπερωρίες. Όσο εργάζεται με τέτοιους ρυθμούς δεν έχει την ευκαιρία να δημιουργήσει κοινωνική ζωή, και όσο δεν έχει κοινωνική ζωή εργάζεται για να γεμίσει την ώρα του. (Πιντέρης 1987, σελ. 30)¹¹⁸

Οι τρόποι που εκδηλώνεται η νεύρωση είναι η υπερβολή στην καθαριότητα, που γίνεται ψυχολογικός φραγμός και μπλοκάρισμα ή η υπερπροστασία προς το παιδί. Συνήθως αυτές οι γυναίκες αδυνατώντας να ζήσουν αυτά που ονειρεύτηκαν δεν πέτυχαν, επομένως γεμίζουν το κενό τους πιστεύοντας πως τα παιδιά τους θα είναι τέλεια. Μάλιστα, ορισμένες φορές, η υπερπροστασία αυτή της γυναίκας περνάει και στο σύζυγο. (Χουρδάκη , 1982)¹¹⁷

Αυτές οι νευρωτικές καταστάσεις μπορούν να αντιμετωπισθούν αφού συνειδητοποιήσει η γυναίκα, πρώτα απ' όλα, το πρόβλημα και τις συνθήκες ζωής της. Ακόμη, να πάψει να συγκρούεται με τον εαυτό της, βγάζοντας στην επιφάνεια αυτό που παλεύει και να το αντιμετωπίσει. Το σημαντικότερο όμως είναι να επιδιώξει η νοικοκυρά να πλατύνει τους ορίζοντες της έχοντας και το δικό της προσωπικό χρόνο.(ό.π)

Ο Freud πίστευε ότι οι διαταραχές αυτές δημιουργούνται από μια σύγκρουση ανάμεσα σε παράγοντες του περιβάλλοντος και σε απωθημένες ενστικτικές παρορμήσεις. Ο Adler πίστευε ότι οι διαταραχές δημιουργούνται από τους τρόπους και τα μέσα που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι για να διεκδικούν την υπεροχή τους πάνω στους άλλους. Ο Jung στις φαντασιώσεις του συλλογικού ασυνείδητου οι οποίες, αν και πλούσιες σε δημιουργικές δυνατότητες , μπορεί να προκαλέσουν ζημιά γιατί οι ασυνείδητες ροπές που τρέφονται από τις φαντασιώσεις αυτές κρατούν το αντίθετο ακριβώς σημείο από αυτό που είναι στη συνείδηση. Τέλος, η Horney πιστεύει ότι στο κέντρο των ψυχικών διαταραχών υπάρχουν ασυνείδητες ροπές, που αναπτύσσονται

¹¹⁸ Sanders Deindre, 1989, «Women and depression» , μτφρ: Αβραμίδης Όμηρος , «γυναίκα και κατάθλιψη», Δίοδος, Αθήνα

από το άτομο με σκοπό να αντιμετωπίζει τις δυσκολίες στη ζωή, παρά τους φόβους του, την αδυναμία και την απομόνωση του. Η Horney αποκάλεσε τις ροπές αυτές «νευρωσικές τάσεις». (Horney , 1982, σελ.49)¹¹⁶

Το κυριότερο χαρακτηριστικό των νευρωτικών τάσεων είναι ο ψυχαναγκαστικός τους χαρακτήρας, μια ιδιότητα η οποία εκδηλώνεται με δύο κύριους τρόπους. Πρώτον, οι αντικειμενικοί σκοποί των τάσεων αυτών επιδιώκονται χωρίς διάκριση. Εάν αυτό που το άτομο ζητά είναι να βρει στοργή, θα την απαιτήσει από τον οποιονδήποτε, φίλο ή εχθρό. Επιπλέον, το άτομο αυτό επιδιώκει τους σκοπούς του με απόλυτη αδιαφορία για την πραγματικότητα και το πραγματικό του συμφέρον. Μια γυναίκα που προσκολλάται σε έναν άνδρα και που μεταθέτει πάνω σε αυτόν όλη την ευθύνη για την ζωή της, είναι πιθανό να αγνοήσει ολότελα αν αυτός ο άνθρωπος είναι ο κατάλληλος να στηρίζεται πάνω του, ή εάν πράγματι είναι ευτυχισμένη μαζί του, ή εάν όντως τον αγαπά και τον σέβεται. (ό.π., σελ.51)

Αυτή η έλλειψη διακρίσεως είναι συχνά φανερή στους άλλους, το ίδιο όμως το άτομο πιθανό να μην τη συνειδητοποιεί.

Δεύτερον, άλλη μία ένδειξη της ψυχαναγκαστικής φύσεως των νευρωτικών τάσεων είναι η εκδήλωση άγχους που προκαλείται από τη ματαιώση τους. Αυτό το χαρακτηριστικό έχει μεγάλη σημασία γιατί αποδεικνύει τη βαρύτητα της ασφάλειας που του προσφέρουν οι νευρωτικές τάσεις. Το άτομο αισθάνεται ότι απειλείται σοβαρά εάν για οποιοδήποτε λόγο οι ψυχαναγκαστικές του τάσεις μένουν απραγματοποίητες.(ο.π.)

Παρακάτω γίνεται μία καταχώρηση των νευρωτικών τάσεων που εμφανίζεται στα άτομα που έχουν εξαρτημένη συμπεριφορά, καθώς και μια γρήγορη απαρίθμηση των κύριων χαρακτηριστικών τους, έτσι όπως αυτά περιγράφονται στο βιβλίο της Horney «αυτοανάλυση»(1982):

1) Η νευρωσική ανάγκη για στοργή και επιδοκimasία:

Μια χωρίς διάκριση ψυχική ανάγκη του ατόμου ν' αρέσει στους άλλους, ν' αγαπιέται και να επιδοκιμάζεται από αυτούς.

Αυτοματική συμπεριφορά ώστε να ανταποκρίνεται στις προσδοκίες των άλλων.

Το επίκεντρο στους άλλους και όχι στον εαυτό του, με τις επιθυμίες και τις απόψεις των άλλων το μόνο που τον νοιάζει.

Φόβος του ατόμου να διεκδικεί τα δικαιώματά του

Φόβος να αντιμετωπίσει την εχθρότητα των άλλων ή τα εχθρικά συναισθήματα μέσα του.

2) Η νευρωσική ανάγκη ενός «συντρόφου» που θα αναλάβει την ευθύνη της ζωής του:

Το επίκεντρο του ενδιαφέροντος εξ' ολοκλήρου στο «σύντροφο» ο οποίος θα εκπλήρωνε όλες τις προσδοκίες της ζωής, θ' αναλάμβανε τις ευθύνες για το καλό και κακό και του οποίου το κυριότερο μέλημα θα ήταν ο επιτυχής χειρισμός.

Υπερεκτίμηση της «αγάπης», γιατί υποτίθεται πως η αγάπη λύνει όλα τα προβλήματα.

Φόβος της εγκατάλειψης.

Φόβος του ατόμου μήπως μείνει μόνο.

3) Η νευρωσική ανάγκη του ατόμου να περιορίζει τη ζωή του μέσα σε στενά πλαίσια:

Η ανάγκη να μην είναι μην είναι απαιτητικό, να ικανοποιείται με τα λίγα και να καταπνίγει φιλοδοξίες και επιθυμίες που αφορούν υλικά αγαθά.

Ανάγκη του ατόμου να περνά απαρατήρητο και να παίρνει τη δεύτερη θέση.

Σμίκρυνση των δυνατοτήτων και ικανοτήτων του, δίνοντας στη μετριοφροσύνη την ύψιστη θέση.

Ωθηση του ατόμου ν' αποταμιεύει μάλλον παρά να ξοδεύει.

Φόβος να προβάλλει οποιαδήποτε απαίτηση.

Φόβος να έχει ή να διεκδικεί επιθυμίες μεγάλης έκτασης

Όπως αναφέρει η ψυχίατρος Κάρεν Χόρνεϋ (Karen Horney), «οι τρεις αυτές τάσεις, βρίσκονται συχνά μαζί γιατί όλες περιέχουν μια παραδοχή αδυναμίας και αποτελούν προσπάθειες του ατόμου να διαμορφώνει τη ζωή του πάνω σ' αυτή τη βάση». Οι αντίθετες από τις τάσεις αυτές στηρίζονται στην δύναμη του ίδιου του ατόμου ή στην ανάληψη ευθύνης για τον εαυτό του. Πάντως, οι παραπάνω τρεις τάσεις δεν συνιστούν ένα σύνδρομο.

Σε μερικές νευρωσικές τάσεις η ικανοποίηση που παίρνει το άτομο, ή που νομίζει ότι θα πάρει, από την καλή έκβαση των επιδιώξεων του, μπορεί να είναι έντονη. Παραδείγματος χάριν, στη νευρωσική ανάγκη για εξάρτηση συνήθως υπάρχει μια ζωηρή αναμονή ευτυχίας από εκείνον που θα αναλάβει στα χέρια του τη ζωή του ατόμου αυτού. (ό.π., 65)

Σε κάθε νεύρωση, η ικανότητα για αγάπη είναι σε μεγάλο βαθμό μειωμένη. Εκείνο που εμφανίζεται σαν αγάπη είναι το αποτέλεσμα της υπερβολικής ανάγκης του ατόμου για στοργή και επιδοκιμασία. (Horney, 1982, σελ.25)¹¹⁶

Δ) ΚΑΤΑΘΛΙΨΗ

Έχει λεχθεί πως η κατάθλιψη είναι καταπιεσμένη οργή μέσα σε έναν άνθρωπο. Η οργή που δεν έχει βρει διέξοδο μπορεί να εκδηλωθεί σαν πόνος στην πλάτη και το σβέρκο (που οφείλεται στο συνεχές τέντωμα των μυών), σαν πονοκέφαλος, σαν στομαχικές διαταραχές, σαν δάκρυα και σαν κατάθλιψη. Πρόκειται για μία ταλάντευση ανάμεσα στην επιθυμία για εκτόνωση της οργής και το αίσθημα της ανικανότητας οποιαδήποτε πράξης. (Sanders, 1984)¹¹⁸

Ένα άτομο με κατάθλιψη έχει συχνά επεισόδια απελπισίας και χαμηλής αυτοεκτίμησης, με απουσία ευχαρίστησης για όλες περίπου τις δραστηριότητες.

Σύμφωνα με πρόσφατες έρευνες, στις Ηνωμένες Πολιτείες ο κίνδυνος ανάπτυξης ενός μείζονος καταθλιπτικού επεισοδίου σε όλη τη διάρκεια της ζωής υπολογίζεται γύρω στο 6% και ο κίνδυνος για οποιαδήποτε διαταραχή της διάθεσης θεωρείται ότι είναι περίπου 8%. Η επίπτωση της μείζονος κατάθλιψης

κυμαίνεται από 2.6% έως 5.5% στους άνδρες και από 6.0% έως 11.8% στις γυναίκες. Η επίπτωση της δυσθυμίας είναι 3-4%. Μερικές αναφορές επισημαίνουν ότι μέχρι και το 48% των Αμερικανών παρουσιάζουν ένα ή περισσότερα επεισόδια διαταραχής της διάθεσης. Οι περισσότερες μελέτες αποκάλυψαν ότι η μονοπολική κατάθλιψη (μείζον καταθλιπτική διαταραχή και δυσθυμία) έχουν διπλάσια συχνότητα στις γυναίκες σε σχέση με τους άνδρες. Η σημασία των διαφορών ανάμεσα στα δύο φύλα, η οποία δεν εμφανίζεται πριν από την εφηβεία, δεν είναι σαφής, αλλά πιθανόν περιλαμβάνει διαφορές στην ένταση των ρόλων όσο και ορμονικές επιδράσεις (www.inpsy.gr, Dr. Εμμ. Πολυζόπουλος, «συναισθηματικές διαταραχές»)¹¹⁹.

Η βιολογική προσέγγιση υποστηρίζει ότι οι διαφορές στο σύστημα αναπαραγωγής, δηλαδή στα επίπεδα κάποιων ορμονών είναι υπεύθυνες για την αυξημένη συχνότητα κατάθλιψης των γυναικών. Η πιθανότητα εμφάνισης κατάθλιψης αυξάνεται γιατί υπάρχει διαφορετικότητα μεταξύ του εγκεφάλου ανδρών από αυτή των γυναικών. Πρόσφατες έρευνες αποδεικνύουν ότι η επεξεργασία των πληροφοριών που έχουν σχέση με συναισθήματα γίνεται με διαφορετικό τρόπο στον εγκέφαλο των δύο φύλων.

Έτσι, βρίσκονται σε μεγαλύτερη επαφή με τα συναισθήματα τους, είναι περισσότερο ικανές να εκφράσουν συναισθήματα θλίψης και δυστυχίας και έχουν μεγαλύτερη ανάγκη για εγγύτητα. Επίσης, οι γυναίκες μελαγχολούν περισσότερο όταν είναι δυστυχισμένες, αλλά αυτό μπορεί να οφείλεται στο γεγονός ότι κοινωνικά είναι πιο απομονωμένες σε αντίθεση με τους άνδρες που δυσκολεύονται ν' αναγνωρίσουν και να εκφράσουν τα συναισθήματα τους, γίνονται επιθετικοί όταν αντιμετωπίζουν συναισθηματικά προβλήματα και κατηγορούν τους άλλους για τα δικά τους προβλήματα. (Conway et al., 1990)¹²⁰

Σύμφωνα με την ψυχολογική προσέγγιση, η αυξημένη συχνότητα

¹¹⁹ . www.inpsy.gr («συναισθηματικές διαταραχές», Εμμανουήλ Πολυζόπουλος, Ψυχίατρος).

¹²⁰ Conway M., Giannopoulos C., & Stiefenhofer K., 1990, "Response styles to sadness are related to sex and sex-role orientation", Sex Roles

εμφάνισης της κατάθλιψης στις γυναίκες οφείλεται στον τρόπο κοινωνικοποίησης τους. Οι γυναίκες ανατρέφονται έτσι ώστε να γίνονται πιο δεκτικές και υποτακτικές και να παρέχουν φροντίδα.

Η εκδήλωση της οργής έχει τη ρίζα της στην παιδική ηλικία. Όταν το παιδί αντιδρά και οργίζεται, οι γονείς το μαλώνουν επειδή αυτή η συμπεριφορά δεν επιτρέπεται, όμως, το αφήνουν να κλαίει γιατί κάτι τέτοιο και επιτρέπεται αλλά και ανακουφίζει. Με αυτό τον τρόπο οι γονείς μαθαίνουν στα παιδιά να κλαίνε αντί να αντιδρούν και να φωνάζουν, η οποία είναι μια υγιής αντίδραση για την εκδήλωση του θυμού. Η αντίδραση αυτή λέγεται «αίσθηση απελπισίας λόγω μάθησης»(όπως 116,σελ.49).

Τα κορίτσια μαθαίνουν να περιορίζουν την ορμή τους και να καταπνίγουν την οργή τους από πολύ μικρά. Η δυναμικότητα δε θεωρείται ένα από τα χαρακτηριστικά του κοριτσιού. Η αιτία της παραίτησης του μικρού κοριτσιού από μια τόσο βασική ανάγκη είναι η αγάπη. Τα παιδιά θυσιάζουν τα πάντα για χάρη της αγάπης και της επιδοκιμασίας.

Τα μαθήματα αυτού του είδους συνεχίζονται από τη νηπιακή ηλικία μέχρι να γίνουν γυναίκες. Τα κορίτσια «πρέπει» να είναι πιο ήσυχα από τα αγόρια. Κι ενώ τα αγόρια στην εφηβεία επαναστατούν ενάντια στους γονείς τους ,τα κορίτσια κατά την ίδια ηλικία αγωνίζονται απεγνωσμένα να ευχαριστήσουν τόσο τους γονείς τους όσο και το αγόρι τους. Στη σύγκρουση αυτή μπορεί να ξεχάσουν τελείως τα δικά τους συναισθήματα. (ό.π.)

Σε σύγκριση με τους άνδρες να είναι λιγότερο διεκδικητικές και απαιτητικές ή ανταγωνιστικές(π.χ. λιγότερο απαιτητικές και λιγότερο καλοπληρωμένες δουλειές). Η συχνότητα κακοποίησης είναι μεγαλύτερη στις γυναίκες απ' ότι στους άνδρες. Οι γυναίκες ερμηνεύουν και αντιμετωπίζουν τα γεγονότα της ζωής διαφορετικά (π.χ. εστιάζουν στα συναισθήματα τους και κατηγορούν τον εαυτό τους όταν αντιμετωπίζουν πρόβλημα στη σχέση τους). Η καταστολή της οργής και η συσσώρευση της, δημιουργεί μόνιμο στρες.

Τέλος, σύμφωνα με την κοινωνιολογική προσέγγιση, η εμφάνιση

κατάθλιψη στις γυναίκες οφείλονται στους κοινωνικούς ρόλους των γυναικών σε αντίθεση από αυτές των ανδρών.

Ο διπλός ρόλος της συζύγου και της μητέρας κάνει τη γυναίκα να βάζει τον εαυτό της σε δεύτερη μοίρα. Μπορεί να διαψεύσει και κάθε ελπίδα για ελεύθερη επιλογή και ανεξαρτησία. Οι γονείς διδάσκουν τα αγόρια να έχουν αυτοπεποίθηση και να κοιτάζουν να γνωρίσουν τον κόσμο. Αντίθετα, προσπαθούν να προστατέψουν τα κορίτσια απ' αυτόν, με αποτέλεσμα η πείρα τους από τον κόσμο να παραμένει μικρή και κατά την παιδική ηλικία και αργότερα όταν γίνουν μητέρες.

Η γυναίκα μπορεί να σοκαριστεί από την πραγματικότητα της μητρότητας γιατί, ίσως, την είχε φανταστεί διαφορετικά. Η αυτοεκτίμηση της μητέρας εξαρτάται από τη στάση του άντρα της απέναντι της. Μερικοί άντρες πιστεύουν πως τα παιδιά είναι ευθύνη της γυναίκας και θέλουν να συνεχίσουν τη ζωή τους όπως πριν την πατρότητα. Επίσης, η κόρη που περιποιείται τους ηλικιωμένους μπορεί να ξεχάσει πως είναι ενήλικη με αποτέλεσμα ν' αφηθεί στην κυριαρχία τους και να ξαναζεί σκηνές από την παιδική της ηλικία. (Sanders,1984, σελ.51)¹¹⁸

Η διαφοροποίηση και ιδιαιτερότητα της γυναίκας εκτός από τη μοναδικότητα των οργανικών (βιολογικών και ορμονικών) μηχανισμών έγκειται και από τις ψυχοκοινωνικές αλληλεπιδράσεις που τη χαρακτηρίζουν.

Διάφοροι παράγοντες μπορεί να οδηγήσουν μια γυναίκα να εμφανίσει καταθλιπτική διαταραχή:

Γενικές διακρίσεις απέναντι στις γυναίκες πιθανόν να αυξάνουν την πιθανότητα κατάθλιψης στις γυναίκες. (Strickland,1992)¹²¹ Εξίσου σημαντικό ρόλο στην συχνή εμφάνιση κατάθλιψης στις γυναίκες παίζουν οι κοινωνικές ευκαιρίες που τους δίδονται. Οι γυναίκες είναι πιθανότερο να ανήκουν σε κατώτερες ιεραρχικές θέσεις στην κοινωνία και στην οικογένεια, να είναι περιορισμένες στο σπίτι και να υπόκεινται στην αντρική κυριαρχία (π.χ.

¹²¹ Strickland, B.R., 1992, "Women in depression", Current Directions in Psychological Science, 1, 132-

κακοποίηση). Μια πρόσφατη έρευνα απέδειξε πως το 50% των παντρεμένων γυναικών έχουν σεξουαλική επαφή σε στιγμές που θα προτιμούσαν να μην έχουν. Οι επιτεύξεις των γυναικών συχνά υποτιμούνται σε σχέση με αυτές των ανδρών. Επιπλέον, οι γυναίκες είναι δυσκολότερο να προσληφθούν και να προαχθούν στην εργασία τους. Σε πολλές περιπτώσεις, η γυναικεία εργασία ανταμείβεται και αναδεικνύεται λιγότερο.

Η φτώχεια είναι ένας άλλος σημαντικός παράγοντας. Άνθρωποι με οικονομικά προβλήματα πιθανόν να έχουν υψηλά επίπεδα κατάθλιψης. (Belle, 1990)¹²² Συνεπώς, οι διακρίσεις απέναντι στις γυναίκες μπορούν έμμεσα να αυξήσουν το βαθμό της κατάθλιψης, εξαιτίας της υψηλού ποσοστού ανεργίας και των χαμηλότερων αμοιβών.

Γυναίκες που ζουν σε συνθήκες φτώχειας είναι ιδιαίτερα επιρρεπείς στην κατάθλιψη. Κακές συνθήκες στέγασης που είναι υποφερτές όταν το μεγαλύτερο μέρος της καθημερινότητας είναι έξω από αυτό, γίνονται ανυπόφορες όταν η ζωή περιορίζεται εκεί συνεχώς (Sanders, 1984, σελ.51)^{βλ.118}.

Η οικιακή εργασία, μπορεί να επηρεάσει αναμφίβολα αρνητικά το ψυχισμό της γυναίκας. Γυναίκες οι οποίες διαλέγουν τον παραδοσιακό ρόλο της νοικοκυράς είναι πιθανό να βρίσκουν την οικιακή εργασία μη αναζωογονητική και υποτιμημένη. (Miller et al., 1988)¹²³ Από την άλλη πλευρά, εκείνες που εργάζονται εκτός σπιτιού συχνά νιώθουν ισοδύναμες τις δύο αυτές εργασίες.

Υπάρχουν γυναίκες που αισθάνονται ικανοποιημένες με το να απασχολούνται μόνο με το νοικοκυριό και το παιδί τους. Άλλες έχουν ανάγκη να εργασθούν, να κερδίζουν κάποια χρήματα και να συναναστρέφονται με άλλους ανθρώπους. Ειδικά αν δεν υπάρχει στενή βαθύτερη σχέση στο ζευγάρι, μια εξωτερική δουλειά μπορεί να προστατεύσει τη γυναίκα από την κατάθλιψη. Οποιοσδήποτε άνθρωπος χωρίς δουλειά διατρέχει τον κίνδυνο να χάσει την

¹²² Belle, D., 1990, "Poverty and women's mental health, American Psychologist", 45, 385-389

¹²³ Miller, C. & Swift, K., 1988, "The handbook of nonsexist writing", Harper & Row

αυτοπεποίθηση του και να αισθανθεί αποκομμένος από την κοινωνία, ανίσχυρος.

Παρότι φαίνεται ότι γυναίκες ακμάζουν όταν βρίσκονται σε κάποια απασχόληση, μερικές γυναίκες που έχουν υπερφορτωμένο ρόλο ενδέχεται να εμφανίσουν κατάθλιψη. Το άγχος που συνδέεται με την καθημερινή φροντίδα του νοικοκυριού συνδέεται με τα καταθλιπτικά συμπτώματα. (Russo, 1990)¹²⁴ Και οι άντρες υποφέρουν από στρες. Ο αριθμός, όμως, των γυναικών που παίρνουν ηρεμιστικά, είναι διπλάσιος. Οι γυναίκες έχουν δύο με τρεις φορές περισσότερες πιθανότητες να εμφανίσουν κατάθλιψη σε σχέση με τους άνδρες. Η γυναίκα στο σπίτι είναι μεγάλη καταναλώτρια κάθε λογής ηρεμιστικών και διεγερτικών λόγω του περιορισμένου χαρακτήρα της ζωής που κάνει και της μονοτονίας της δουλειάς της, κατάσταση που τη χειροτερεύει η ανάγνωση των γυναικείων περιοδικών που εξυμνούν το ένα περισσότερο από το άλλο, τα κατορθώματα των νοικοκυρών (Greer,1999)¹²⁵.

Οι συντροφικές σχέσεις προκαλούν στις γυναίκες εμφάνιση της κατάθλιψης. Πολλά γυναικεία χαρακτηριστικά διάλυσης μίας συντροφικής σχέσης πιθανό να ενισχύσουν την κατάθλιψη. Παραδείγματος χάριν, οι γυναίκες σε σχέση με τους άνδρες είναι λιγότερο πιθανό να πουν ότι οι σύζυγοι τους τις καταλαβαίνουν και ότι φανερώνουν τις καλύτερες τους ιδιότητες. (McGrath 1990)¹²⁶ Η εύρεση ενός συντρόφου με κατανόηση προλαμβάνει την κατάθλιψη. Για το λόγο αυτό, η κατάθλιψη, που εμφανίζεται περισσότερο στις γυναίκες συσχετίζεται με τη διαφυλική σχέση, ακριβώς επειδή οι άνδρες είναι πιθανότερο να βρουν μία συμπαθητική και υποστηρικτική σύντροφο.

Ο γάμος συχνά επιδεινώνει την κατάσταση, ιδιαίτερα όταν τις υποχρεώνει να παραμείνουν ιεραρχικά σε κατώτερες θέσεις , να έχουν λίγες ευκαιρίες για

¹²⁴ . Russo, N.F., 1990, “ Overview: forging research priorities for women’s mental health” American psychologist, 45, 368-373

¹²⁵ Greer Germaine, 1999, “The Whole Woman”, μτφρ: Τιτίνα Σπερελάκη,2001, «Η ολοκληρωμένη γυναίκα», Ενάλιος, Αθήνα

¹²⁶ . McGrath E., Keita G.P., 1990, “Women and depression”, American psychological association, Washington

κοινωνικές επαφές και για ανάληψη σημαντικών κοινωνικών ρόλων έξω από το σπίτι.

Άλλη αιτία κατάθλιψης στις συντροφικές σχέσεις είναι ότι οι γυναίκες μπορεί να είναι τόσο απασχολημένες με την φροντίδα των άλλων έτσι ώστε ξεχνούν τις δικές τους ανάγκες. (Kaschak, 1992)¹²⁷

Οι γυναίκες, επίσης, μπορεί να αναστείλλουν την προσωπική τους έκφραση με για την αποφυγή διαμάχης με το σύντροφο. Τέλος, γυναίκες που έχουν δοτή ταυτότητα, δηλαδή που αναγνωρίζονται κοινωνικά σύμφωνα με χαρακτηριστικά του συζύγου ή των παιδιών, είναι δυνατό να εμφανίσουν κατάθλιψη.

Τέλος, γυναίκες που υπήρξαν θύματα κακοποίησης, εμφανίζουν συχνότερα κατάθλιψη.

Η κατάθλιψη, πολλές φορές, είναι μια προσπάθεια χειραγώγησης των άλλων. Μια προσπάθεια να λαμβάνει ο ίδιος φροντίδα από τους άλλους και όχι να προσφέρουμε φροντίδα στους άλλους. Οι γυναίκες γίνονται με αυτό τον τρόπο χειριστικές ώστε να ικανοποιήσουν το σκοπό τους. Με άλλο τρόπο, είναι ένα μέσο να ικανοποιούνται οι επιθυμίες του ατόμου από τους άλλους αντί για να το ζητήσει το ίδιο το άτομο και να το διεκδικήσει.

Άντρες και γυναίκες έχουν ανάγκη από αγάπη δίχως όρους και την ανάγκη για κατανόηση των αιτιών των προβλημάτων τους. Διαφορετικά γίνονται ευάλωτοι στην κατάθλιψη. Οι γυναίκες όμως είναι πιο ευάλωτες εξαιτίας του τρόπου που σκέφτονται. Δηλαδή, τον τρόπο με τον οποίο μία γυναίκα βλέπει τον εαυτό της και τα συναισθήματα της. Εξαιτίας του ρόλου που διαδραματίζει, η γυναίκα, συνήθως έχει την πεποίθηση πως δεν έχει δικαίωμα επιλογής ή δικαίωμα να διευθύνει τη ζωή της ή ακόμη και να την αλλάξει.

¹²⁷ Kaschak E., 1992, "Engendered lives: A new psychology of women's experience", Basic Books, New York

4.3 ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΓΥΝΑΙΚΑ

Οι θεραπευτές προσεγγίζουν τη δουλειά τους από μια ποικιλία διαφορετικών θεωρητικών απόψεων. Η άποψη του θεραπευτή έχει δυνατή επιρροή στους τελικούς στόχους της θεραπείας και στον τρόπο με τον οποίο η θεραπεία θα εξελιχθεί. Επίσης, συχνά, η θεωρητική άποψη του θεραπευτή επηρεάζει τις απόψεις του σχετικά με τις γυναίκες. Παρακάτω θα αναφερθούν τρεις παραδοσιακές ψυχοθεραπευτικές προσεγγίσεις: η ψυχοδυναμική, η γνωστική-συμπεριφοριστική, και η ανθρωπιστική. Έπειτα θα γίνει λόγος για εναλλακτικές προσεγγίσεις σχετικά με τη γυναίκα όπως η μη σεξιστική θεραπεία και η φεμινιστική θεραπεία.

Η ψυχοδυναμική θεραπεία

Οι θεραπευτές της ψυχοδυναμικής θεωρίας επικεντρώνονται σε προβλήματα της παιδικής ηλικίας και της σύγκρουσης του Εγώ με το ασυνείδητο αλλά δίνουν έμφαση σε κοινωνικές επιρροές περισσότερο από το Φρόυντ μολονότι έχουν επηρεαστεί από αυτό. Ο ίδιος ο Φρόυντ παραδέχτηκε ότι οι θεωρίες του σχετικά με τις γυναίκες ήταν το πιο αδύνατο μέρος της δουλειάς του (Slipp, 1993)¹²⁸. Κανένας μεταγενέστερος θεωρητικός δεν έχει επηρεάσει με τις απόψεις του το γυναικείο φύλο τόσο, όσο ο Φρόυντ. Οι αρνητικές του απόψεις για τις γυναίκες έχουν διαποτίσει εξαιρετικά τις θεωρητικές του προσεγγίσεις. Στη συνέχεια παρατίθενται μερικά προβλήματα που πηγάζουν από τη κλασική φροϋδική θεωρία σχετικά με τις γυναίκες, όπως ότι: οι γυναίκες εμφανίζονται να δείχνουν ναρκισσισμό με το σώμα τους όπως και με το μαζοχισμό, οι γυναίκες αισθάνονται ντροπή και φθόνο εξαιτίας έλλειψης του πέους, οι μητέρες είναι υπεύθυνες για οποιαδήποτε άσχημη εμπειρία του παιδιού, και ότι ο φθόνος για το πέος μπορεί να επιλυθεί μόνο με

¹²⁸ Slipp S., 1993, "The Freudian mystique: Freud, women and feminism", New York University Press, New York

την απόκτηση ενός μωρού. Αντίθετα η επιθυμία της γυναίκας να μην αποκτήσει μωρό θεωρείται από το Φρόυντ ως ψυχολογική διαταραχή(ό.π.).

Οι τεχνικές που χρησιμοποιούν οι θεραπευτές συμπεριλαμβανομένης και της ελεύθερης επικοινωνίας είναι ανάλυση των ονείρων και η ύπνωση. Η επικέντρωση στη νεαρή παιδική ηλικία και στις τεχνικές της ψυχοδυναμικής θεραπείας δεν είναι αυτές καθ'αυτές που εναντιώνονται ότι γυναικείο φύλο.

Ωστόσο, οι περισσότερες φεμινιστικές κριτικές συμφωνούν ότι η κλασσική φροϋδική προσέγγιση είναι πιθανό να παράγει υποχωρητικές γυναίκες που δέχονται την υποδεέστερη θέση.

Για αυτό πολλοί φεμινιστές συμπεραίνουν ότι ένας θεραπευτής που δέχεται ολοκληρωτικά την παραδοσιακή ψυχαναλυτική άποψη δεν θα μπορούσε να είναι ο ιδανικός θεραπευτής για γυναίκες εξυπηρετούμενες είτε και για άνδρες εξυπηρετούμενους.

Η γνωστική-συμπεριφοριστική προσέγγιση

Αυτή συνδυάζει δυο διαφορετικές θεραπείες: την γνωστική θεραπεία, η οποία συμφωνεί με την εστίαση της θεραπείας στην αναδόμηση των ακατάλληλων σκέψεων του πελάτη, και στην συμπεριφοριστική θεραπεία η οποία παραδέχεται ότι οι αρχές της θεωρίας της μάθησης πρέπει να χρησιμοποιούνται για να περιοριστούν οι ανεπιθύμητες συμπεριφορές εκεί που η ψυχοδυναμική και η ανθρωπιστική προσέγγιση εστιάζει στα συναισθήματα, η γνωστική συμπεριφοριστική προσέγγιση τοποθετεί περισσότερη έμφαση σε σκέψεις και συμπεριφορές(McGrath, 1992)¹²⁹.

Για παράδειγμα αυτοί που έχουν προβλήματα με την εμφάνιση του σώματος τους ενθαρρύνονται από το θεραπευτή της γνωστικής συμπεριφοριστικής προσέγγισης να αναδομήσουν τις σκέψεις τους με την προσήλωση σε εναλλακτικούς τρόπους αντιμετώπισης των γεγονότων. Αυτή η θεωρία ακόμη και για διατροφικές διαταραχές επικεντρώνεται στην αναγνώριση κινήτρου μέσα στο περιβάλλον που ενθαρρύνει την μη

¹²⁹ McGrath E., Keita G.P., 1990, "Women and depression", American psychological association, Washington

φυσιολογική πρόσληψη τροφής, και σαν υποκατάστατο, την επιβράβευση στη μη λήψη φαγητού και ενίσχυση απόκτησης υγείων συνηθειών στη διατροφή.

Η γνωστική-συμπεριφοριστική θεραπεία χρησιμοποιείται για την κατάθλιψη. Η καταθλιπτική γυναίκα ενθαρρύνεται να διερωτηθεί για την αξία ορισμένων αδικαιολόγητων πεποιθήσεων και να σκεφθεί εναλλακτικές ερμηνείες για τα γεγονότα που την θλίβουν.

Ανθρωπιστική προσέγγιση

Ο στόχος της ανθρωπιστικής προσέγγισης είναι να απομακρυνθούν τα εμπόδια της προσωπικής ωρίμανσης και να βοηθήσει τους ανθρώπους να αναπτυχθούν σύμφωνα με τις δυνατότητές τους(Greenspan, 1993)¹³⁰.

Η σημαντικότερη θεραπευτική προσέγγιση που λέγεται προσωποκεντρική, επικεντρώνεται στην διαφορετικότητα της άποψης του κάθε ατόμου. Ο θεραπευτής δρα σα συνεργάτης του θεραπευομένου κατά τη διάρκεια της θεραπείας και δεν συγκεκριμενοποιεί τους τελικούς στόχους της θεραπείας(Rogers, 1986)¹³¹. Η θεραπεία ενθαρρύνει τους πελάτες να δώσουν προσοχή στα συναισθήματα τους και αναλάβουν πρωτοβουλίες για να διευρύνουν τις απόψεις τους.

Αυτή η θεραπεία παρέχει μια χρήσιμη θέση στη να ανάπτυξη της γυναικείας αυτοεκτίμησης. Επίσης παροτρύνει τις γυναίκες σε εναλλακτική θεώρηση των πραγμάτων, από ότι να ενδυναμώνουν ανεπιθύμητες καταστάσεις. Ωστόσο, μερικοί φεμινιστές ασκούν κριτική στην ανθρωπιστική προσέγγιση γιατί ισχυρίζονται ότι η ατομικότητα του κάθε ανθρώπου ευθύνεται για τη εξέλιξη της ζωής του. Επίσης αυτή η προσέγγιση δε δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο τρόπο που η κοινωνία αντιμετωπίζει διαφορετικά τα δυο φύλα και περιορίζει τις επιλογές των γυναικών.

¹³⁰ Greenspan, M., 1993, "A new approach to women and therapy", Human Service Institute, Bradenton

¹³¹ Rogers C.R., "Client- centered therapy." In I.L Kutash &A.Wolf(eds)., "Psychotherapist' scasebook(pp.107-102), San Francisco: Josey- Bass

Εναλλακτικές θεραπευτικές προσεγγίσεις για τη γυναίκα

Η κινητοποίηση των γυναικών δημιούργησε επαγρύπνηση για αλλαγή της ψυχοθεραπείας ώστε να γίνει ουσιαστικά βοηθητική για τις γυναίκες. Μία επιλογή είναι η μη σεξιστική θεραπεία. Μία εναλλακτική επιλογή είναι η φεμινιστική θεραπεία που υιοθετεί τις αρχές της μη σεξιστικής θεραπείας αλλά κάνει και επιπρόσθετες προτάσεις.

Η μη σεξιστική θεραπεία. Επισημαίνει ότι γυναίκες και άνδρες πρέπει να θεραπεύονται με τον ίδιο τρόπο. Με άλλα λόγια, ξεχωριστές ανάγκες και ταλέντα- παρά σε παραδοσιακά διαφυλικά στερεότυπα- θα έπρεπε να καθοδηγούν τις ανάγκες ενός ανθρώπου (Worell & Remer, 1992)¹³² Αυτή η προσέγγιση μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε συνδυασμό με κάθε θεραπευτική προσέγγιση εκτός της παραδοσιακής φροϋδικής ανάλυσης.

Μερικές από τις βασικές αρχές της μη σεξιστικής θεραπείας είναι ότι ο θεραπευτής θα πρέπει τουλάχιστον να γνωρίζει και να έχει αποβάλλει ιδέες σχετικές με το σεξισμό και καθοδηγεί το θεραπευόμενο να λειτουργεί σκεπτόμενος της δικής του ανάγκες και συναισθήματα και όχι ακολουθώντας τα παραδοσιακά στερεότυπα.

Η φεμινιστική θεραπεία. Αυτή η θεραπεία ακολουθεί τις αρχές της μη σεξιστικής θεραπείας που είναι κατάλληλες για θεραπεία με γυναίκες αλλά αυτές οι αρχές δεν θεωρούνται επαρκείς για τη συγκεκριμένη θεραπευτική προσέγγιση. Η φεμινιστική θεραπεία έχει ως γνώμονα τις κοινωνικές ανισότητες που είναι υπεύθυνες για τη διαμόρφωση της γυναικείας συμπεριφοράς και θεωρεί ότι οι θεραπευτές δεν πρέπει να είναι πιο ισχυροί από τους εξυπηρετούμενους στη σχέση που αναπτύσσουν κατά τη θεραπεία (ό.π.).

Οι βασικές αρχές συνοψίζονται παρακάτω ως: την παρότρυνση εκ μέρους των θεραπευτών έτσι ώστε οι θεραπευόμενοι να λειτουργούν σκεπτόμενοι απουσία κοινωνικών στερεοτύπων, σύμφωνα πάντα με τα οποία η γυναίκα

¹³² Worell, J. & Remer, P., 1992, "Feminist perspectives in therapy: An empowerment model for women", Wiley, New York

ελλείπει πολιτικής και κοινωνικής δύναμης θεωρείται υποδεέστερη του άνδρα. Σύμφωνα με τη θεραπεία αυτή αποδοκιμάζεται κάθε είδους ανισότητα όπως λόγου χάρη εθνικότητα, ηλικία, σεξουαλική προτίμηση, οικονομική κατάσταση και αναπηρίες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΜΕΛΕΤΗΣ

Η Lois Hoffman περιγράφει την αναπτυξιακή πορεία που οδηγεί τα κορίτσια να γίνουν ενήλικοι με υπερβολική ανάγκη για τους άλλους:

«Δεδομένου ότι το μικρό κορίτσι λαβαίνει α) λιγότερη ενθάρρυνση προς την ανεξαρτησία, β) περισσότερη γονεϊκή προστατευτικότητα, γ) λιγότερη γνωστική και κοινωνική πίεση για τη διαμόρφωση μιας προσωπικότητας ξεχωριστής από αυτής της μητέρας, δ) λιγότερη σύγκρουση μητέρας –παιδιού που χρωματίζει αυτό τον αποχωρισμό, προχωρεί σε μια λιγότερο ανεξάρτητη εξερεύνηση του περιβάλλοντος της .Το αποτέλεσμα είναι να μην αναπτύσσει δεξιότητες στην αναμέτρηση της με το περιβάλλον, ούτε εμπιστοσύνη στην ικανότητα της γι' αυτή την αναμέτρηση. Συνεχίζει να εξαρτάται από τους μεγάλους για τη λύση των προβλημάτων της και γι' αυτό το λόγο χρειάζεται τους συναισθηματικούς δεσμούς με τους μεγάλους»(Dowling , 1981)¹³³.

Συμπερασματικά, οι παράγοντες που οδηγούν τη γυναίκα να οδηγηθεί σε επιβάρυνση της ψυχικής ή της σωματικής της υγείας καταδεικνύει ότι ενοχοποιητικοί παράγοντες για την εμφάνιση και ανάπτυξη συμπτωματολογίας ψυχικών διαταραχών στις γυναίκες θεωρούνται: α) η κοινωνικο- οικονομική της θέση, β) οι πολλαπλοί ρόλοι που αναλαμβάνει, γ) η οικογενειακή της κατάσταση, δ) διάφορα ψυχοπαιστικά γεγονότα κ.α. (www.kethi.gr)¹³⁵

Όπως αναφέρει η εισηγήτρια Φωτεινή Ρεϊση-Ματσούκα στο σεμινάριο Κατάρτισης Εκπαιδευτικών-Στελεχών σε Θέματα Σεξουαλικής Αγωγής και

¹³³ Διαδικτυακή πηγή: www.kethi.gr Έρευνα του ΚΕ.Θ.Ι. με τίτλο: «Οι γυναίκες στην σημερινή Ελλάδα, ψυχο-κοινωνικές διαστάσεις»

¹³⁴ Dowling Colette ,1983, “The cinderella complex”, published by Colette Dowling in arrangement with Ellen Levine Literary Agency, μτφρ :Μαρίνα Λώμη «Το σύνδρομο της σταχτοπούτας –ο φόβος της γυναίκας μπροστά στην ανεξαρτησία», Γλάρος, Αθήνα

Παρασκευόπουλος Ν. Ιωάννης, Μπεζεβέγκης Ηλίας, Γιαννίτσας Νικόλαος, Καραθανάση Αρετή, 1998, «Διαφυλικές Σχέσεις», β' τόμος, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα

¹³⁵ Διαδικτυακή πηγή: www.epeaek.gr

Ισότητας των Φύλων, το γεγονός ότι οι γυναίκες εξακολουθούν να είναι κατά το μεγαλύτερο μέρος υπεύθυνες για την ανατροφή των παιδιών και το νοικοκυριό, μειώνει σημαντικά τις ευκαιρίες και δυνατότητες συμμετοχής τους στη δημόσια ζωή. Αυτή η ενασχόληση τους τις απομονώνει φυσικά και ψυχολογικά από την κοινωνική πραγματικότητα, με αποτέλεσμα την έλλειψη πληροφόρησης και αυτοπεποίθησης, αλλά και την εμπέδωση των παραδοσιακών στερεοτύπων για το ρόλο των δύο φύλων.

Το πρότυπο του γυναικείου ρόλου, που χαρακτηρίζεται, από εξάρτηση και παθητικότητα και όχι από αυτονομία ή αυτάρκεια, προκαλεί διάφορα αισθήματα προσωπικής αδυναμίας για συμμετοχή ή ανάληψη υψηλών καθηκόντων. Έτσι παρατηρείται το εξής φαινόμενο: το μεγαλύτερο ποσοστό των γυναικών να περιορίζεται απλά στην εκτέλεση της εργασίας που τους έχει ανατεθεί.

Η αδυναμία επαγγελματικής εξέλιξης και η μισθολογική καθήλωση των αποδοχών της γυναίκας ή ο συμπληρωματικός χαρακτήρας του μισθού της στον οικογενειακό προϋπολογισμό, που οφείλεται στις πολλαπλές υποχρεώσεις και στους πολλαπλούς ρόλους της σύγχρονης γυναίκας μπορεί να έχουν σαν συνέπεια αρνητικά φαινόμενα, όπως αδιαφορία για το επάγγελμα, συμπλέγματα κατωτερότητας, οικονομική εξάρτηση, νευρωτικές τάσεις και κατάθλιψη.

Αλλά και οι διαπροσωπικές συγκρούσεις είναι σχεδόν αναπόφευκτες αφού εξελίσσεται ένας από τους δύο. Αυτή η κατάσταση, δημιουργώντας αρνητικές συνέπειες στην οικογενειακή ζωή με άμεσους αποδέκτες τα παιδιά, έχει σοβαρές επιπτώσεις στη διαμόρφωση της ίδιας της κοινωνίας και το γεγονός αυτό διαιωνίζει το πρόβλημα. (Παρασκευόπουλος, Μπεζεβέγκης, Γιαννίτσας, Καραθανάση, 1998)¹³⁵

Ειδικότερα, έχει διαπιστωθεί ότι :α)το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα εξακολουθεί να προσανατολίζει τις νεαρές γυναίκες προς σπουδές και επαγγέλματα που χαρακτηρίζονται ως τυπικά γυναικεία, ανεξάρτητα από τη ζήτηση που αυτά έχουν στην αγορά εργασίας, β)το σχολείο και τα διδακτικά

προγράμματα δεν δίνουν αρκετή έμφαση σε θέματα που αφορούν την ισότητα των φύλων και την ενημέρωση για τη θέση των γυναικών στην κοινωνία, στον καταμερισμό της εργασίας και των οικογενειακών ρόλων κατά φύλα και στο μοντέλο της γυναίκας που συμμετέχει ισότιμα τόσο στον επαγγελματικό χώρο όσο και στα κέντρα λήψης αποφάσεων. (www.epeaek.gr)¹³⁶ Κάθε γυναίκα για να θεωρείται επιτυχημένη θα πρέπει να συγκεντρώνει ικανότητες και δεξιότητες με δεδομένο τους πολλαπλούς ρόλους που υποστηρίζει, δηλαδή το ρόλο της θηλυκής γυναίκας, της μητέρας της επαγγελματία, και συντρόφου-συζύγου. Ακόμη θα πρέπει να επιβεβαιώνεται κοινωνικά, επαγγελματικά και οικογενειακά. Η γυναίκα έχει τεράστια αποθέματα υπομονής, επιμονής, δημιουργικότητας, αντοχής και ευελιξίας.

¹³⁶ www.epeaek.gr

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Παράλληλα με την κατοχύρωση, στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών, όσο αναφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση, θα πρέπει να δημιουργηθεί η απαραίτητη υποδομή- μηχανισμοί ελέγχου, κυρώσεων- για την εφαρμογή και των περιορισμό των καταστρατηγήσεων των σχετικών νόμων.

Μέτρα που μπορούν να ληφθούν είναι:

- Η βελτίωση και επέκταση της παρερχόμενης κοινωνικής πρόνοιας, δηλαδή τη δημιουργία υπηρεσιών για την κάλυψη των οικογενειακών υποχρεώσεων των εργαζομένων γυναικών όπως η εναρμόνηση των σχολικών ωραρίων με τα ωράρια της εργασίας, η δημιουργία παιδικών σταθμών στους χώρους εργασίας και η ανάπτυξη της κρατικής υποδομής στη φροντίδα των εξαρτώμενων μελών της οικογένειας, π.χ. των ηλικιωμένων.
- Εφαρμογή μέτρων για την προώθηση της ισότητας στο χώρο εργασίας δίνοντας άμεση προτεραιότητα στις εργαζόμενες μητέρες.
- Συστηματική ενημέρωση όσο αφορά τα δικαιώματα που παρέχουν και τις υποχρεώσεις που επιβάλλουν οι νέοι θεσμοί και νόμοι.
- Επιβάλλεται η συνεχής επιμόρφωση και εξειδίκευση των γυναικών στις νέες τεχνολογίες, η ενημέρωση τους σχετικά με τους κινδύνους που εγκυμονούν οι άτυπες μορφές εργασίες και η άμεση υλοποίηση συστημάτων επανακατάρτισης, που χάρη της μητρότητας παρέμειναν εκτός αγοράς εργασίας αρκετό χρονικό διάστημα ή κρίθηκαν ανεπαρκείς λόγω ελαστικών ωραρίων απασχόλησης.
- Προετοιμασία - ενημέρωση των γυναικών για να εκμεταλλευτούν τις ευκαιρίες που δημιουργεί η ένταξη στην κοινότητα, παραπέρα προώθηση γυναικείων συνεταιρισμών.

- ✦ Όμως χρειάζεται και προσπάθεια ουσιαστική που θα περνά από το εκπαιδευτικό σύστημα, για να αλλάξουν οι αναχρονιστικές ανδροκρατικές δομές. Να προωθηθεί, δηλαδή, ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα κατάλληλο για αυτό το σκοπό που να εμπεριέχει μαθήματα ισότητας στο σχολικό πρόγραμμα κατά τα οποία τα αγόρια θα καταπιάνονται με θεωρητικά γυναικείες ασχολίες και τα κορίτσια με στερεοτυπικά ανδρικές τέχνες. Σχετικά προγράμματα ισχύουν σε άλλες χώρες. Παραδείγματος χάριν στη Δανία στα πλαίσια του μαθήματος της ισότητας, τα κορίτσια πηγαίνουν σε επαγγελματικές και τεχνικές σχολές και τα αγόρια παρακολουθούν μαθήματα οικιακής οικονομίας και επιφορτίζονται με τη φροντίδα παιδιών και ηλικιωμένων.
- ✦ Επίσης, τα Μ.Μ.Ε. θα πρέπει να συνεισφέρουν στην προώθηση και προβολή μιας πιο ανθρώπινης κοινωνίας και να πάψουν να προβάλλουν, όχι μόνο μέσα από τη λειτουργία της διαφήμισης, αλλά και από το είδος των εκπομπών που απευθύνονται στις ίδιες τις γυναίκες, την αναπαράσταση ενός κυρίαρχου ανδροκρατικού προτύπου.

Τέλος, σημειωτέον είναι ότι οι προτάσεις αυτές που πρέπει να διεκδικηθούν, πρέπει να δίνουν προοπτικές ισότιμων πολιτών και στην εργασία και στην κοινωνία. Πρέπει επίσης να προβάλλονται προτάσεις με στόχο την ανακατανομή των ρόλων των δύο φύλων στο επάγγελμα, την οικογένεια, την κοινωνία. Αξίζει να τονιστεί ότι η αλλαγή λειτουργίας των θεσμών μιας κοινωνίας περνά μέσα από τη διεκδίκηση αλλαγής τους.

Όμως για να επιτευχθούν αυτές οι αλλαγές πρέπει να τεθούν σε ισχύ από τα πρώτα χρόνια της ζωής κάθε ανθρώπου. Κάτι τέτοιο προετοιμάζει το άτομο να είναι ελαστικό και ευέλικτο στις απαιτήσεις της σύγχρονης ζωής και του προσφέρει τα απαραίτητα εφόδια ώστε να είναι αυτόνομο και να αναπτύσσει υγιείς συντροφικές σχέσεις.

Πρόληψη στην ανατροφή των παιδιών της οικογένειας:

α) η καλλιέργεια υγιούς ατμόσφαιρας στην οικογένεια και η αποφυγή των προκαταλήψεων και των στερεοτυπικών ρόλων. Αυτό θα επιτευχθεί με την προσπάθεια πρώτα των γονιών να δεχτούν το παιδί όπως είναι. Επίσης με σεβασμό στο παιδί, στην προσωπικότητά του. Δηλαδή να ακούν το παιδί και να δείχνουν κατανόηση χωρίς να το πιέζουν.

β) η ενθάρρυνση του παιδιού για ανεξαρτησία

γ) η αποφυγή οίκτου προς το παιδί

Προτείνεται, λοιπόν, για να οδηγηθεί η κοινωνία στην ολοκληρωτική εξάλειψη της ανισότητας των φύλων, να εξυψωθεί ο αγώνας των δύο φύλων ο οποίος συνίσταται στα ακόλουθα:

1) Στην αλλαγή της νοοτροπίας του συνόλου των ανθρώπων και των δύο φύλων. Αυτό θα επιτευχθεί με κοινή προσπάθεια, που θα αρχίζει από τον τρόπο αγωγής των παιδιών, με την άρση της σεξιστικής διαπαιδαγώγησης και την παροχή ίσων δυνατοτήτων μόρφωσης και εξέλιξης σε αγόρια και κορίτσια.

2) Με την αλλαγή της νομοθεσίας σε θέματα που αφορούν τις ανθρώπινες σχέσεις και την κατάργηση αναχρονιστικών και απάνθρωπων θεσμών, όπως για παράδειγμα η προίκα, και τη δικαιότερη ρύθμιση του οικογενειακού και εργατικού δικαίου. Προσπάθειες έχουν γίνει δεν έχουν ωστόσο ολοκληρωθεί.

3) Με τη δημιουργική και παραγωγική εργασία η γυναίκα θα εξασφαλίσει την οικονομική της αυτοτέλεια και θα αναλάβει ευθύνες, που θα χαλυβδώσουν τη θέλησή της και θα την απαλλάξουν από την ψυχική μειονεξία, τον παρασιτισμό και την προσωπική αποτελμάτωση.

Ο φεμινισμός δεν είναι υπόθεση μιας μειοψηφίας, αλλά αντιτίθεται σε έναν πολιτισμό, όπου ερμηνεύεται με άνισο τρόπο η σχέση των φύλων και αποκλείεται η ίση μεταχείρισή τους. Στις μέρες μας, συντελείται ένας θεμελιακός μετασχηματισμός των ρόλων, των θεσμών και των αξιών, γεγονός που μας κάνει να αισιοδοξούμε ότι ο πολιτισμός θα μας αποκαλύψει το άλλο του πρόσωπο μέσα από το οποίο θα προβάλλει η γυναίκα ως δημιουργός και

συνοδοιπόρος σε όλους τους τομείς της κοινωνικής δράσης.

Πρέπει να απαλλαγεί η κοινωνία από την παραδοσιακή πλάνη ότι η «γνήσια γυναίκα είναι εκείνη που το ανώτερο ιδανικό της είναι η περιποίηση του άνδρα της και το παιδιών της. Φυσικά, η γυναίκα σαν σύζυγος και μητέρα, παραμένει πάντοτε μία μορφή ζωής, που από βιολογικούς, ψυχικούς και κοινωνικούς όρους υπάρχει ως αρμόζουσα. Πέρα από αυτά όμως, η γυναίκα έχει αμέτρητες δυνατότητες της, με τις οποίες μπορεί να αναπτύξει την προσωπικότητά της χωρίς να χάνει τη «θηλυκότητα» της.

Όσες γυναίκες έχουν αυτονομηθεί εσωτερικά αντί να συνεχίσουν μια ζωή απώθησης και άρνησης, αντιμετωπίζουν τις εσωτερικές αλήθειες του εαυτού τους, όπως και τους φόβους και τα ξεπερνούν. Αυτές οι γυναίκες έχουν αυτονομηθεί πραγματικά.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΡΕΥΝΑ ΤΟΥ ΚΕ.Θ.Ι., ΕΤΟΥΣ 2003 ΜΕ ΘΕΜΑ:

ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΤΗ ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΛΛΑΔΑ:

ΨΥΧΟ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ

Αντικείμενο και στόχοι έρευνας

Η παρούσα έρευνα αποτελεί πρότυπη προσπάθεια καταγραφής των δεικτών ψυχικής υγείας των γυναικών στην Ελλάδα και φιλοδοξεί να παρουσιάσει αξιόπιστα και αντικειμενικά ερευνητικά δεδομένα τέτοια, που να συμβάλουν τόσο μεθοδολογικά, όσο και ερμηνευτικά: α) στην κατάδειξη των επιπέδων ψυχικής και σωματικής υγείας του γυναικείου πληθυσμού στην Ελλάδα και β) στην ανάδειξη και επισήμανση κατευθυντήριων γραμμών, ώστε να υπάρξει αποτελεσματικός σχεδιασμός κοινωνικής πρόνοιας και πρόληψης.

Μεθοδολογία και στάδια της έρευνας

Δείγμα

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε τυχαίο και αντιπροσωπευτικό δείγμα 1000 γυναικών, ηλικίας 18 έως 85 ετών, εκ των οποίων οι 699 είναι κάτοικοι του Λεκανοπεδίου Αττικής και οι 301 κάτοικοι του μείζονος Πολεοδομικού Συγκροτήματος της Θεσσαλονίκης. Οι 632 από τις γυναίκες του δείγματος είναι έγγαμες, οι 14 συγκατοικούν, οι 189 είναι άγαμες, οι 100 είναι χήρες και τέλος 52 είναι διαζευγμένες.

Το δείγμα έχει εξαχθεί με τη μέθοδο της τυχαίας πολυδιάστατης δειγματοληψίας. Για τη διασφάλιση της αντιπροσωπευτικότητας του δείγματος τηρήθηκαν οι ποσοτώσεις του πραγματικού πληθυσμού ως προς την ηλικία.

Μεθοδολογία

Η χορήγηση έγινε ατομικά το χειμώνα του 2003 στα νοικοκυριά των ερωτώμενων, όπου και συμπλήρωσαν τα ερωτηματολόγια. Λόγω της

ευαίσθητης φύσης του θέματος, και ως αντισταθμιστικές συνθήκες στην παρούσα έρευνα, απασχολήθηκαν αποκλειστικά γυναίκες ερευνήτριες και εξασφαλίστηκε διακριτικά η απουσία τρίτων προσώπων την ώρα της χορήγησης και συμπλήρωσης.

Οι γυναίκες ενημερώθηκαν ότι η συμμετοχή τους είναι προαιρετική και δόθηκαν οι απαιτούμενες διαβεβαιώσεις για την ανωνυμία της. Επίσης, τους ζητήθηκε να προσπαθήσουν να μην αφήνουν αναπάντητες ερωτήσεις. Ο συνολικός χρόνος που απαιτήθηκε για τη συμπλήρωση του ερευνητικού εργαλείου ήταν 35 με 40 λεπτά περίπου.

Εργαλεία

Στην αρχή της χορήγησης του ερευνητικού εργαλείου δόθηκαν από τις ερευνήτριες εισαγωγικές πληροφορίες για το πλαίσιο της έρευνας και τις δεοντολογικές αρχές της, όπως και κάποιες γενικές οδηγίες συμπλήρωσης. Για τη συλλογή του ερευνητικού υλικού χρησιμοποιήθηκαν:

1) Το Ερωτηματολόγιο Ποιότητας Ζωής (WHOQOL, Bref), το οποίο κατασκευάστηκε από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, προκείμενου να υπάρξει ένα διαπολιτιστικά έγκυρο ψυχομετρικό εργαλείο που να μετρά την Ποιότητα Ζωής υπό ευρύ πρίσμα. Η μετάφραση και η στάθμιση του ερωτηματολογίου για τη χορήγησή του στον ελληνικό πληθυσμό, έγινε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών σε συνεργασία με το Αιγινήτειο Ψυχιατρικό Νοσοκομείο υπό την αιγίδα του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας και εξασφάλισε τη γλωσσική και πολιτιστική εγκυρότητα του ερωτηματολογίου, ενώ χρειάστηκε να προστεθούν κάποιες ερωτήσεις σημαντικές για τον ελληνικό χώρο.

Το ερωτηματολόγιο στην αρχική μορφή του περιλαμβάνει 24 θεματικές ενότητες, που συνοψίζονται σε έξι υπο-κλίμακες και έναν γενικό τομέα που αξιολογεί την Ποιότητα Ζωής και την υγεία του ατόμου γενικά. Οι τέσσερις υπο-κλίμακες είναι η Σωματική Υγεία (απουσία ή παρουσία πόνου και

κόπωσης, ποιότητα ύπνου κ.τ.λ.), η Ψυχολογική Υγεία (θετικά ή αρνητικά συναισθήματα, αυτοεικόνα κ.τ.λ.), οι Κοινωνικές Σχέσεις (προσωπικές σχέσεις, σεξουαλική δραστηριότητα), το Περιβάλλον (οικιστικό, φυσικό, κοινωνική και υγειονομική πρόνοια). Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από 30 βασικές ερωτήσεις που αξιολογούν τη σημασία που αποδίδουν οι ερωτώμενοι στο περιεχόμενο κάθε θεματικής ενότητας. Οι ερωτήσεις ακολουθούν την πενταβάθμια κλίμακα του Likert και ζητείται από το υποκείμενο να τις απαντήσει, αναλογιζόμενο τον εαυτό του και τη ζωή του κατά τις δύο τελευταίες εβδομάδες. Οι μεγάλες βαθμολογίες στις διάφορες υπο-κλίμακες σηματοδοτούν καλή υγεία και Ποιότητα Ζωής για το υποκείμενο.

2) Το Ερωτηματολόγιο Γενικής Υγείας (General Health Questionnaire GHQ-28 των Goldberg & Hailer, 1979). Το GHQ-28 αποτελεί ανανεωμένη μορφή του GHQ-60 και είναι ένα ερωτηματολόγιο αυτό-αναφοράς, ευρέως χρησιμοποιούμενο που ως στόχο έχει την εκτίμηση της ψυχικής υγείας των ενηλίκων και την επισήμανση ψυχικών διαταραχών και ελαφρών μορφών ψυχοπαθολογίας στο γενικό πληθυσμό. Η συμπλήρωσή του είναι εύκολη και απαιτεί περίπου δέκα λεπτά. Το ερωτηματολόγιο αυτό μεταφράστηκε στην ελληνική γλώσσα και σύμφωνα με σχετική έρευνα, στην οποία συμμετείχαν 50 δίγλωσσα υποκείμενα και που δημοσιεύτηκε το 1991, οι δείκτες εγκυρότητάς του στην ελληνική έκδοση είναι ικανοποιητικοί.

Το ερωτηματολόγιο συνθέτουν 28 κλειστές ερωτήσεις που εκτιμούν την πρόσφατη ψυχοσωματική υγεία των ενηλίκων και αναφέρονται στην ύπαρξη ποικίλων ψυχοσωματικών ενοχλήσεων στον ενήλικα, στη φυσιολογική του δραστηριότητα, στην αποδοτικότητά του, στα συναισθήματά του για τη ζωή και στην αυτό-εκτίμησή του. Οι ερωτήσεις χωρίζονται σε 4 υπο-κλίμακες, καθεμία από τις οποίες περιλαμβάνει 7 ερωτήσεις. Οι υπο-κλίμακες αυτές αφορούν στα: α) Σωματικά Συμπτώματα, β) Άγχος/Αϋπνία, γ) Κοινωνική Δυσλειτουργία και δ) Μείζων Καταθλιπτική Διαταραχή.

Τα υποκείμενα καλούνται να εκτιμήσουν αν το σύμπτωμα ή η

συμπεριφορά που περιγράφει η ερώτηση παρουσιάζονται σε αυτά καθόλου, όχι περισσότερο από ό,τι συνήθως, μάλλον περισσότερο από ό,τι συνήθως ή πολύ περισσότερο από ό,τι συνήθως (αριθμητική κλίμακα 1-4). Το ερωτηματολόγιο αυτό παρέχει συνολική βαθμολογία γενικής ψυχικής υγείας για τον ενήλικα, καθώς επίσης και ξεχωριστές βαθμολογίες για τις επιμέρους κλίμακες. Οι μικρές βαθμολογίες στις διάφορες υπο-κλίμακες σηματοδοτούν και καλή υγεία για το υποκείμενο.

3) Επιπλέον χορηγήθηκε ένα συμπληρωματικό ερωτηματολόγιο με ερωτήσεις γενικού ενδιαφέροντος σχετικά με την καθημερινή ζωή και τις στάσεις των γυναικών του δείγματος ως προς διάφορα θέματα, καθώς και

4) Ένα ερωτηματολόγιο με ερωτήσεις για τη συλλογή δημογραφικών στοιχείων του δείγματος. Αυτές αφορούσαν στην οικογενειακή κατάσταση των γυναικών, την ύπαρξη παιδιών ή όχι, την ηλικία των γυναικών, το επάγγελμα, την μόρφωση, τον τόπο κατοικίας τους, καθώς και κάποιες ερωτήσεις σχετικά με άλλα άτομα (π.χ. ηλικία, εισόδημα, μορφωτικό επίπεδο) που ανήκουν στο ίδιο νοικοκυριό με τις γυναίκες-ερωτώμενες. Το ερευνητικό εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε παρατίθεται στο Παράρτημα.

Επεξεργασία και ανάλυση δεδομένων

Οι στατιστικές διαδικασίες που ακολουθήθηκαν για την περιγραφή και την ανάλυση των δεδομένων ήταν: α) καταμέτρηση των συχνοτήτων β) υπολογισμός του μέσου όρου και των ακραίων τιμών για όλες τις αριθμητικές απαντήσεις στις διάφορες ερωτήσεις, γ) cross-tabs χ^2 για τον έλεγχο της επίδρασης των διάφορων κατηγορικών μεταβλητών (π.χ. περιοχή, ηλικία, μορφωτικό επίπεδο των γυναικών) στις παρατηρούμενες διαφορετικές ποσοστιαίες αναλογίες που διαμορφώθηκαν από τις απαντήσεις που έδωσαν οι ερωτώμενες του δείγματος στις διάφορες ερωτήσεις, δ) T-test για την αναζήτηση των στατιστικά σημαντικών διαφορών ανάμεσα στους μέσους όρους των γυναικών του δείγματος σε σχέση με τον αριθμό ωρών καθημερινής

τηλεθέασης. Το T-Τεστ επίσης χρησιμοποιήθηκε για την ανεύρεση ή όχι στατιστικής σημαντικότητας ανάμεσα στη βαθμολογία των γυναικών του δείγματος στις διάφορες υπο-κλίμακες των GHQ και WHOQOL και ε) Απονα (F-κριτήριο) για την ανάλυση της διακύμανσης των τιμών που υπολογίστηκαν για τις οχτώ υπο-κλίμακες των εν λόγω ερωτηματολογίων ανάμεσα στις γυναίκες που ανήκουν σε διάφορες ηλικιακές, μορφωτικές, κοινωνικές ομάδες και που έχουν διαφορετική οικογενειακή κατάσταση.

ΚΥΡΙΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η πρώτη επιδημιολογική μελέτη στην Ελλάδα σχετικά με την Ψυχική Υγεία των γυναικών και πώς αυτή επηρεάζεται και αλληλεπιδρά με διάφορες ψυχο-κοινωνικές παραμέτρους, κατέδειξε τα κάτωθι βασικά πορίσματα:

- Το 24,8% των γυναικών δήλωσε ότι τον ελεύθερο χρόνο του ασχολείται κυρίως με οικιακές εργασίες. Το ίδιο περίπου ποσοστό γυναικών (24,7%) ανέφερε ότι συνήθως συναντά φίλους, ενώ ένα ποσοστό της τάξης του 24,2% ότι παρακολουθεί τηλεόραση.

- Προσπαθώντας να προσεγγίσουμε ερμηνευτικά τα δεδομένα αναφορικά με την ισοτιμία των δύο φύλων στην κοινωνία, θα λέγαμε ότι οι ερωτώμενες σε γενικές γραμμές πιστεύουν ότι έχουν επαρκώς ισότιμη αντιμετώπιση με τους άνδρες, ενώ μόνο ένα μικρό σχετικά ποσοστό θεωρεί ότι έχει επιτευχθεί η απόλυτη ισότητα μεταξύ των δύο φύλων (12,3%). Συγκεκριμένα, το 37,4% των γυναικών δήλωσε ότι έχει αρκετά ισότιμη αντιμετώπιση με τους άνδρες στην κοινωνία. Ακολουθεί το ποσοστό των γυναικών που ανέφεραν ότι έχουν ισότιμη αντιμετώπιση σε μέτριο βαθμό (31,8%), το ποσοστό των γυναικών εκείνων που θεωρούν ότι η αντιμετώπισή τους σε σχέση με τους άνδρες είναι λίγο ισότιμη (12,8%). Αξίζει να σημειωθεί ότι μόλις το 5% των γυναικών θεωρούν ότι δεν έχουν καθόλου ισότιμη αντιμετώπιση με τους άνδρες.

- Οι γυναίκες του δείγματος πιστεύουν ότι στην οικογένειά τους αντιμετωπίζονται περισσότερο ισότιμα από το σύζυγο/σύντροφο/πατέρα τους

από ό,τι στο ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο. Χαρακτηριστικό είναι το υψηλό ποσοστό των γυναικών που δήλωσαν ότι έχουν απόλυτη ισοτιμία με το άλλο φύλο στο οικογενειακό τους περιβάλλον (32,1%). Αρκετά υψηλό είναι, εξάλλου, το ποσοστό των γυναικών που ανέφεραν ότι αντιμετωπίζονται ισότιμα με τους άνδρες σε επαρκή βαθμό (37,9%). Μόλις το 2,1% των γυναικών ανέφεραν ότι δεν αντιμετωπίζονται καθόλου ισότιμα ανάμεσα σε στο οικογενειακό πλαίσιο.

- Αναφορικά με την κατανάλωση αλκοόλ, το μεγαλύτερο ποσοστό του δείγματος της έρευνας (61,8%) δεν καταναλώνει καθόλου αλκοόλ. Ακολουθεί το ποσοστό των γυναικών που ανέφεραν ότι καταναλώνουν λίγο αλκοόλ (32%), το ποσοστό εκείνων των γυναικών που καταναλώνουν αρκετό (4,8%), ενώ μόλις το 1% των γυναικών δήλωσαν ότι καταναλώνουν πάρα πολύ αλκοόλ

- Σε σχετική ερώτηση αναφορικά με την κατανάλωση νικοτίνης, το μεγαλύτερο ποσοστό των γυναικών του δείγματος δεν καταναλώνουν καθόλου νικοτίνη(59,5%). Ακολουθεί το ποσοστό των γυναικών ανέφεραν ότι καταναλώνουν αρκετή νικοτίνη, (15,2%), το ποσοστό των γυναικών που καταναλώνει λίγη(13,2%) και το ποσοστό των γυναικών που καταναλώνουν πολλή (8,8%). Αξιοσημείωτο είναι το εύρημα που δεικνύει ότι μόλις το 3,3% των γυναικών δηλώνουν ότι καταναλώνουν πάρα πολλή νικοτίνη.

- Η πλειοψηφία των γυναικών της έρευνας εμφανίζονται αισιόδοξες σχετικά με το μέλλον της ζωής τους (52,9%), ενώ το 34,4% των γυναικών ανέφερε ότι η ζωή τους θα παραμείνει η ίδια, ενώ μόνο ένα μικρό ποσοστό των γυναικών πιστεύει ότι η ζωή τους μελλοντικά θα είναι χειρότερη (10,3%).

- Στο ερώτημα που θέσαμε στις γυναίκες του δείγματος σχετικά με το ποια ζητήματα τις προκαλούν έντονη ανησυχία, το 32% των γυναικών δήλωσε ότι μεγαλύτερη ανησυχία αισθάνονται για την εγκληματικότητα, τα ναρκωτικά (23,6%) και η μόλυνση του περιβάλλοντος (18%).

- Σε παρεμφερή ερώτηση, η οποία όμως αφορά στην προσωπική ζωή των γυναικών, παρατηρούμε ότι τα κυριότερα ζητήματα που προκαλούν ανησυχία

στις ερωτώμενες γυναίκες, είναι η οικονομική τους κατάσταση (26,7%), η ανάγκη να αποπερατώνουν με επιτυχία τις δραστηριότητές τους (13,4%), η πάροδος του χρόνου και ο επακόλουθος φόβος των γηρατειών (11,4%).

- Στην ερώτηση που αφορούσε στη χρήση ψυχοφαρμάκων ή ηρεμιστικών, η πλειοψηφία των γυναικών ανέφερε ότι δεν χρησιμοποιούν ποτέ ψυχοφάρμακα/ηρεμιστικά (84,7%). Το 7,9% αναφέρει ότι καταφεύγει στα παραπάνω σπάνια, το 3,7% μερικές φορές, το 1,2% συχνά και μόνο το 1,9% δήλωσε ότι χρησιμοποιεί σε καθημερινή βάση ψυχοτρόπες ουσίες.

- Στην παρούσα έρευνα είναι έκδηλες οι ανάγκες των ερωτώμενων, οι οποίες προκύπτουν κυρίως από το σύγχρονο τρόπο ζωής: οι πολλαπλοί ρόλοι που αναλαμβάνει η γυναίκα δεν της επιτρέπουν να έχει τόσο ελεύθερο χρόνο, όσο θα ήθελε, ώστε να τον αφιερώσει είτε στον εαυτό της, είτε στην οικογένειά της. Έτσι, το 33,6% των γυναικών θα επένδυε το χρόνο του στα παιδιά του. Ακολουθεί το ποσοστό των γυναικών που θα τον επένδυε στην προσωπική του καλλιέργεια (18,6%), ενώ το ποσοστό των γυναικών που θα επένδυαν τον ελεύθερο χρόνο του στη φροντίδα του εαυτού, αγγίζει το 17,2%.

- Οι επιθυμίες-ανάγκες των γυναικών εστιάζονται κυρίως στην ευρύτερη σφαίρα της Ποιότητας Ζωής που θα ήθελαν να έχουν. Έτσι, το 26,3% των γυναικών θα επιθυμούσε να έχει καλύτερη υγεία. Ακολουθούν το ποσοστό των γυναικών που θα ήθελε να έχει τη δυνατότητα πραγματοποίησης ταξιδιών(23,9%) και το ποσοστό των γυναικών που θα ήθελε περισσότερα χρήματα(22,7%).

- Θέσαμε στις γυναίκες το ερώτημα αν έχουν αντιμετωπίσει στη ζωή τους Διαταραχή Ανορεξίας ή Βουλιμίας. Η πλειοψηφία των γυναικών ανέφερε ότι δεν έχει αντιμετωπίσει ποτέ τη μία ή την άλλη διαταραχή (68%). Μόλις το 15,9% των γυναικών έχει αντιμετωπίσει Βουλιμία, ενώ το 11% των γυναικών έχει αντιμετωπίσει Ανορεξία.

- Η εικόνα του σώματος που διατηρεί το άτομο για τον εαυτό του κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική, καθώς επιδρά καθοριστικά στη λειτουργικότητά του και

επιφέρει σημαντική υποκειμενική ενόχληση ή έκπτωση σε κοινωνικό, επαγγελματικό ή διαπροσωπικό επίπεδο, εάν το άτομο δεν είναι ικανοποιημένο με την πρώτη. Σε ανάλογη ερώτηση σχετικά με το βαθμό ικανοποίησης των γυναικών από την εικόνα του σώματός τους, το 42,6% απάντησε ότι είναι αρκετά ευχαριστημένο. Θετικό, εξάλλου, χαρακτηρίζεται το γεγονός ότι μόλις το 3,8% των γυναικών ανέφερε ότι δεν είναι καθόλου ικανοποιημένο από την εικόνα του σώματός του.

- Αναφορικά με το χρόνο που διαθέτουν οι γυναίκες στην τηλεθέαση, καταγράφηκε ότι το 25,6% του δείγματος παρακολουθεί τηλεόραση 3 ώρες ημερησίως, ενώ ακολουθεί το 21% των γυναικών που αφιερώνουν στην παρακολούθηση τηλεόρασης περίπου 4 ώρες την ημέρα.

- Αναφορικά με την υποστήριξη που δέχονται οι γυναίκες από το στενό ή ευρύτερο κοινωνικό τους περιβάλλον, η πλειοψηφία του δείγματος (42,8%) ανέφερε ότι υποστηρίζεται σε μεγάλο βαθμό από το τελευταίο όταν προκύπτει κάποια ανάγκη ή πρόβλημα, ενώ ακολουθεί το ποσοστό των γυναικών που δήλωσε ότι υποστηρίζεται σε μέτριο βαθμό (31%). Αξίζει να σημειωθεί ότι μόλις το 3,3% των γυναικών ανέφερε ότι δεν υποστηρίζεται καθόλου από το κοινωνικό του περιβάλλον.

- Στην παρούσα έρευνα τα αποτελέσματα της στατιστικής ανάλυσης του ερωτηματολογίου για την Ποιότητα Ζωής, δεικνύουν ότι σε γενικές γραμμές οι ερωτώμενες είναι ικανοποιημένες από τη ζωή τους, έχουν καλό βαθμό προσαρμογής και λειτουργικότητας και δεν αντιμετωπίζουν ιδιαίτερα προβλήματα στους επιμέρους τομείς που εξετάζονται. Τα κυρίαρχα ποσοστά δεν συναντώνται στην απόλυτη διαβάθμιση της κλίμακας που χρησιμοποιείται, ενώ τα ποσοστά που παρουσιάζονται στην ελάχιστη διαβάθμιση, είναι σημαντικά χαμηλά.

- η πλειοψηφία του δείγματος των γυναικών ανέφερε ότι η ποιότητα της ζωής του είναι καλή (46%).

- Το 43,5% των γυναικών παρουσιάστηκε ικανοποιημένο από την

κατάσταση της υγείας του.

- Παράλληλα, η πλειοψηφία του δείγματος των γυναικών ανέφερε ότι οι σωματικοί πόνοι δεν αποτελούν εμπόδιο αναφορικά με τις δουλειές του σπιτιού (54,8%), και συμπληρωματικά το 66% δήλωσε ότι δεν χρειάζεται κάποιου είδους ιατρική θεραπεία για να λειτουργήσει ικανοποιητικά στην καθημερινή ζωή του.

- Επιπρόσθετα, το 43% των γυναικών απολαμβάνει τη ζωή του σε μεγάλο βαθμό και αισθάνεται έντονα ότι η ζωή του έχει νόημα (47%).

- Το 39,4% των γυναικών απάντησε ότι αισθάνεται ασφαλές σε μέτριο βαθμό από εξωτερικούς κινδύνους στην καθημερινή του ζωή.

- Εξάλλου, η πλειοψηφία των γυναικών (44,3%) ανέφερε ότι διαθέτει υψηλά επίπεδα ενεργητικότητας ως προς τις δραστηριότητες της καθημερινής ζωής.

- Η πλειοψηφία του δείγματος των γυναικών (44,5%) δήλωσε ότι αποδέχεται σε μεγάλο βαθμό τη σωματική του εμφάνιση.

- Το 38,3% των γυναικών ανέφερε ότι μπορεί πολύ εύκολα να έχει πρόσβαση στην πληροφόρηση για θέματα που αφορούν στην καθημερινότητα.

- Παράλληλα, το 30,6% των γυναικών απάντησε ότι δεν έχει στη διάθεσή του όσο ελεύθερο χρόνο θα ήθελε για ψυχαγωγία.

- Η πλειοψηφία του δείγματος των γυναικών δήλωσε ικανοποιημένο τόσο από την ικανότητά του να αντεπεξέρχεται στις δραστηριότητες της καθημερινής ζωής (50,5%), όσο και από την ικανότητά του για εργασία, την οποία και αξιολογούν πολύ θετικά (46,6%).

- Επιπρόσθετα, το μεγαλύτερο ποσοστό του δείγματος ανέφερε ότι είναι ικανοποιημένο από τον εαυτό του (55%), πολύ ικανοποιημένο από τις προσωπικές του σχέσεις (51,4%) και αρκετά ικανοποιημένο από τη σεξουαλική του ζωή (36,7%).

- Εξάλλου, το 49,5% των γυναικών δήλωσε ότι είναι ικανοποιημένο από την υποστήριξη που δέχεται από το φιλικό του περιβάλλον και από την

ατμόσφαιρα που επικρατεί στο οικογενειακό του περιβάλλον (52,8%).

- Το μεγαλύτερο ποσοστό των γυναικών (31,7%) ανέφερε ότι είναι πολύ ικανοποιημένο από την εργασία του.

- Σχετικά με τις υπηρεσίες υγείας και την παροχή τους στις γυναίκες, το 31,7% ανέφερε ότι δεν είναι ούτε δυσαρεστημένο, αλλά ούτε και ικανοποιημένο από τις τελευταίες, ενώ δήλωσε ότι δεν παρουσιάζει κανένα πρόβλημα υγείας (67,9%).

- Σε συγκεκριμένες ερωτήσεις που αφορούσαν στην ανίχνευση συμπτωμάτων Κατάθλιψης ή/και άγχους (για παράδειγμα διαταραχές στον ύπνο, στην πρόσληψη τροφής, αίσθημα ανημπόριας, αυτοκτονικός ιδεασμός, κλπ), τα αποτελέσματα δεικνύουν ότι οι ερωτώμενες σε γενικές γραμμές δεν παρουσιάζουν συμπτώματα που να επιβαρύνουν δραστικά την ψυχική τους υγεία. Το ποσοστό των γυναικών που φαίνεται να εμφανίζει καταθλιπτική συμπτωματολογία είναι μικρό και ανάλογο άλλων μελετών σε γενικούς πληθυσμούς που εξετάζουν την ύπαρξη Κατάθλιψης.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

- Εξαιτίας της πολυπλοκότητας των παραγόντων που επηρεάζουν την ψυχική υγεία της γυναίκας και προκειμένου να υπάρξει αποτελεσματική πολιτική σε αυτόν τον τομέα, θα πρέπει να δοθεί έμφαση στην έρευνα. Η επιδημιολογική έρευνα στην ψυχική υγεία έχει εφαρμογή αφενός στον σχεδιασμό των υπηρεσιών ψυχικής υγείας και αφετέρου στην κατάλληλη εκπαίδευση των επαγγελματιών, καθώς και στην ανάπτυξη στρατηγικών για την ενίσχυση της ψυχικής υγείας και της πρόληψης της ψυχικής ασθένειας.

- Η πληροφόρηση σχετικά με μεταβολές στη συχνότητα των κλινικών χαρακτηριστικών στην ψυχική ασθένεια στους πληθυσμούς, ή μεταξύ υπό-ομάδων και πληθυσμών, συνεισφέρει ενεργά στην κατανόηση των στοιχείων

που αναφέρονται στην ψυχική υγεία. Το φύλο, ως μεταβλητή στις επιδημιολογικές έρευνες, έχει αναγνωριστεί ως σημαντική ερμηνευτική παράμετρος, καθώς αναφέρονται διαφορές μεταξύ των φύλων στη διάγνωση, τις εκδηλώσεις της ψυχικής ασθένειας και στη θεραπεία της. Παρά τις σαφείς διαφορές μεταξύ των φύλων αναφορικά με τον επιπολασμό των διαφόρων ψυχικών διαταραχών, υπάρχει σχετικά μικρή σύνδεση μεταξύ των επιδημιολογικών ερευνών, των αιτιολογικών ερευνών και των ερευνών παρέμβασης. Ως εκ τούτου, κρίνεται σκόπιμη η διεξαγωγή παραλλήλων ερευνών στο παραπάνω πεδίο.

- Παρατηρείται, εξάλλου, ανακρίβεια στον προσδιορισμό και την περιγραφή των διαφορών στην κατάσταση υγείας, στην αιτιολογία, την εξέλιξη και τη θεραπεία μεταξύ των δύο φύλων. Η δυσκολία αυτή αντανακλά την επίμονη εννοιολογική έλλειψη σαφήνειας που σχετίζεται με το ρόλο των βιολογικών, κοινωνικών και πολιτισμικών παραγόντων, οι οποίοι εμπλέκονται στις παρατηρούμενες διαφορές ως προς την ψυχική υγεία ανδρών και γυναικών.

Κατά συνέπεια, ο όρος «φύλο» χρησιμοποιείται για να αναφερθούμε σε πολλαπλές διαδικασίες και παράγοντες. Θεωρείται απαραίτητος ο καθορισμός των εννοιολογικών μοντέλων που χρησιμοποιούνται στην έρευνα της ψυχικής υγείας, με σκοπό να προσδιοριστούν σαφέστερα τα πεδία παρέμβασης και να υπάρξει αποτελεσματικότερη χάραξη πολιτικής στον τομέα της ψυχικής υγείας της γυναίκας.

- Κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων δεκαετιών, η πρόοδος στη διάγνωση και στη μεθοδολογία έρευνας, κατέστησε δυνατό στους ερευνητές να εγκαθιδρύνουν γενικές εκτιμήσεις αναφορικά με την επίδραση και τις ανάγκες των υπηρεσιών που προσφέρονται στις ενήλικες γυναίκες με ψυχικές διαταραχές. Εντούτοις, ελλείπουν οι έρευνες που αφορούν στις νεαρότερες γυναίκες. Η ανάγκη διεξαγωγής ερευνών για τις τελευταίες είναι επιτακτική, καθώς σε πολλές ψυχικές διαταραχές οι διαφορές των φύλων εμφανίζονται

πρώτα στην εφηβεία - όπου παρατηρείται και η ηλικία έναρξης των διαταραχών – όταν η πρόωμη θεραπευτική παρέμβαση είναι δυνατόν να είναι περισσότερο αποτελεσματική στην πρόληψη ψυχικών διαταραχών που βρίσκονται σε πλήρη εξέλιξη.

- Εξάλλου, θα πρέπει να πραγματοποιηθούν έρευνες σχετικά με την υποτροπή των ασθενειών, τη χρονιότητά τους, τις συνοδές διαταραχές που παρατηρούνται, την πορεία των νόσων και τη δυσλειτουργία που προκαλούν, καθώς ούτε και σε αυτούς τους τομείς υπάρχουν αρκετά ερευνητικά δεδομένα, τόσο όσον αφορά στις γυναίκες του γενικού πληθυσμού, όσο και σε μειονοτικές ομάδες γυναικών, για τις οποίες είναι σκόπιμο να προβλεφθεί ειδική μέριμνα και παρέμβαση, καθώς η προσέγγιση σε αυτές τις ομάδες δεν είναι εύκολα προσβάσιμη.

- Ειδική μέριμνα και σημασία θα πρέπει να δοθεί και στη σημαντικότητα των σχέσεων (οικογενειακών και άλλων), στη κοινωνική υποστήριξη και στα δίκτυα για τις γυναίκες, τα οποία επηρεάζουν τόσο τη ζωή τους, όσο και την ψυχική τους υγεία. Τα προγράμματα για την ψυχική υγεία των γυναικών θα πρέπει να αναπτυχθούν περαιτέρω.

- Επιπρόσθετα, κρίνεται σκόπιμο να σχεδιαστούν διαγνωστικά εργαλεία, ώστε να αποφεύγεται ο στιγματισμός ή η αρνητική απόδοση χαρακτηριστικών στις αντιδράσεις των γυναικών σε παθολογικές καταστάσεις ή παθολογικά συστήματα.

- Η ψυχική υγεία θα πρέπει να αναγνωριστεί ως ένα πολύ σημαντικό θέμα στο πεδίο της δημόσιας υγείας. Η έμφαση είναι σκόπιμο να δοθεί στην προώθηση της υγείας, στην πρόληψη, στη πολιτική που χαράσσεται για την υγεία και γενικά στους ευρείς καθοριστικούς παράγοντες του συγκεκριμένου τομέα, παρά στην επικέντρωση αποκλειστικά στις υπηρεσίες υγείας.

- Η πληροφόρηση και η πρόσβαση στις υπηρεσίες της ψυχικής υγείας, θα πρέπει να είναι διαθέσιμες για όλες τις κοινωνικο-οικονομικές ομάδες. Τα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτισμικά στοιχεία της ψυχικής υγείας των

γυναικών πρέπει να τύχουν αναγνώρισης και απόδοσης της δέουσας σημασίας παράλληλα με τη βιολογική βάση που αποδίδεται στις ψυχικές διαταραχές, ώστε να υπάρξει αλλαγή στη στάση της κοινωνίας απέναντι στις γυναίκες και με αυτόν τον τρόπο να πάψουν να υφίστανται διακρίσεις ή προκαταλήψεις εις βάρος των τελευταίων.

Πίνακας 1.

«Γυναικεία βραβεία Νόμπελ»

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΒΡΑΒΕΙΑ ΝΟΜΠΕΛ			
ΟΝΟΜΑ	ΧΩΡΑ	ΕΙΔΟΣ ΒΡΑΒΕΙΩΝ	ΕΤΟΣ
Μαρία Κιουρί	Γαλλία	Φυσικής	1903
Βέρθα φον Σούτνερ	Αυστρία	Ειρήνης	1905
Σέλμα Λάγκερλεφ	Σουηδία	Λογοτεχνίας	1909
Μαρία Κιουρί	Γαλλία	Χημείας	1911
Γκράτσια Ντελέντα	Ιταλία	Λογοτεχνίας	1926
Σίγκριντ Ούντσεν	Νορβηγία	Λογοτεχνίας	1928
Τζέιν Άνταμς	Ην. Πολιτείες	Ειρήνης	1931
Ειρήνη Ζολιό-Κιουρί	Γαλλία	Χημείας	1935
Περλ Μπακ	Ην. Πολιτείες	Λογοτεχνίας	1938
Γαβριέλα Μισιράλ	Χιλή	Λογοτεχνίας	1945
Αιμιλία Γκριν Μπαλτς	Ην. Πολιτείες	Ειρήνης	1946
Μαρία Γκόπερτ-Μάιερ	Ην. Πολιτείες	Φυσικής	1963
Δωροθέα Κρόουφουτ-Χότζκιν	Μ. Βρετανία	Χημείας	1964
Νέλη Σακς	Γερμανία	Λογοτεχνίας	1966
Μάιρεντ Κόριγκαν	Μ. Βρετανία	Ειρήνης	1976
Μπέττι Ουίλιαμς			
Τερέζα ντε Καλκούτα (Αδελφή Τερέζα)	Ινδία	Ειρήνης	1979
Άλβα Μίρνταλ	Σουηδία	Ειρήνης	1982
Μπάρμπαρα Μακ Σίντοκ	Ην. Πολιτείες	Ιατρικής	1983
Ρίτα Λέβι-Μονταλόρι	Ην. Πολιτείες	Ιατρικής	1986
Γερτρούδη Έλιον	Ην. Πολιτείες	Ιατρικής	1988
Ναντίνα Γκόρντμερ	Ν. Αφρική	Λογοτεχνίας	1991
Άουνγκ Σαν Σούου Κί	Βιρμανία	Ειρήνης	1991
Ριγκομπέρτα Μέντσου*	Γουατεμάλα	Ειρήνης	1992

Καρζής Θ., 1993, «Η γυναίκα στον 20ό αιώνα . Βιομηχανική επανάσταση, μάχη της ψήφου, γυναίκες στον πόλεμο, κοινωνική επανάσταση», Φιλιππότης, Αθήνα, σελ.196

Πίνακας 2.

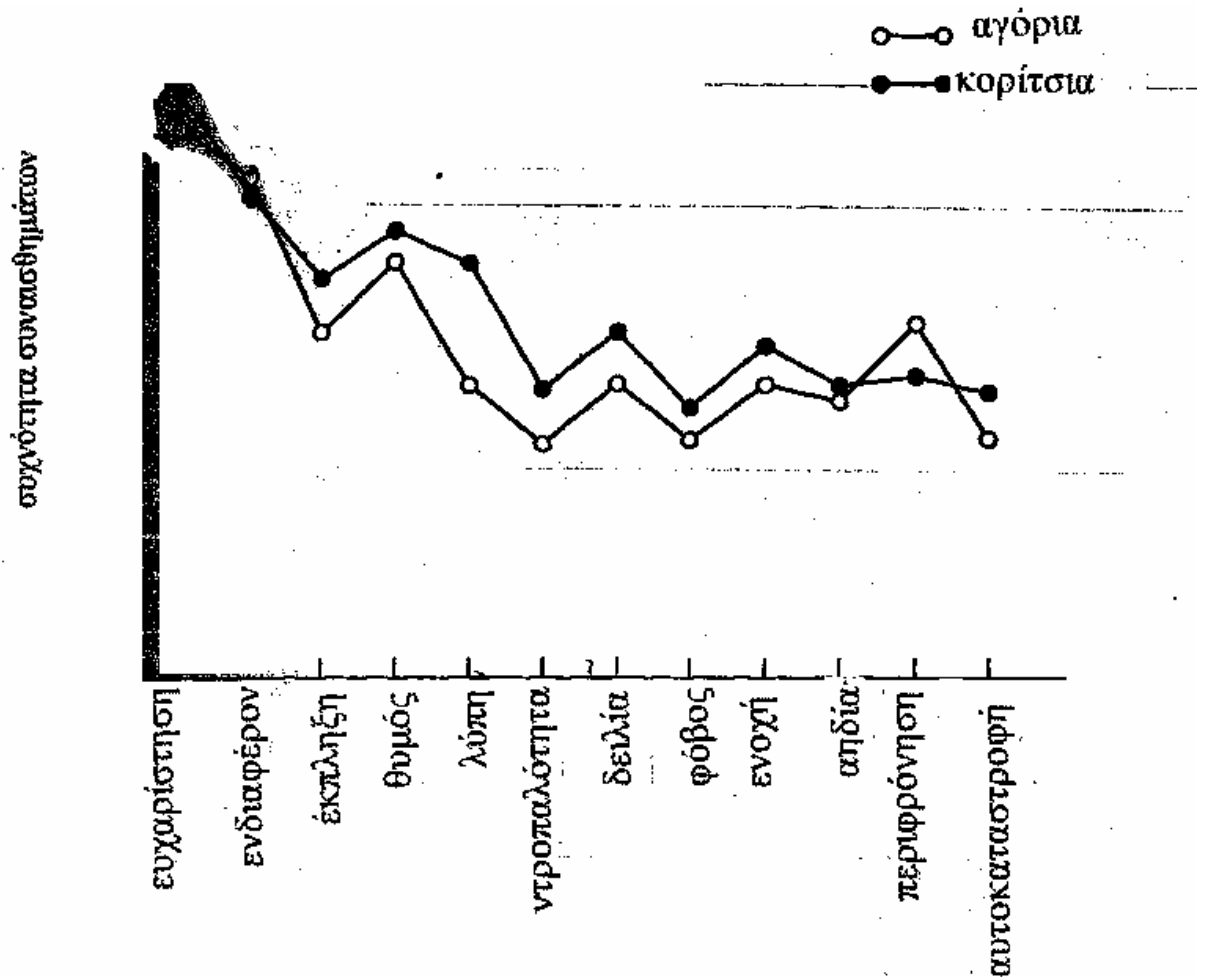
«Πώς διαθέτουν το χρόνο τους οι παντρεμένες γυναίκες στην πόλη και στην ύπαιθρο»

Αριθμός παιδιών	0			1			2			3 και πάνω		
Γυναίκα στο σπίτι	54,3			71,2			75,5			77,5		
	Έργ. στο σπίτι	Έπαγγ. δραστ.	σύνολο	Έργ. στο σπίτι	Έπαγγ. δραστ.	σύνολο	Έργ. στο σπίτι	Έπαγγ. δραστ.	σύνολο	Έργ. στο σπίτι	Έπαγγ. δραστ.	σύνολο
Μισθωτή	27,5	50,1	77,6	39,1	44,5	83,6	46,6	36,9	83,5	49,7	34,3	84
Άγροτίσσα	45,6	34,8	80,4	55,2	28,4	83,6	57,2	30,7	87,9	66,3	21,4	87,7

Alzon Claude ,1976, “la femme potiche et la femme bonniche” , μτφρ: Μαρτίνου Σοφία «η διπλή καταπίεση της γυναίκας-εξουσία αστική και εξουσία αντρική», Ράπα, Αθήνα, σελ.31

Πίνακας 3.

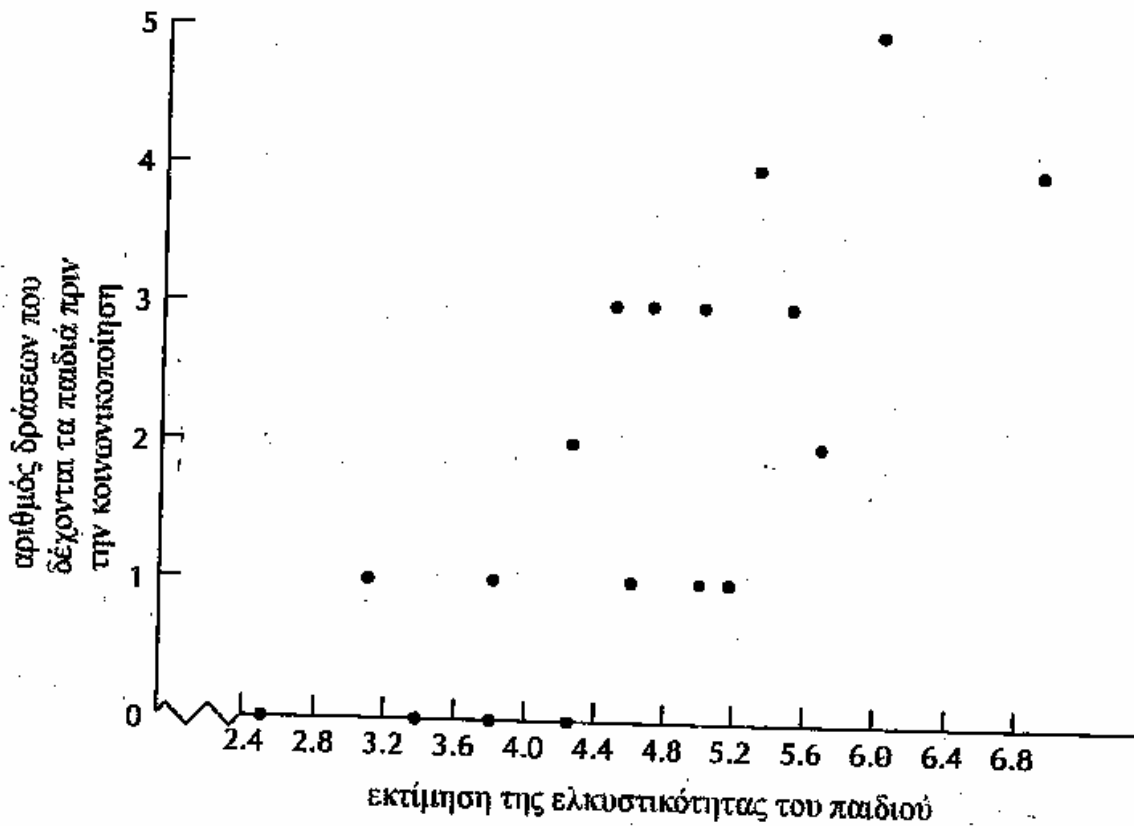
«Διαφυλικές συγκρίσεις σε 12 διαφορετικά συναισθήματα σε αγόρια και κορίτσια»

Stapley J.C. & Haviland J.M. ,1989, "Beyond depression: Gender differences in normal adolescents' emotional experiences", Sex Roles,20, 295-308

Πίνακας 4.

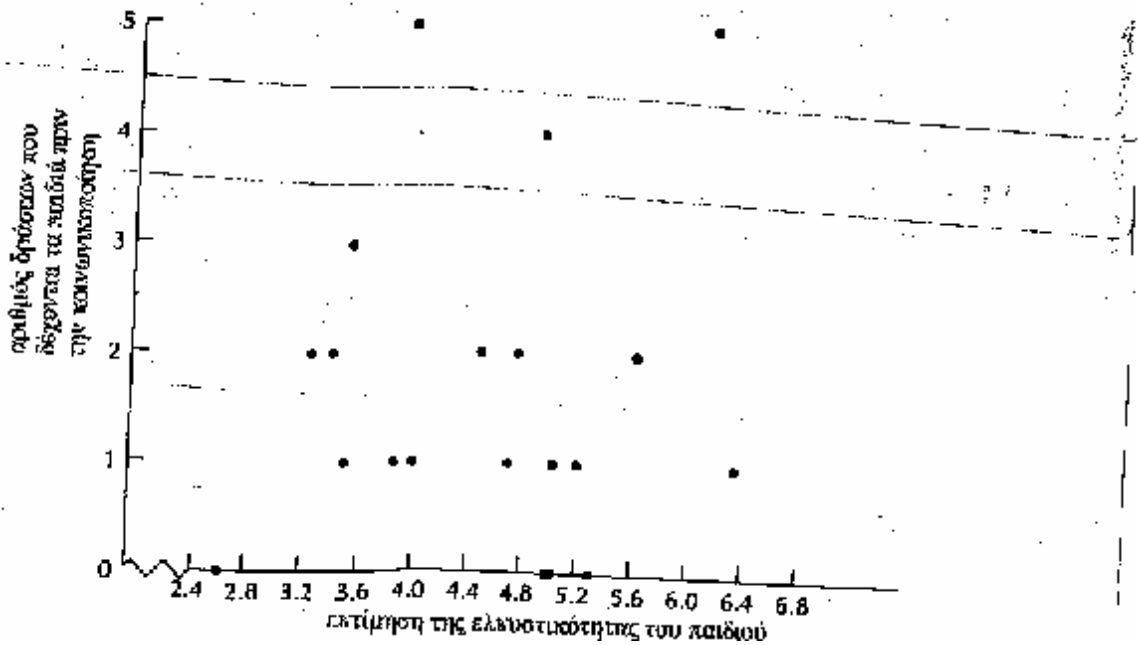
«Η σχέση ανάμεσα στην ελκυστική εμφάνιση και στην μεταχείριση προς τα κορίτσια πριν την κοινωνικοποίηση»

Smith, G.J., 1985, "Facial and full-length ratings of attractiveness relayed to the social interactions of young childrens ", *Sex roles*, 12, 287-293

Πίνακας 5.

«Η σχέση μεταξύ της ελκυστικής εμφάνισης και της μεταχείρισης προς τα αγόρια πριν την κοινωνικοποίηση»

Smith, G.J., 1985, "Facial and full-length ratings of attractiveness relayed to the social interactions of young childrens ", Sex roles, 12, 287-293

Πίνακας 6.

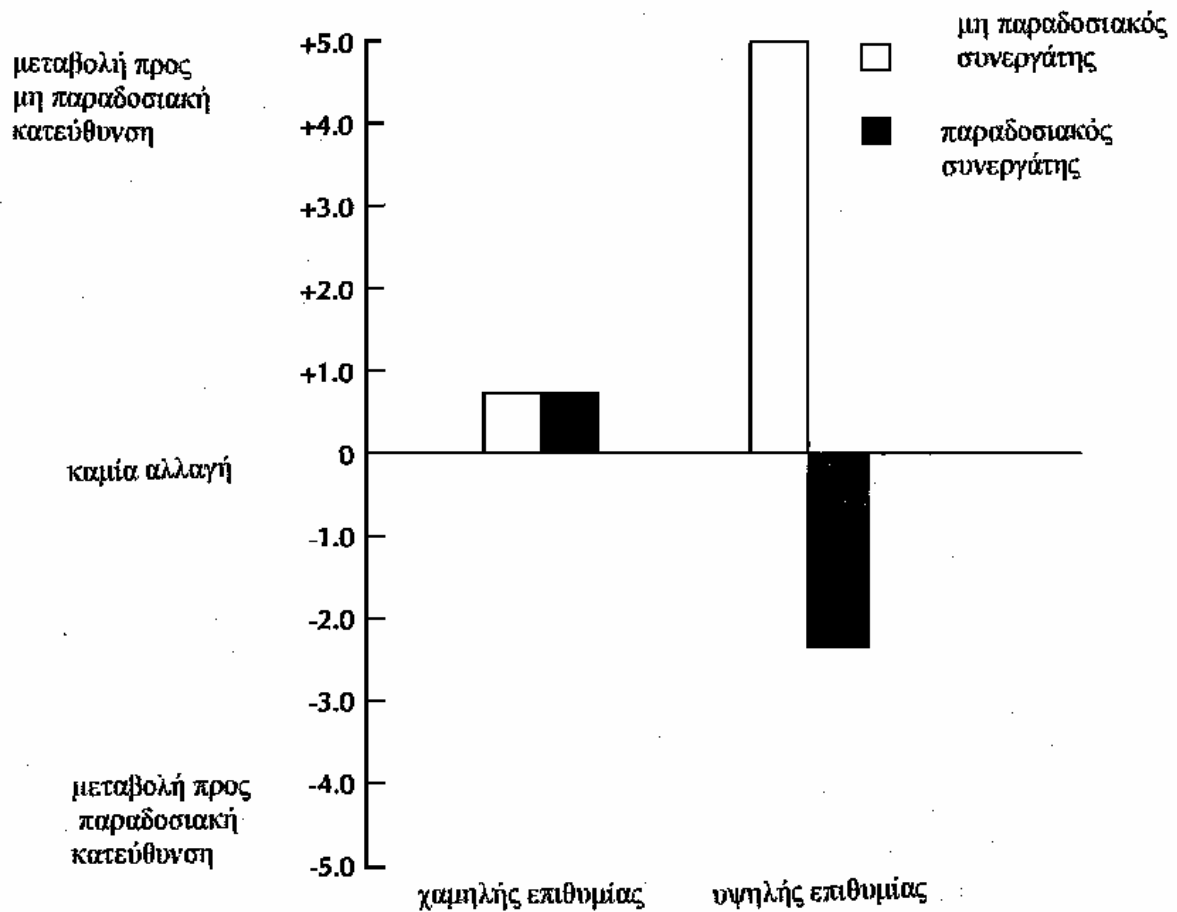
«Χαρακτηριστικά που θεωρούνται σημαντικά από άνδρες και γυναίκες για τις σεξουαλικές και τις σημαντικές συντροφικές σχέσεις, με σειρά προτεραιότητας»

	Γυναίκες κρίνουν Άνδρες	Άνδρες κρίνουν γυναίκες
Σεξουαλικές σχέσεις	ελκυστικότητα Σεξουαλικότητα Θέρμη/ενθουσιασμός Προσωπικότητα Φροντίδα	Εμφάνιση/σιλουέτα Σεξουαλικότητα Ελκυστικότητα Χαρακτηριστικά προσώπου Γοφοί/μηροί
Σημαντικές σχέσεις	Ειλικρίνεια Αφοσίωση Προσωπικότητα Θέρμη/ενθουσιασμός Ευγένεια	Ειλικρίνεια Προσωπικότητα Αφοσίωση Ευαισθησία Θέρμη/ενθουσιασμός

 Nevid J.S., 1984, "Sex differences in factors of romantic attraction", Sex Roles, 11,401-411

Πίνακας 7.

«Αλλαγές στον τρόπο που οι γυναίκες παρουσιάζουν τον εαυτό τους ανάλογα με την εικόνα που θεωρούν αποδεκτή από το συνεργάτη τους και την άποψη του για τις γυναίκες»

-----Zanna

M. P. & Pack S.J., 1975, "On the self-fulfilling nature of apparent sex differences in behavior", *Journal of Experimental Social Psychology*, 11, 583-591

Πίνακας 8. Έρευνα του Παιδαγωγικού Τμήματος του Πανεπιστημίου Πατρών (1995-1998) με θέμα:

«Κατανομή (απόλυτες συχνότητες) του δείγματος, αγοριών και κοριτσιών, με βάση τις απαντήσεις τους στο ερώτημα: “Ποια επαγγέλματα είναι αντρικά και ποια γυναικεία;”

Αντρικά επαγγέλματα			Γυναικεία επαγγέλματα			Ουδέτερα επαγγέλματα		
Επάγγελμα	Κορίτσια (N)	Αγόρια (N)	Επάγγελμα	Κορίτσια (N)	Αγόρια (N)	Επάγγελμα	Κορίτσια (N)	Αγόρια (N)
Ταξιαγής	110	108	Είθροποιός	50	64	Φαρμακοποιός	103	104
Αστυνομικός	100	103	Δάσκαλος/α	73	82	Πωλητής/τρια	110	91
Ζωγράφος	99	100	Μαδίστρα	66	74	Γραμματέας	99	85
Σύνολο	309	312	Σύνολο	189	210	Σύνολο	312	280

Παρασκευόπουλος Ν. Ιωάννης, Μπεζεβέγκης Ηλίας, Γιαννίτσας Νικόλαος, Καραθανάση Αρετή, 1998, «Διαφυλικές Σχέσεις-Εισηγήσεις στο Σεμινάριο Κατάρτισης Εκπαιδευτικών Στελεχών σε Θέματα Σεξουαλικής Αγωγής και Ισότητας των Φύλων», β' τόμος, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα, σελ.290

Η Λέξη της Άντζελας

Όταν η Άντζελα ήταν πολύ μικρή
Στην ηλικία των δύο ή τριών ετών ή κάτι τέτοιο,
η μητέρα της κι ο πατέρας της
τη δίδαξαν να μη λέει ποτέ ΟΧΙ.
Της έμαθαν ότι έπρεπε πάντα να συμφωνεί
με οτιδήποτε της έλεγαν οι άλλοι και
αν εκείνη δεν υπάκουε, την έδερναν
και την έστελναν τιμωρία στο κρεβάτι της.

Έτσι η Άντζελα μεγάλωσε
και έγινε ένα πολύ υπάκουο παιδί.
Ποτέ δε θύμωνε
και ποτέ δεν εξαγριωνόταν.
Νοιαζόταν πάντα, μοιραζόταν τα πάντα,
ποτέ δε διαφώνησε.
Και ό,τι κι αν έλεγαν οι γονείς της,
εκείνη πίστευε πως είχαν δίκιο.

Η Άντζελα, ο άγγελος, πήγε πολύ καλά στο σχολείο,
κι όπως ήταν φυσικό, ακολουθούσε όλους τους κανόνες.
Οι δάσκαλοί της έλεγαν ότι ήταν πολύ καλά αναθρεμμένη,
τόσο ήσυχη και τόσο καλή.
Αλλά τι ένιωθε μέσα της η Άντζελα
ποτέ δεν το κατάλαβαν.

Η Άντζελα είχε πολλούς φίλους
που την αγαπούσαν για το χαμόγελό της.
Ήξεραν ότι ήταν ο τύπος του κοριτσιού
που θα έκανε τα πάντα.
κι όταν ήταν γριπωμένη
κι όταν πραγματικά χρειαζόταν να ξεκουραστεί,
αν κάποιος της ζητούσε τη βοήθειά της
εκείνη έλεγε πάντα Ναι.

Όταν η Άντζελα ήταν τριάντα ετών
Και σύζυγος δικηγόρου,
είχε σπίτι και οικογένεια και μια καλή κοινωνική ζωή.
Είχε μια μικρή κόρη τεσσάρων,
Και ένα γιό εννέα χρόνων,
Κι αν κάποιος τη ρωτούσε πως αισθάνεται

εκείνη απαντούσε, «πολύ καλά».

Αλλά μια κρύα νύχτα κοντά στα Χριστούγεννα
όταν η οικογένειά της κοιμόταν,
αυτή είχε μείνει άπνη
και άσχημες σκέψεις τριγυρνούσαν στο κεφάλι της.
Δεν ήξερε γιατί, ούτε και πώς,
αλλά ήθελε να τερματίσει τη ζωή της.
Έτσι παρακάλεσε
οποιοδήποτε την είχε φέρει σ' αυτό τον κόσμο
να τη πάρει πάλι μαζί του.

Και τότε άκουσε, από βαθειά μέσα της,
μια φωνή που ήταν απαλή και χαμηλή.
Της είπε μόνο μια λέξη.
Κι η λέξη που της είπε ήταν...OXI.

Από κείνη τη στιγμή,
η Άντζελα ήξερε ακριβώς τι έπρεπε να κάνει.
Η ζωή της εξαρτιόταν από αυτή τη λέξη,
έτσι, αυτήν άκουσαν οι αγαπημένοι της:
OXI δε θέλω, OXI, δε συμφωνώ,
OXI, αυτό πρέπει να το κάνεις εσύ,
OXI, αυτό δεν είναι για μένα,
OXI, ήθελα κάτι άλλο,
OXI, αυτό με πειράζει πολύ!
OXI, είμαι κουρασμένη
και OXI, είμαι απασχολημένη,
και OXI προτιμώ να μην...!

Λοιπόν η οικογένειά της έπαθε σοκ
και οι φίλοι της αντέδρασαν με έκπληξη,
Αλλά η Άντζελα είχε αλλάξει,
μπορούσες να το δεις μέσα στα μάτια της,
που δεν είχαν μέσα τους εκείνη την υποταγή,
από κείνη τη νύχτα, τρία χρόνια πριν,
όταν η Άντζελα, ο άγγελος,
πήρε την άδεια να λέει OXI.

Σήμερα η Άντζελα είναι πρώτα άνθρωπος
και μετά μητέρα και σύζυγος.
Γνωρίζει τα όριά της.
Έχει μια ξεχωριστή ζωή.

Έχει ταλέντα και φιλοδοξίες
έχει αισθήματα, ανάγκες και στόχους,
έχει χρήματα στη τράπεζα
και γνώμη στις εκλογές.

Και στο αγόρι και στο κορίτσι της,
λέει, είναι: «ωραίο να συμφωνούμε,
αλλά αν δε μπορέσετε να πείτε ΟΧΙ,
δε θα μεγαλώσετε ποτέ, ούτε θα γίνετε
αυτό που είσαστε προορισμένοι να γίνετε.
επειδή ότι και εγώ κάνω λάθη
κι επειδή σας αγαπάω πολύ,
θα είστε πάντα οι άγγελοι μου ακόμα και όταν μου λέτε ΟΧΙ».

Canfield Jack, Hansen Mark Victor, Hawthorne Jennifer Read, Shimoff
Marci, 1996, “Chicken soup for the woman’s soul” ,Μτφρ: Καζιάνη
Λ., Δεκέμβριος, 1998, «Βάλσαμο για τη ψυχή της γυναίκας», Διόπτρα

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

1. Καλλιέρου – Ξυλά Λιάνα, 2004, «Η γυναίκα μετά τα 40» , Καστανιώτης, Αθήνα
2. Καρζής Θ.,1993, «Η γυναίκα στον 20ό αιώνα . Βιομηχανική επανάσταση, μάχη της ψήφου, γυναίκες στον πόλεμο, κοινωνική επανάσταση», Φιλιππότης, Αθήνα
3. Κοκκινίδου Δ., Νικολαΐδου Μ.,1993, «Η αρχαιολογία και η κοινωνική ταυτότητα του φύλου- Προσεγγίσεις στην αιγαιακή προϊστορία», Βάνιας, Θεσσαλονίκη
4. Λεντάκης Ανδρέας,1986, «Είναι η γυναίκα κατώτερη από τον άνδρα;», 2η έκδοση, Αθήνα
5. Λογοθέτη Σύλβια ,1998,«Ρόλοι γυναικών και ολοκλήρωση της προσωπικότητας», Δαρδάνος , χ.τ.,
6. Μουσούρου Λουκία Μ.,2002, «Η κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας», Δωρικός, χ.τ. ,
7. Παρασκευόπουλος Ν. Ιωάννης,1980, «Εξελικτική Ψυχολογία –Η ψυχική ζωή από τη σύλληψη στην ενηλικίωση», τόμος 2, Αθήνα
8. Παρασκευόπουλος Ν. Ιωάννης, Μπεζεβέγκης Ηλίας, Γιαννίτσας Νικόλαος, Καραθανάση Αρετή, 1998, «Διαφυλικές Σχέσεις-Εισηγήσεις στο Σεμινάριο Κατάρτισης Εκπαιδευτικών Στελεχών σε Θέματα Σεξουαλικής Αγωγής και Ισότητας των Φύλων», β' τόμος, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα
9. Πιντέρης Γιώργος, 1982, «Αντιμετωπίζοντας το χωρισμό.Από την απελπισία στην ανανέωση», Έκτη Έκδοση, Θυμάρι, Αθήνα
- 11.Πιντέρης Γιώργος, 1984, «Συντροφικότητα και αυτονομία στις σχέσεις του ζευγαριού», Έκτη Έκδοση, Θυμάρι, Αθήνα
- 12.Πιντέρης Γιώργος, 1987, «Συντροφικότητα αλλά ελληνικά», Τέταρτη Έκδοση, Θυμάρι, Αθήνα
- 13.Θυμάρι, Αθήνα
- 14.Σκόδρα Ελένη,1993, «Η ψυχολογία της γυναίκας», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα
- 15.Τσαούση Δ.Γ. , 2001, «Η κοινωνία του ανθρώπου», Gutenberg, Αθήνα
- 16.Χουρδάκη Μαρία, 1982, «Οικογενειακή ψυχολογία», Γρηγόρης, Αθήνα

ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΣΕ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ :

1. Alzon Claude ,1976, “la femme potiche et la femme bonniche” ,
μτφρ: Μαρτίνου Σοφία «η διπλή καταπίεση της γυναίκας-εξουσία
αστική και εξουσία αντρική», Ράππα, Αθήνα
2. Argyle Michael ,1981, «The psychology of interpersonal behaviour»,
μτφρ: Δερμιτζάκης Μπάμπης, «Ψυχολογία της διαπροσωπικής
συμπεριφοράς», Θυμάρι, Αθήνα
3. Canfield Jack, Hansen Mark Victor, Hawthorne Jennifer Read,
Shimoff Marci, 1996, “Chicken soup for the woman’s soul” ,Μτφρ:
Καζιάνη Λ.,Δεκέμβριος, 1998, «Βάλσαμο για τη ψυχή της γυναίκας»,
Διόπτρα
4. Carotenuto Aldo ,2005, μτφρ: Κούλα Καφετζή, «Η Ψυχή της
Γυναίκας», Ίταμος, Αθήνα
5. Carter Steven & Sokol Julia, 1996, “Men Like Women who Like
Themselves”, μτφρ: Κωνσταντέας Πητ «Οι άνδρες αγαπούν τις
γυναίκες που αγαπούν τον εαυτό τους», β΄ εκδ. Φυτράκη, Αθήνα
2001
6. De Beauvoir Simone ,1952, “Le Deuxieme Sexe”, Gallimard, μτφρ:
Κυριακή Σιμεοπούλου,1989, «το δεύτερο φύλο», Γλάρος, Αθήνα
7. Dowling Colette ,1983, “The cinderella complex”, published by
Colette Dowling in arrangement with Ellen Levine Literary Agency,
μτφρ :Μαρίνα Λώμη «Το σύνδρομο της σταχτοπούτας –ο φόβος της
γυναίκας μπροστά στην ανεξαρτησία», Γλάρος, Αθήνα
8. Farson Richard, 1974, «για την απελευθέρωση των παιδιών», μτφρ:
Γεωργία Αλεξίου, Γλάρος, χ.
9. Fester Richard , Konig E. P. Marie, Jonas A. David , Jonas F. Doris ,
1984, «Weib and macht» , μτφρ: Κούρτοβικ Δημοσθένης, «γυναίκα
και εξουσία, Πορεία, Αθήνα
10. Greer Germaine, 1999, “The Whole Woman”, μτφρ: Τιτίνα
Σπερελάκη,2001, «Η ολοκληρωμένη γυναίκα», Ενάλιος, Αθήνα
11. Horney Karen ,1964, “Self Analysis” , Norton & company, New
York , μτφρ: Τάκη Χ. Ευδόκα,1982, «Αυτοανάλυση», τέταρτη
έκδοση, Τάμασόςς, χ.τ.
12. Horney Karen, 1967, “Feminine Psychology”, Norton company,
μτφρ: Λώμη Μαρίνα, «Η Ψυχολογία της γυναίκας»,1978, Γλάρος,
Αθήνα
13. Rattner Josef , 1970,« Psychologie der frau» , μτφρ: Γιώργος
Βαμβαλής, «Ψυχολογία της γυναίκας- Η σύγχρονη γυναίκα ανάμεσα
στο μύθο και στην πραγματικότητα», Ηλία Μανιατέα, Αθήνα
14. Sanders Deindre,1989, «Women and depression» , μτφρ: Αβραμίδης
Όμηρος , «γυναίκα και κατάθλιψη», Δίοδος, Αθήνα

15. Satir Virginia ,1988, “The new people making”, Science and Behavior Books, Inc., Mountain View, California, μτφρ: Λιλή Στυλιανούδη, 1989, «Πλάθοντας ανθρώπους» , Κέδρος, χ.τ,
16. Tucker Nicolas, 1999, «Adolescence, Adulthood and Ageing», μτφρ: Ι. Παρασκευόπουλος, «Εφηβεία, Ωριμότητα και Τρίτη ηλικία», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

1. Alexander, L.L., & LaRosa, J.H., 1994, “A new dimensions in women’s health”, Jones and Bartlett, Boston
2. Berman, B. A., & Gritz, E.R., 1993, “Women and substance abuse”, Ablex, Norwood
3. Caplan , P. J., 1989, “Don’t blame mother” , Harper & Row, New York
4. Fitzpatric, M.A., 1988, Between husbands and wives: communication marriage ”CA:Sage, Newbury Park
5. Forth- Finegan J. L., 1991, “Feminism and addiction”, Haworth Press, New York
6. Freud Sigmount, 1965, “New introductory lectures on psychoanalysis” , Norton, New York
7. Golombok S. & Fivush R., 1994, “Gender development “, Cambridge University Press
8. Huston A. C., 1983, “Handbook of child psychology” , Sex- typing , fourth edition, Willey , New York
9. Greenspan, M., 1993, “A new approach to women and therapy ”, Human Service Institute, Bradenton
10. Jacklin C.N. & Maccoby E.E., 1983, ”Development-behavioral pediatrics”, Philadelphia
11. Jacklin C.N. & Reynolds C., 1993, ”The psychology of gender” , Guilford Press, New York.
12. Johnson T. P., Hougland J. G. Jr. & Moore R.W., 1991, “Sex differences in reporting sensitive behavior: a comparison of interview methods”, Sex roles
13. Kaschak E., 1992, “ Engendered lives: A new psychology of women’s experience”, Basic Books, New York
14. Kelly, J. B., 1982, “Divorce: The adults perspective, Handbook of developmental psychology”, Prentice Hall, Englenwood Cliffs
15. Kilbourne, J., 1994, “Feminist perspectives on eating disorders”, Guilford Press, New York
16. Kitson, G. C., 1992, “Portrait of divorce: adjustment to marital breakdown”, Guilford Press, New York

- 17.Leland,J., 1982, "Gender and psychology Academic press", New York
- 18.Lesser G. S., 1971, "Psychology and educational practice", Scott - Foresman, χ.τ.
- 19.Lynn David , 1974, "The father: his role in child development", Brooks, Cole
- 20.Lott B.& Maluso D.,1993, "The psychology of gender", Guilford Press, New York
- 21.Maccoby E. E. ,1966, "The development of sex differences", Stanford University Press
- 22.Maccoby E.E. & Jacklin C.N.,1974, "The psychology of sex differences", Stanford University Press,Stanford
- 23.Macklin, E. D. , 1978, "Exploring intimate life styles" , Springer-Verlag, New York
- 24.Matlin W. Margaret ,1996, "The Psychology of women", third edition, Harcourt Brace College Publishers, U.S.A.
- 25.Mead Margaret ,1967, "male and female" , Penguin, χ.τ.
- 26.McGrath E., Keita G.P., 1990, "Women and depression", American psychological association, Washington
- 27.Miller,C.& Swift, K., 1988, "The handbook of nonsexist writing" , Harper & Row
- 28.Min P.G., 1993, "Family ethnicity: strength in diversity" (pp.287-299), Sage, Newbury Park
- 29.Mischel, W., 1966, " A social-learning view of sex differences in behaviour", The development of sex differences, Stanford University Press, Stanford
- 30.Mischel, W., 1970, "Sex-typing and socialization, Carmichael's manual of child psychology, Wiley, New York
- 31.Notman M.T., 1991, "Women and men: new perspectives on gender differences" American Psychiatrics Press, Washington
- 32.Rogers C.R., "Client- centered therapy."In I.L Kutash &A.Wolf(eds)., "Psychotherapist' scasebook(pp.107-102), San Francisco: Josey- Bass
- 33.Roopnarine J.L. &Mounts N.S., 1987, "Current conceptions of sex roles and sex typing", Praeger, New York
- 34.Saluter, A.F., 1994, "Marital status and living arrangements: March 1993", US Government Printing Office, Washington
- 35.Sdorow M.Lester, 1998, Psychology , fourth edition, International Edition,USA
- 36.Slipp S., 1993, "The Freudian mystique: Freud, women and feminism" , New York University Press, New York
- 37.Statistics Canada, 1990, " Health reports, marriage", Supplement 16, Ottawa

38. Steinberg, L. D., 1981, "The life cycle", Columbia University Press, New York
39. Stinnett, N., Walters, J., & Kaye, E., 1984, "Relationships in marriage and the family", Macmillan, New York
40. Travis C. & Offir C., 1977, "The longest war: sex differences in perspective", Harcourt Brace Jovanovich, New York
41. Turner, B. F., & Helms, D. B., 1989, "Contemporary adulthood", Rinehart & Winston, New York
42. Walsh Mary Roth, 1987, "The Psychology of Women", Yale University Press, New York
43. Weiss, R. S., 1975, "Marital Separation", Basic Books, New York
44. Worell, J. & Remer, P., 1992, "Feminist perspectives in therapy: An empowerment model for women", Wiley, New York

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ:

1. Barnett, R. C. 1981, "Parental sex role attitudes and child-rearing values", *Sex Roles*, 7, 837-846
2. Belle, D., 1990, "Poverty and women's mental health, *American Psychologist*", 45, 385-389
3. Bursik, K., 1991a, "Correlation of woman's adjustment during the separation and divorce process", *Jurnal of Divorce and Remarriage*, 14, 137-162
4. Bursik, K., 1991b, "Adaptation to divorce and ego development in adult woman", *Jurnal of Personality and Social Psychology*, 60, 300-306
5. Buss D.M., 1995, "Psychological sex differences: Origins through sexual selection", *American Psychologist*, 50, 164-168
6. Carr P. G., & Mednick M. T., 1998, "Sex role socialization and the development of achievement motivation in black preschool children", *Sex Roles*, 18, 169-180
7. Collaer M.L. & Hines M., 1995, "Human Behavioural, Sex Differences: Role for gonadal hormones during early development", *Psychological Bulletin*, 118, 55-107
8. Conway M., Giannopoulos C., & Stiefenhofer K., 1990, "Response styles to sadness are related to sex and sex-role orientation", *Sex Roles*, 22, 597-587
9. Fisher – Thompson, 1990, "Adult sex-typing of children's toys", *Sex Roles*, 23, 291-303
10. Hopper J.L. & Seeman E., 1994, "The bone density of female twins discordant for tobacco use", *New England Journal of Medicine*, 330

11. Intons-Peterson, M. J. & Reddel, M., 1984, "What do people ask about a neonate?" *Developmental psychology*, 20, 358-359
12. Kimura D. & Hamson E., 1994, "Cognitive pattern in men and women is influenced by fluctuations in sex hormones", *Current directions in psychological science*, 3, 57-61
13. Krupka, L.R., Verner, A.M., & Richmond, G., 1990, "Tobacco advertising in gender-oriented popular magazines", *Journal of drug education*, 20, 15-29
14. Levenson R.W., Cartensen L. L. & Gothman G.M., 1994, "The influence of age and gender on affect, physiology, and their interrelations: A study of long term marriages", *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 56-68
15. Moore, M.L., 1992, "The family as portrayed on prime-time television, 1947-1990: structure and characteristics", *Sex roles*, 26, 41-46
16. Nevid J.S., 1984, "Sex differences in factors of romantic attraction", *Sex Roles*, 11, 401-411
17. Pierce, J.P., Lee, L., & Gilpin, E.A., 1994, "Smoking initiation by adolescence girls 1994 through 1988", *JAMA*, 271, 608-611
18. Russo, N.F., 1990, "Overview: forging research priorities for women's mental health" *American psychologist*, 45, 368-373
19. Schatzkin, A., 1987, "Alcohol consumption and breast cancer in the epidemiologic follow-up study of the first national health and nutrition examination survey", *New England Journal of medicine*, 316, 1169-1173
20. Signorielli N., 1991, "Adolescence and ambivalence toward marriage: A cultivation analysis." *Youth & Society*, 24.
21. Strickland, B.R., 1992, "Women in depression", *Current Directions in Psychological Science*, 1, 132-135
22. Smith, G.J., 1985, "Facial and full-length ratings of attractiveness related to the social interactions of young children", *Sex roles*, 12, 287-293
23. Werner, M.J., Walker, L. S., & Greene, T.W., 1994, "Longitudinal evaluation of a screening measure for problem drinking among female college freshmen" *Archives of Pediatric and Adolescent Medicine*, 148, 1331-1337
24. Zanna M. P., & Pack S.J., 1975, "On the self-fulfilling nature of apparent sex differences in behavior", *Journal of Experimental Social Psychology*, 11, 583-591

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ:

www.inpsy.gr («συναισθηματικές διαταραχές», Εμμανουήλ Πολυζόπουλος, Ψυχίατρος).

www.bussinesswoman.gr.

www.healthin.gr (Δώρα Κίτση- Μακρίδου)

www.bbcnews.com

www.epeaek.gr

ΑΡΘΡΑ:

1. «Οι έξυπνες γυναίκες παντρεύονται πιο δύσκολα!», Ξενάκη Κίττυ, εφημερίδα «ΤΑ ΝΕΑ», 03-01-2005